Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

českojazyčné vydání Ukrajinského žurnálu, které držíte v rukou, je v pořadí již sedmé a až na drobné výjimky je věnováno literatuře. Toto číslo, jež vzniklo ve spolupráci s Českou asociací ukrajinistů a studentským spolkem Východoevropský klub, si klade za cíl alespoň v základních rysech zmapovat vliv, který na ukrajinský literární proces měla tzv. revoluce důstojnosti a probíhající válečný konflikt na východě Ukrajiny. Položili jsme čtyři otázky šesti současným ukrajinským autorkám a autorům. Tématu ukrajinské literatury a jejím proměnám po Majdanu se částečně věnuje také rozhovor s ukrajinským autorem Olehem Šynkarenkem, který v listopadu navštívil Prahu.

Tým pracující nad tímto vydáním byl zčásti motivován snahou přiblížit čtenáři jména autorů, která nejsou v Česku tolik známá. Vedle textů Jurije Vynnyčuka (kterému zařazujeme ukázku z připravovaného knižního vydání) nebo Serhije Žadana tak v čísle najdete prózy Viktorije Ameliny a Iryny Cilyk. Ukrajinské literární dění v Česku přibližuje článek o loňském festivalu Měsíc autorského čtení, který hostil jednatřicet ukrajinských autorů, ale také rozhovor s Mychajlem Fesenkem, ukrajinským bohemistou a organizátorem výstavy věnované osobnostem Ukrajinské volné univerzity – instituci fungující v meziválečném Československu.

Kdybyste si chtěli odpočinout od literárních témat, doporučujeme rozhovor s předním ukrajinským historikem Jaroslavem Hrycakem. Tento rozhovor, který se točí mj. kolem tématu nové ukrajinské levice, znovu názorně ukazuje, jak nesmyslné jsou všechny pomluvy putinovců o údajně fašistické podstatě současné ukrajinské vlády. Každému soudnému člověku je zřejmé, že blíže k fašismu má právě strana agresora, jenž zahájil krvavou válku proti Ukrajině: režim trůnící v Kremlu, který na Ukrajinu a do celého světa vnáší rozkol, rozdmýchává sváry, šíří bacily netolerance, tupé agrese, války, zmaru a ničení.

Přejeme vám zneklidňující a podnětné čtení.

Redakce Ukrajinského žurnálu

Ukrajinský žurnál, speciální vydání 2015

www.ukrzurnal.eu
Příprava a realizace čísla: Alexej Sevruk
Překlad: Alexej Sevruk, Karolina Juráková, Dagmar Ostřanská, Miroslav Tomek, Tereza Chlaňová, Kaťa Gazukina
Korektura: Tereza Chlaňová

Vydáno v Praze. K tisku předáno 29. 12. 2015. Časopis vychází měsíčně. MKČR E 16026. ISSN 1802-5862
Vydavatel: Ruta, IČ: 26679779, tel.: 774 236 916, 774 236 914, e-mail: ukrzur@seznam.cz

"Všichni jsme ryby v jednom moři." Foto Ivo Dokoupil

Třetí světová

V červenci pět středoevropských měst – Brno, Ostrava, Košice, Vratislav a Lvov – hostilo velkoryse navržený, ale poněkud horkou nití slátaný literární festival Měsíc autorského čtení. A já rád jezdím na různá zahraniční vystoupení, to nemohu popřít. Nerad tam však vystupuji. Rád vystupuji ve Lvově. V zahraničí to obvykle vyznívá jaksi mechanicky. Jako když seješ uprostřed zimy. Zasít se ti ještě povede, ale kdo ví, jestli z toho něco vzejde.

Oleksandr Bojčenko, z ukrajinštiny přeložil Alexej Sevruk

Avšak tyto výjezdy zpravidla přinášejí jiný užitek. A sice: více či méně povrchní průzkum tamějšího veřejného mínění. Na dotazy jsem tudíž odpovídal lehkovážně, v závislosti na počasí, bez přílišné důvěry ve svou osvětovou misi, snažil jsem se ale si ty dotazy aspoň zapamatovat. Jak nás vidí? Co by se chtěli dozvědět? Co je znepokojuje? Dokážou ve svých médiích rozlišit obyčejné informace od skryté (či zjevné) kremelské propagandy?

Musel jsem konstatovat, že účinnost této propagandy je výjimečně vysoká. Přesněji řečeno, její účinnost byla vysoká vždycky, ale tentokrát byl zvláště viditelný jeden její výsledek. Lze ovšem namítnout, že takový „průzkum" je velmi subjektivní: různé jsou země, různí, a občas úplně náhodní, jsou lidé, takže každý pokus o převedení jejich slov na společného geopolitického jmenovatele by znamenal naprostý metodologický voluntarismus. Myslím si však, že už prosté opakování jistého tématu u různých lidí v různých zemích a v různých situacích svědčí o stejně jisté tendenci. Když jsem se chystal vyrazit do Česka, Polska a na Slovensko, byl jsem připravený vést diskuse o ukrajinském pravosektářství obecně, zejména pak o homofobii, o hetmanu Bohdanu Chmelnyckém a pogromech na Židy, Ukrajinské povstalecké armádě a o Volyni, o naší nechuti k federálnímu uspořádání země a o „diskriminaci ruského jazyka" a jeho nositelů, stejně tak jako o neschopnosti překonat korupci, opravit silnice a zúčtovat s všeobecně rozšířeným hulvátstvím. Ale na to všechno (snad jen s výjimkou jazykové otázky) se mě nikdo neptal. Místo toho jsem byl nucen bavit se několikrát o možné třetí světové válce. Obzvlášť ukázkové byly dva případy.

Prvně se to stalo v Ostravě. Po čtení jsme s mými novými přáteli seděli v místním absintovém klubu, koštovali švejkovskou kontušovku a pokračovali v hovoru, mimo jiné také o situaci na Ukrajině. Kolem našeho stolku šel opilý mladý Čech z Prahy. Když slyšel, o čem je řeč, zastavil se, aby se zeptal, kdo je tady z Ukrajiny. Poté se mi svým kalným pohledem podíval do očí a řekl:

„Strašně se bojím, že kvůli vám začne třetí světová válka."

„Jak to že kvůli nim," vzkypěl můj nový ostravský přítel Jakub. „To chceš jako říct, že Ukrajina snad zaútočila na Rusko?"

„Ne, vím, že Ukrajina na nikoho nezaútočila," zamumlal opilý mladý Čech. „Já se jen strašně bojím, že kvůli Ukrajině začne třetí světová válka."

No dobře, Čech byl opilý, mladý a byli jsme v baru. Ale Polák ve Vratislavi byl už dříve rozený, střízlivý, navíc jsme se nacházeli v knihovně. Ten se zeptal podobně:

„A vy nemáte strach, že ten konflikt na Donbase vyvolá třetí světovou válku?"

Kromě toho na toto téma proběhlo několik neformálních rozhovorů v Brně a v Košicích. Ze všech těch rozhovorů jsem si odnesl velmi smutný dojem. Ne, naši evropští sousedi si povětšinou nemyslí, že vina je na naší straně, tím spíš neobhajují činy Ruska. Ale jsou unavení a zastrašení. Ruská prokremelská propaganda je nedokázala přesvědčit o tom, že Putin je správný chlapík, nicméně stále jim úspěšně vštěpuje myšlenku, že Putin je dost „rozjetý", a bude-li mít příležitost, bez váhání promění jejich historická města na „radioaktivní popel". Proto je leckdo z nich, s mírným zarděním v hloubi duše, ochoten obětovat Ukrajinu, jen aby zbytečně nedráždil agresora. Z toho mě vážně může trefit šlak. Vždyť kdo, jestli ne Češi, Slováci a Poláci – dokud ještě nezačala třetí světová válka – by si mohl lépe pamatovat začátek té druhé. Jak „velké západní státy" ve snaze zbytečně nedráždit Hitlera donutily tehdejší Československo přijmout teze minské, pardon, mnichovské dohody z roku 1938, která měla válku odvrátit, ale prakticky pouze vydráždila teritoriální chutě Adolfa Aloiseviče. A také jak od září 1939 až do května 1940 Anglie a Francie, místo toho, aby plnily vůči Polsku spojenecké sliby, vedly proti Německu hybridní, pardon, „podivnou" válku (válku „vsedě", „předstíranou" válku – názvy se v různých jazycích různí) bez bojových zásahů, ačkoli měly nad Němci čtyřnásobnou převahu. Později polní maršál Wilhelm Keitel během soudu připustil, že Německo v roce 1939 nemělo žádnou šanci v otevřené vojenské konfrontaci proti spojeneckým vojskům obstát. Ale nezasahování sto deseti anglických a francouzských divizí (proti třiadvaceti německým) posloužilo Hitlerovi jako signál, že může beztrestně táhnout na Varšavu. A pak přišla řada na země Západu, jež se strašně bály, aby kvůli Československu a Polsku náhodou nevypukla velká válka a z posledních sil se snažily „rozjetého" führera udobřit, když si mezi válkou a ztrátou cti zvolily to druhé, ale ve výsledku se jim dostalo jak ztráty cti, tak války. Ale vraťme se k současné Evropě: bojí-li se někdo třetí světové, je to normální a pochopitelné. Nenormální a nepochopitelné je, když ten, kdo se jí bojí, dělá vše pro to, aby začala.

P. S. Ze zkušenosti vím, že část mých čtenářů dokáže číst sice dost zevrubně, ale současně se jim pravidelně daří to, co čtou, nechápat. A ti – což také vím z vlastní zkušenosti – teď začnou hlubokomyslně komentovat mou zdánlivou nedůslednost: hele ho, řeknou, nejdřív říká, že se musíme zbavit Donbasu, pak zase uvádí příklady z meziválečného Československa se zabranými Sudety a tvrdí, že putinovské Rusko se musí zastavit a zpacifikovat. Co je to za logiku? Hned to vysvětlím. Některé problémy může Ukrajina vyřešit samostatně, jiné problémy sama vyřešit nemůže, protože to zdaleka nejsou jenom problémy Ukrajiny. Donbas – to je problém, který můžeme vyřešit amputací. Ne proto, abychom si udobřili Putina, ale proto, aby se Ukrajina zbavila území, jež ohrožuje existenci zbytku země. Putinovské Rusko přitom není jenom naším problémem. Stejně jako hitlerovské Německo nebylo svého času pouze problémem Československa a Polska, to jen „mírotvorci" Chamberlain a Daladier tomu pořád nemohli uvěřit. Putinovské Rusko je celosvětový problém. To znamená, že svět jej musí vyřešit, nebo se dočká třetí světové války. Ne kvůli Ukrajině, ne kvůli konfliktu na Donbase, ale kvůli příliš rychle zapomenutým hodinám dějepisu.

Fobie spojující Ukrajince

V první polovině listopadu roku 2015 Oleh Šynkarenko vyrazil do tří středoevropských metropolí na komorní turné, které si z velké části zorganizoval sám. 11. listopadu vystoupil také v pražském Domě národnostních menšin, kde udělal zastávku na své cestě z Bratislavy do Berlína. Zde odpověděl na otázky (ne příliš početného) publika a novinářů, představil svou tvorbu a další knihy nového ukrajinského vydavatelství Ljuta sprava, v neposlední řadě přečetl úryvky ze svého románu Kaharlyk, jehož děj se odehrává v roce 2114. „Proběhla ruská okupace, kvůli níž se Ukrajina vrátila do středověku. Hlavní hrdina, jehož vědomí bylo zneužito k výrobě počítačů řídících ruské vojenské družice, se snaží získat zpátky ztracenou paměť i svou manželku. Proto se vydává na pouť do tajemného města Kaharlyk, kde se po zkouškách nových zbraní navždy zastavil čas.“ hlásá anotace druhého vydání románu Kaharlyk.

Ptal se a přeložil Alexej Sevruk

Olehu, děj tvého posledního románu Kaharlyk probíhá po válce mezi Ruskem a Ukrajinou, přičemž jsi ho napsal ještě před útokem Ruska na Ukrajinu a před všemi následujícími dramatickými událostmi. Bylo toto téma ve vzduchu? Nakolik se daly nynější události (anexe Krymu a okupace části Donbasu) předvídat? Odkud se vzal nápad na román?

Válka mezi Ruskem a Ukrajinou – to není ani tak nápad, jako spíše fobie. Tento román jsem začínal psát s tím, že by to měl být strašidelný román. Neměl to být klasický horor, jejichž adaptace vídáváme v hollywoodských filmech, kde se například objevuje příšera podobná chobotnici a všechny požírá. Chtěl jsem napsat netypický, originální strašidelný román. K tomu bylo třeba najít nějakou originální fobii, nepodobnou typickým lidským fobiím, kdy je člověk zmrzačený nebo sežraný něčím strašným, ale nějakou neobvyklou fobii. Také mi šlo o to najít fobii, která by byla společná všem Ukrajincům. V té době se mi zdálo, že válečná agrese Ruska proti Ukrajině je největší fobie spojující všechny Ukrajince. Jak se zdá, nezmýlil jsem se.

Během antiteroristické operace, což je vlastně eufemizmus pro probíhající válečný konflikt, se v ukrajinské společnosti často lze setkat s prastarým rčením, že ve válce by měly mlčet Múzy. Říká se například, že by se neměla konat literární čtení, ale ani koncerty, divadelní inscenace, výstavy apod. v čase, kdy naši vojáci umírají na Východě. Jak se na to díváš?

Na jednu stranu tomu nikdo neříká válka. Oficiálně se tomu říká antiteroristická operace. Ať se zeptáme kohokoliv, téměř každý, snad kromě vojáků, tedy bezprostředních účastníků konfliktu, nám odpoví, že to není válka. Dokonce se mi zdá, že tomu nevěří ani všichni vojáci. Říká se, že ten konflikt má hybridní povahu. Ale když se zaměříme na téma „literatura a válka“ a když si vzpomeneme, co se odehrávalo v minulosti, během první a druhé světové války, tak si snadno povšimneme, že kupříkladu německý expresionizmus vznikl jako poezie vojáků, všichni tito známí básníci psali své básně na frontě, silná expresionistická díla vznikla ve válce nebo po ní nebo ve válečných špitálech atd. Jména těchto autorů jsou nám dobře známá. Když si vzpomeneme na druhou světovou válku, přijde nám na mysl ještě více příkladů spisovatelů vzešlých z vojenského prostředí. Nebyli to spisovatelé, kteří by seděli v zázemí a psali, mluvím o vojácích, kteří bojovali a zároveň psali. Můžeme zde zmínit Antoine de Saint-Exupéryho, nějaké ruské, sovětské autory atd. Válka vždycky byla silným impulzem pro rozvoj literatury. Proč tomu tak je? Asi proto, že během války se uvolňují emoce. A literatura je velmi závislá na emocích, čerpá z nich živiny.

Jak podle tebe vypadá ukrajinská literatura po Majdanu? Dá se Revoluce důstojnosti považovat za milník v ukrajinské literatuře? Jsou nějaké obecné vývojové tendence, nebo je ještě brzy mluvit o takových věcech?

Těžko můžu zasvěceně komentovat ukrajinskou literaturu. Nesleduji ji natolik, abych si mohl dovolit vynášet nějaká zevšeobecňující tvrzení. Nečtu ani každou desátou knihu, která dnes vychází. Ale na druhou stranu, jedna zřejmá tendence tu je. Jsou zde autoři, kteří se snaží co nejrychleji napsat knihu, jež by byla odpovědí na aktuální a nedávné události. Čili už tu máme romány o válce, o okupaci, o Krymu a o Majdanu – a to nemluvím o drobných lyrických a epických útvarech. Jeden autor, Vladyslav Ivčenko, již napsal dokonce dvoudílný román: první díl pojednává o Majdanu, druhý je o válce. Když si v těch věcech listuji, tak vidím, že jsou napsány, řekněme, pilně a cílevědomě, ale výsledek bývá dost bídný. Je vidět, že se autor hodně snažil, ale vychází mu z toho cosi průměrného. Jak bych to jen pěkně zformuloval? Mně se zdá, že vnitřní čas každého autora se ne zcela shoduje se skutečným časem. Proto čas Vladyslava Ivčenka nebo někoho jiného, čas určený k napsání podobných románů, ještě nenastal. Možná že o tom napíšou něco kloudného za pět let.

Dá se říct, že to jsou díla konjunkturální či tendenční?

Ano, řekl bych, že to jsou díla konjunkturální, tendenční, napsaná za účelem, nevím, zisku a slávy. Ale literatura má poněkud jiný cíl. Proto dochází k tomu, že určitá díla vznikají mnohem později, než se ty či ony události staly. Například kultovní román Tolstého, Vojna a mír, ten vznikl kdy? Asi čtyřicet let po skončení oné války, že? Proto si myslím, že ještě nepřišel čas literárních děl o válce a o Majdanu. Možná, že za 5–10 let o tomto období někdo napíše. Zatím nejdůstojnější věc, co jsem četl, je kniha Andrije Kurkova, která se nazývá, jestli si dobře pamatuji, Deník Majdanu. Ale, a to bych chtěl zdůraznit, není to beletrie, je to deník. Kurkov si denně zapisoval to, co viděl, své reflexe.

Kromě svého románu Kaharlyk, který nedávno vyšel ve druhém vydání, jsi do Prahy přivezl ještě antologii, jež sdružuje autory vystupující během Revoluce důstojnosti na tzv. Uměleckém barbakánu na náměstí Nezávislosti v Kyjevě. Mohl bys povyprávět o tomto vydavatelském počinu? Představit jeho koncepci, autory?

V této sbírce je sdruženo přes čtyřicet autorů, s většinou z nichž se neznám, a ani jsem to ještě nestačil přečíst celé, takže můžu pouze zodpovědně prohlásit, že převažující část zde zastoupených autorů poslala svá díla, která nijak s Majdanem nesouvisí. Povídka, jež jsem tam poslal já, vznikla zhruba sedm až osm let před Majdanem. Je to sborník textů od spisovatelů, kteří byli loajální vůči Majdanu... Ačkoliv to není přesné označení. Považovali sami sebe za

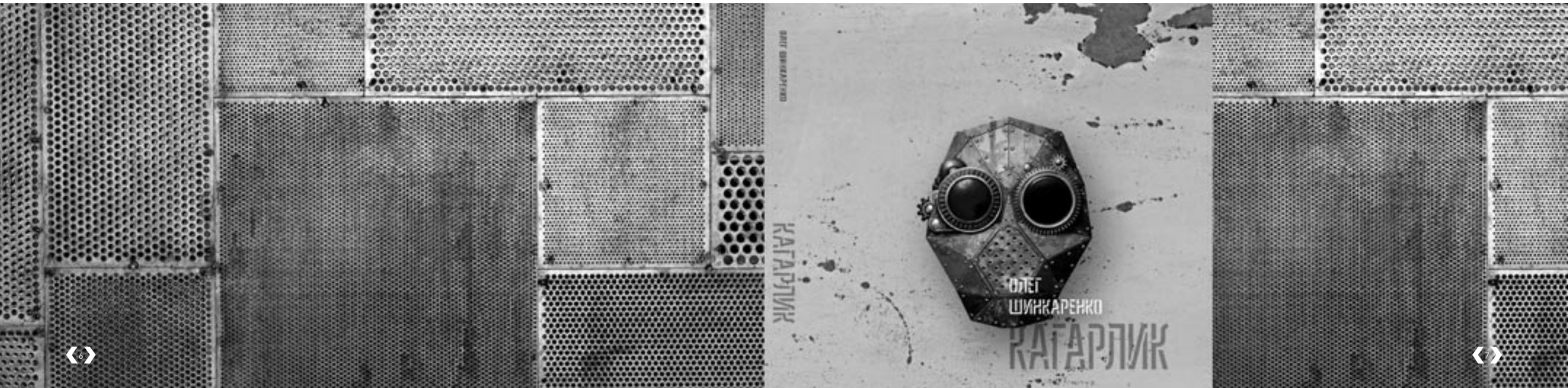

umělce revoluce nebo za umělce podporující revoluci. Je třeba říci, že umělci podporující tak zvanou Doněckou lidovou republiku se nedávno sdružili v Obci spisovatelů DLR a budují svou estetiku a svou ideologii na reakci, neustále zdůrazňují to, že byli a jsou proti Majdanu, protože, podle jejich názoru, Majdan – to je špatně, což je také hlavní námět jejich tvorby. Naopak v dílech, která vešla do tohoto almanachu – Trykutnyk 92 (Trojúhelník 92) –, není ani revoluce, ani reakce. Je to almanach lidí čtoucích na Uměleckém barbakánu, což byla stavba nacházející se při východu ze stanice metra Chreščatyk, byla to součást Majdanu, stanového městečka a barikád, byla to umělecká součást revoluce. Nepřipravovalo se tam jídlo ani pití, nevyráběly se tu letáky nebo já nevím co, byl to čistě umělecký koutek Majdanu, kam přicházeli spisovatelé a básníci, aby zde přečetli své věci. Poté autor a editor tohoto almanachu, a zároveň majitel vydavatelství Ljuta sprava, Andrij Hončaruk, a editorka Jevhenija Čupryna oslovili všechny autory vystupující v barbakánu (ostatně je všechny znali z dřívějška) s prosbou poslat své vzpomínky na Majdan a svou tvorbu. A v tom spočívá příspěvek každého autora, je tu osobní vzpomínka na Majdan, a zejména na Umělecký barbakán, a také jeho autorský text, který většinou nesouvisí s revolucí.

Teď mluvíš o autorech, kteří byli součástí tohoto protestního hnutí, resp. byli vůči němu loajální. Při pohledu z Prahy bylo možné nabýt dojmu, že na Ukrajině se nenašel žádný významnější autor či autorka, jenž by nebyl vůči Majdanu loajální, tedy že takoví autoři se prostě nevyskytují. Můžeme zde zmínit Ljubku Dereše. Ten v určitý moment protestů kdesi prohlásil, že se necítí v právu jakkoliv se k Majdanu vyjadřovat, což byla jakási neutrální pozice. Skutečně zde byli spisovatelé, od začátku vnímající Majdan jako něco špatného? Kdo jsou ti lidé, co nyní organizují Obec spisovatelů Doněcké lidové republiky, odkud se vzali?

Autoři odsuzující Majdan nežijí pouze v DLR, na Ukrajině je jich také dost. Abych uvedl jeden známý příklad, autoři z Ternopolu, Roman Skyba a jeho žena Natalka Pasičnyková, byli od samého začátku aktivními odpůrci Majdanu, aktivně jej kritizovali, čímž u svých kolegů vyvolávali rozsáhlou škálu emocí – od ironie až po nenávist. To je asi nejvýraznější příklad. Myslím, že tu byla spousta literátů či lidí, již se za literáty považují, kterým události na kyjevském náměstí Nezávislosti a analogické procesy v jiných ukrajinských městech byly prostě lhostejné. Je třeba chápat, že každý z nás má svůj určitý okruh kontaktů, takže mezi mými známými takoví lidé nejsou. Ale je jasné, že obecně takoví lidé existují. A neřekl bych, že Skyba a Pasičnyková jsou nějakým ojedinělým excesem.

Majdan šlo napadat z různých hledisek: jak z nacionalistických, tak z anarchistických, či, řekněme, z trockistických pozic, ale nakonec se k němu přidali všichni ti, kdo chtěl změnit stávající stav věcí v zemi... Z jakých pozic lidi jako Roman Skyba či Natalka Pasičnyková tento protest kritizují?

Pokud je mi známo, Skyba tvrdí, že Majdan zničil stabilitu a klid v zemi, přivedl sem válku a způsobil smrt mnoha lidí. Nebýt Majdanu, tak by vše bylo jako dřív, vše by bylo normální a přijatelné. Myslí si, že události předcházející Majdanu a jeho následky za revoluci nestály. Tedy že následky revoluce jsou mnohem horší a mnohem škodlivější než její příčiny. Zhruba řečeno: mohli jsme zapomenout na to, že nám v centru Kyjeva zmlátili nějaké studenty. Zmlátili je, no a co? Vždyť se dostanou do nemocnice, kde o ně bude postaráno. To se podle něj mohlo zamést pod koberec. Zatímco teď zde máme tolik obětí na životech, Rusko nám sebralo Krym, denně tu dochází k tragickým událostem, k úmrtím našich vojáků. A Skyba si myslí, že to nestálo za to.

Co podle tebe přinesl Majdan Ukrajině a ukrajinské společnosti? Proběhly nějaké pozitivní změny? Dá se mluvit o reformách či o změnách společenských nálad?

Změn k lepšímu je tu hodně v různých směrech a oblastech, a kdybych je měl vypočítávat, zabralo by to příliš času. Pojďme se soustředit na literaturu a kulturu. Třeba to, že spisovatelka Irena Karpa je nyní v čele Ukrajinského kulturního centra při ukrajinském velvyslanectví ve Francii, je pozitivní změna. Zatím z toho nemáme žádný užitek, ale doufám, že budeme mít. Spisovatelka, tedy člověk, který sdílí určité názory a má určitý typ hodnot, je teď na úřednické kulturní pozici, kde skutečně může něco změnit. Myslím, že Ukrajinské kulturní centrum by se mohlo stát analogií k Českému centru či Polskému institutu. Vypadá to, že ukrajinský stát konečně začal vytvářet takovou síť ukrajinských center, která by podporovala šíření ukrajinské kultury v zahraničí. Nedávno při ministerstvu zahraničí založili odbor, který se jmenuje Kulturní diplomacie Ukrajiny při MZ. Tato organizace má svou stránku na Facebooku, kam se jim dá psát a kde od nich můžeme dostat celkem konstruktivní odpověď, což byla v předrevolučních ukrajinských poměrech neslýchaná věc. Já jsem si s nimi psal cestou autobusem z Bratislavy do Prahy a oni slíbili, že podpoří mé miniturné po zemích střední Evropy. Doufám, že napříště tyto státní struktury budou pomáhat ukrajinským autorům přijet do Evropy, když ne finančně, tak aspoň organizačně. Například jim pomůžou koupit jízdenky či zarezervovat hostel – protože ne všichni vědí, jak se to dělá, a spoustu lidí takové organizační věci děsí. Organizovat večery v Bratislavě, Praze či Berlíně, oslovit a sezvat čtenáře se zájmem o naši tvorbu a o naše knihy – už takové drobnosti by byly pro ukrajinského autora velké plus. Mohly by vést k pozitivním výsledkům, přinejmenším se mi zdá, že bychom měli více překladů a o ukrajinské literatuře by se ve světě více mluvilo. Doufám, že tento odbor Kulturní diplomacie při Ministerstvu zahraničí Ukrajiny bude dělat něco užitečného, že to nebude další díra ve státním rozpočtu, jak to bývalo v kulturní politice při Janukovyčovi.

Dokument a sentiment: ukrajinská próza a poezie během revoluce a války

Válka docela dobře může existovat bez literatury, zatímco literatura bez války je představitelná jen stěží. Válka v literatuře může sloužit jako kulisa, ale stejně tak se může stát leitmotivem uměleckého textu. Dobrou literaturu živenou válkou představuje např. tvorba Remarqua a Hemingwaye, velkou literaturu představují díla Stendhala a Tolstého. Opravdu prvotřídních děl však mnoho nenalezneme. Téma bohužel často zastiňuje sdělení.

Text: Halyna Babak

Ukrajinská literatura po Majdanu je literaturou země, která se nestihla vzpamatovat z revoluce a už se ocitla v situaci hybridní války. Revoluce a válka se dostaly do centra pozornosti současného literárního procesu, což je celkem logické a pochopitelné: vlna vlasteneckého vzedmutí vybízí k zachycení „každého okamžiku tohoto důležitého období v životě Ukrajiny“. Jinou otázkou je, jaký způsob, jaké prostředky k tomuto zachycení zvolit. Pojďme se podívat na žánrové uchopení tohoto tématu v současné ukrajinské literatuře. Na první pohled si nelze nevšimnout velkého množství kronik a dokumentárních textů. Spisovatelé se nesnaží vytvářet fikční světy, ale jde jim o zaznamenání událostí, pocitů, tváří. K takovým textům patří například sbírka esejů Euromajdan. Kronika pocitů, která se objevila jako jedna z prvních a obsahuje texty Tarase Prochaska, Ivana Cyperďuka, Jurije Andruchovyče, Serhije Žadana a Jurije Vynnyčuka. Podle autorů většina textů vznikla jako okamžitá reakce na události Euromajdanu a byla psána v jeho průběhu. Druhou sbírkou textů je autorský projekt Oksany Zabužko Letopis očitých svědků: devět měsíců ukrajinského vzdoru. Tvoří jej internetové příspěvky, které se objevovaly na sociálních sítích během Majdanu a války na východě Ukrajiny (poslední záznam je datován 29. července 2014): „Od Euromajdanu k ATO, od listopadu 2013 do léta 2014. Tato kniha sleduje změnu nálad a hlubokou psychologickou transformaci v ukrajinské společnosti. Kolektivní portrét zrození národa, který za devět měsíců ušel cestu od klidného protestu až k válce za nezávislost, je tvořen nejpopulárnějšími příspěvky ze sociálních sítí, online publikacemi a fragmenty novinových zpráv“.1 Texty více než stovky autorů jsou umístěny v chronologickém pořadí, kritériem jejich výběru byl počet sdílení na internetu. Editorkou projektu je novinářka Teťana Teren, předmluvu napsala Světlana Alexijevič. Samotný vznik takové knihy je zajímavý minimálně ze dvou důvodů. Za prvé, můžeme pozorovat splynutí dvou prostorů. Z textů, které byly původně psány jako příspěvky v sociálních sítích, se postupně stávají tištěná díla, která takovým způsobem vlastně legitimizují tento proces a odrážejí hierarchii podmíněné „vysoké kultury“ v horizontálním chaosu internetového prostoru. Za druhé, kniha částečně navazuje na sovětskou tradici „psaní o válce“. Tato tradice apeluje na literaturu faktu LEF a později se aktivně rozvíjí v literatuře 60.-70. let (například Graninovy a Adamovičovy Blokádní deníky). Navíc předmluva spisovatelky Světlany Alexijevič, která pracuje s pomezními žánry, v nichž dokumentární model je součástí její tvorby, zdůrazňuje návaznost na tuto linii.

Kroniky ukrajinského vzdoru

V něčem podobný je projekt novinářky Kristiny Berdynskych Jeljudy. Hřejivé příběhy z Majdanu, který v deníkové formě zachycuje celou paletu portrétů účastníků revoluce. Projekt se objevil náhodou. Kristina pořídila několik rozhovorů se studenty lékařských fakult a poté založila stránku na sociální síti Facebook, kde začala publikovat další rozhovory s různými lidmi a sdílet jejich fotografie. Internetový projekt přerostl v knihu, která obsahuje zajímavé příběhy obyčejných lidí různého věku a různých profesí, jež sjednocuje touha změnit svou zemi k lepšímu. Projekt se mimo jiné stal důležitým argumentem v informační válce poté, co dobrovolníci v lednu a únoru překládali tyto příběhy do různých jazyků, aby se svět dozvěděl, kdo jsou ti lidé, kteří se účastní protestu na Majdanu.

V jednom z největších ukrajinských nakladatelství Folio vyšla v roce 2014 dvojjazyčná kniha-rekviem Nebeská setnina, která podává krátkou informaci o každém ze zabitých účastníků Majdanu v únoru 2014. Autoři knihy poznamenávají, že „kniha vznikla proto, aby paměť o velkých obětech hrdinů Nebeské setniny navždy zůstala v srdcích Ukrajinců“.2 Publikace se při-

pravovala jako dárková a upomínková kniha, pragmatický přístup je patrný již z výběru autorů předmluvy, kterou napsali představitelé duchovenstva.

Bezesporu zajímavým nápadem je Abeceda povstalce vydaná v rámci stejnojmenného dobročinného uměleckého projektu, jehož iniciátorkou se stala umělkyně Polina Morozova a LLIWELL studio of creation. K autorům projektu patří 23 ukrajinských umělců, kteří se účastnili revoluce. Kniha obsahuje zajímavé ilustrace a abecední slovník Majdanu, například „B" – Benderovec nebo Bolest, „N" – Nebeská setnina, „U" – Ultras Ukrajiny.

Nejedná se o úplný výčet knih, kronik a dalších obrazkových publikací, které vyšly v průběhu roku 2014 a jsou věnovány událostem Majdanu. Všechna tato díla však spojuje jedna důležitá věc: není zde zvýrazňováno autorství jednotlivých textů, to není podstatné. Do popředí se dostává autentický prožitek, skutečný příběh, dokumentární hodnota. Jako by revoluce neměla autora nebo přinejmenším, jako by autor nebyl podstatný. Svůj příběh zde píše národ a autoři v tomto případě působí jako literární agenti a pomáhají národu uchovat vzpomínku na tyto události. Dokonce i Žadanův Luhanský deník, vydaný v roce 2014 jako příloha k novému vydání Anarchy in the Ukr, vypadá jako dílo s proměnlivou pozicí autora. Samotná kniha působí jako úspěšný marketingový tah: první část obsahuje nové vydání již známého textu, ta druhá popisuje nebezpečnou cestu na separatistické území ve snaze pochopit pozici proruského Ukrajince. Deník obsahuje popis cesty do Luhansku (27. 4. 2014 – 9. 5. 2014) a působí spíše jako poetický esej o revoluci, svobodě a důstojnosti.

Obec živých a mrtvých básníků

Jinou roli má poezie. Básníci jsou tradičně těmi, kdo jako první reagují na bouřlivé události v zemi. Ani Majdan nebyl výjimkou. Ukrajinští básníci se od prvního dne „usadili" na Majdanu a svou tvorbou podporovali přítomné u ohňů. Později začali organizovat charitativní sbírky na pomoc vojákům ATO a sami je často navštěvovali. Jako první se objevila v roce 2014 dvojjazyčná antologie Euromajdan. Lyrická kronika. Tato malá sbírka obsahuje básně známých autorů napsané během revoluce: Marianny Kijanovské, Borise Chersonského, Pavla Korobčuka, Marjany Savky, Halyny Kruk a dalších. V témže roce byla vydána básnická antologie Nebeská setnina. Antologie poezie Majdanu, jejíž redaktorkou je černovická básnířka Lesja Voroňuk. Značně patetická předmluva předem navozuje nejednoznačné vnímání knihy. Sbírka obsahuje více než 200 textů známých i neznámých autorů z šesti zemí. Zároveň je vidět, že texty postrádají dobrého redaktora.

Básnická antologie Bojujte a zvítězíte! Poetika revoluce je zpracována jako dárkové vydaní. Na pozadí výrazných fotografií Majdanu jsou umístěny básně klasiků a současných autorů. Mezi klasiky nalezneme jména Lesji Ukrajinky, Tarase Ševčenka, Vasyla Stuse, Jevhena Plužnyka, Mykoly Vinhranovského, Oleny Telihy, Jevhena Malaňuka, současníky zastupuje Katrina Haddad, Viktor Bojko, Vasyl Herasymjuk, Andrij Ljubka a Dmytro Lazutkin. Sbírka začíná básní „Hymnus" Ivana Franka a končí básní Pavla Tyčyny. Kniha má stylovou obálku. Ukrajinskou vlajkou v pozadí lehce prosvítá rukopisný text, název sbírky je všeobecně známým citátem z básně Tarase Ševčenka „Kavkaz". Tento „produkt" působí spíše jako absurdní gesto, které využívá odkazu k tragickou historii ukrajinského národa a kombinuje jej s komerčním dárkovým zpracováním.

Civilní motivy, vnitřní dialogy, nacionalizmus

Z jednotlivých sbírek poezie, v nichž se hlavním předmětem autorské reflexe stává válka, jmenujme alespoň tři, které vyšly v průběhu roku 2015. Jedná se o Život Marie Serhije Žadana, Meruňky Donbasu Ljubovi Jakymčuk a Básně z války Boryse Humeňuka.

Žadanův Život Marie je sbírkou autorských básní a překladů poezie Bertolta Brechta a Czesława Miłosze. Sbírka začíná překladem Rilkeho „Zvěstování", které udává emoční tón následujícím básním. Většina textů má podobu řečnických otázek a odpovědí, což vytváří dojem dlouhého rozhovoru o narození a smrti, radosti a smutku, kterým je člověk v průběhu života vystavován. Vypravěč vede intenzivní dialogy s mrtvými kamarády a nepřáteli, nastiňuje osudy obyčejných obyvatel východu Ukrajiny – tatérů, protestantů, bývalých rockových hudebníků apod., kteří najednou musí čelit ozbrojenému konfliktu a jeho následkům. Několik ukázek v českém překladu lze najít v čtrnáctideníku A2 18/2014 (přel. Alexej Sevruk).

Básnickou sbírku Ljubovi Jakymčuk Meruňky Donbasu tvoří básně napsané v letech 2008-2014. Přestože se autorka v předmluvě snaží naladit čtenáře na určité vnímání („Básně o válce mohou být pouze obnažené jako dráty bez izolace, zároveň velmi jednoduché a bez zbytečných kudrlinek, ale s výraznými detaily"3), pro samotné texty je ve skutečnosti určující širší tematický okruh. Básním je vlastní upřímná a otevřená intonace, která evokuje soukromý rozhovor, jako bychom byli na návštěvě a sledovali, jakým životem tu lidé žijí. Texty jsou pokračováním vnitřní topografie autorčina světa zachycené v detailech: otcova helma, obličeje umazané od sazí, gigantická tráva, závody. Posléze se však topografie rozšiřuje a vzniká jiný svět, v němž se setkáme s pohádkovým Ňamem, který píše básně a přemýšlí nad tím, jak začíná válka, a nakonec se objevuje Ten, co zabaluje do pokrývek.

Člověk, který vlastnoručně „zabaloval do pokrývek", je bezpochyby básník a spisovatel Borys Humeňuk, který již v dubnu roku 2014 odešel dobrovolně bojovat na Donbas. Jeho sbírka Básně z války fascinuje svým naturalismem a napětím. Texty jako by se současně nacházely v několika prostorech (intimním, sociálním a politickém), což umožňuje procítit škálu emocí vypravěče. Humeňuk coby autor je emocionálně zdrženlivý a analytický, všímavý vůči detailům a náladám: „Náš četař je člověk s brouky v hlavě / Když nad bojištěm vychází slunce / On říká, že to na vzdáleném kontrolním stanovišti někdo zapálil pneumatiku / Měsíc je pro něj hlaveň / děla nejvyšší ráže / A moře – to je roztavený cín / Proč je slané? / Protože má v sobě naše slzy krev pot a moč – / Protéká skrz nás".4 Krátce po svém vydání byla sbírka přeložena do krymskotatarštiny. Překladatel se z pochopitelných důvodů rozhodl zůstat skrytý pod pseudonymem Maye Safet. Podle Humeňukových slov „je tato kniha angažovaná, je knihou vojáka, který stojí na straně svých spolubojovníků, bratrů, své země. Chcete-li, můžete ji vnímat jako antiruskou knihu. Já se uchyluji k sakralizaci obrazu ukrajinského vojáka, protože věřím, že je to tak správné. To by měl dělat představitel (své) kultury – sakralizovat vlastního vojáka a vlastní armádu. Proto si myslím, že překládat tuto knihu a přitom žít v nepřátelské zemi je velmi odvážné".5 Je třeba říct, že sám autor chápe účel poezie mnohem úžeji, než jak to implikuje jeho vlastní poezie. Ta naštěstí vychází za rámec vlastenecké propagandy, jež se navíc velmi nebezpečným způsobem blíží takovému vnímaní literatury, které je blízké autoritářským režimům.

Prozaické zhodnocení války

Prozaických děl, věnovaných tématu války, které by nebyly v první řadě dokumentární povahy, zatím nevyšlo mnoho. Nabízí se hned několik důvodů. Za prvé, próza vyžaduje větší míru analýzy a objektivismu, což vyžaduje určitý spisovatelův odstup od událostí. Neuplynulo však tolik času, aby bylo možné realisticky zhodnotit to, co se stalo. Nesmíme také zapomínat, že válka na východě Ukrajiny stále trvá. Problémem číslo dvě je otázka formy – román v klasickém pojetí žánru v ukrajinské literatuře prožívá krizi.

Román ruského válečného reportéra Sergeje Lojka Letiště je zřejmě zatím ojedinělým příkladem úspěšné kombinace zvoleného tématu a jeho uměleckého ztvárnění. Lojko byl jediným zahraničním novinářem (pracuje pro Los Angeles Times), který dokumentoval obranu Doněckého letiště zevnitř. Román byl napsán rusky, ale téměř současně s vydáním originálu se objevil i jeho ukrajinský překlad (obě verze vyšly v kyjevském nakladatelství Bright Books Publishing). Děj románu se odehrává podle walterscottovského vypravěčského modelu: americký fotožurnalista ruského původu zachrání na Majdanu dívku před příslušníky speciálních policejních jednotek Berkut, poté následuje milostné vzplanutí. Situaci však komplikuje skutečnost, že dívka je zasnoubena a novinář je ženatý. Nakonec se novinář dostává do zóny ATO, kde se seznamuje s nastávajícím své milé a spolu s ním se ocitá mezi obránci Doněckého letiště. Na toto schéma se nabalují „reportáže": o prvním rozehnání Euromajdanu, o únorovém ostřelovaní v centru Kyjeva, o obraně letiště, o anexi Krymu, o matce ruského vojáka, který zahynul během „vojenského cvičení" na Donbase apod.

Další knihou o tragických válečných událostech je Ilovajsk Jevhena Položije. Styl knihy se i tady přibližuje dokumentárnímu žánru: tvoří ji vyprávění vojáků, kteří se ocitli v Ilovajskem kotli a měli to štěstí, že z něj unikli. Popis událostí slovy různých postav, vypjaté dialogy a koncentrace faktického materiálu navozují především pocit psychické tragédie, kterou mužští hrdinové zažili.

O Majdanu začínají vznikat i knihy pro děti, příkladem je Pohádka o Majdanu Chrystyny Lukaščuk. Kniha

Foto Ivo Dokoupil

alegoricky vysvětluje dětem události zimy 2013–2014. Větší část knihy je věnována legendě o vzniku ukrajinského národa, jeho duchovnímu a materiálnímu bohatství, v závěru se pak objeví vyprávění o událostech na Majdanu. V pohádkovém klíči je zde představena tradiční opozice dobra a zla: černí ptáci Zla symbolizují Berkut, boží holubice – Ukrajince. Je zde patrný pokus o indoktrinaci: malé dítě se seznamuje se systémem lidových archetypů a symbolů, aby se posléze stalo nositelem národních hodnot a idejí.

Nová autorská situace, čtenářská očekávání a jazyky

Dokonce i takto kusý výběr z ukrajinské literatury posledních dvou let pomůže nastínit určité tendence současného literárního procesu. Především je třeba zmínit pozici autora, který se ocitl v nové situaci. V ukrajinské literatuře (na rozdíl od řady jiných) je spisovatel stále do jisté míry vnímán jako hlasatel určitých idejí, je osobností, která značně ovlivňuje vnímání událostí a utváří obecný názor. Taková situace však staví autora do poměrně obtížné pozice, neboť je tak v podstatě nepřímo nucen orientovat svůj tvůrčí potenciál na literární ztvárnění aktuálního dění, je mu podsouvána nutnost reagovat na bezprostřední palčivé problémy doby. To je to, co od něj ve vypjaté době „jeho" ukrajinský čtenář očekává. Pokud totiž nechce přijít o své čtenáře, nemůže nereagovat na to, co se děje. Jinými slovy, jsme svědky specifické a velice intenzivní komunikace mezi autorem a čtenářem. Spisovatel je nucen reagovat na vnitřní čtenářskou poptávku a uspokojovat ji způsobem, naplňujícím čtenářská očekávání.

Na druhou stranu existuje i vnější poptávka: svět se zajímá o Ukrajinu, a tudíž se obrací i na ukrajinského spisovatele. Současný autor tak připomíná ekvilibristu, který balancuje mezi svými a západními čtenáři. Za takových okolností je docela obtížné udržet rovnováhu a „neklesnout" na úroveň primitivních spekulací na dané téma či vzletných frází (což se z části děje). Z řečeného vyplývá, že role autora v mnohých dílech reagujících na události Majdanu je upozaděna, spisovatel zde zaujímá spíše pozici mediátora, pozorovatele, kronikáře, editora…

Čtenář, který si je vědom historického významu událostí, prahne po tom uchovat si ono dění v paměti, to je jeho prioritou. Zůstává otázkou, zda a nakolik je čtenář připraven na upřímný a otevřený rozhovor o literatuře, jejíž umělecký svět se rozvíjí podle vlastních zákonů. A je očividné že není. Současný čtenář vyžaduje spíše literaturu faktů a realistický způsob psaní. Právě proto autoři často reagují na tuto poptávku dokumentárními kronikami, rozhovory, eseji apod. Výjimkou nezřídka není ani poezie.

Neméně důležitá je korelace dvou prostorů komunikace autora se čtenářem: došlo k poměrně silné difúzi internetového prostoru a tištěného světa: příspěvky v sociálních sítích se dostávají do tištěných vydání a jsou zároveň hojně diskutovány v sociálních sítích.

Na závěr je třeba říct pár slov o jazyku, kterým spisovatel komunikuje se svými čtenáři. V tomto případě nemám na mysli ukrajinský nebo ruský jazyk, i když otázka tzv. ruskojazyčné ukrajinské literatury by si zasloužila zvláštní pozornost. Majdan se stal právě oním impulsem, který nakonec přinutil společnost hovořit o fenoménu rusky mluvících (pro)ukrajinských autorů a přemýšlet o tom, co s nimi. Současný proces mimoto odráží zajímavou kombinaci různých diskursů: národního, romantického, sovětského a moderního západního s jeho dokumentární tradicí, dějinami emocí atd. Doufejme, že spisovatelé konečně najdou vhodnou rovnováhu mezi národní a západní tradicí psaní. V současné době je jasně vidět, že hledají formu, která by mohla adekvátně vyjádřit prožité události posledních dvou let.

P. S.: Literatura mimo válku

Existuje vůbec současná ukrajinská literatura mimo kontext války a revoluce? Ano, existuje. Uveďme alespoň několik knih, které se objevily v průběhu posledních let.

V první řadě zmiňme román Sofije Andruchovyč Felix Austria, jehož děj se odehrává ve Stanislavu na přelomu 19. a 20. století a zobrazuje široké panorama života té doby, na jejímž pozadí se proplétají osudy dvou žen. V určitém smyslu (například pokud jde o množství dobových reálií) zde můžeme spatřovat jistou podobnost s románem Jurije Vynnyčuka Tango smrti, jenž se odehrává ve dvou dějových liniích, a to jednak ve Lvově v době meziválečné a válečné, jednak v současnosti. Obě linie na konci vyústí do nečekaného závěru. Nedávno vydaná sbírka povídek Iryny Cilyk Červené stopy na černém obsahuje šest příběhů o osudech obyčejných obyvatel Kyjeva. Čtenář se může seznámit s osiřelou dívkou Hajtaver, která v metru prodává slunečnicová semínka a bonbony, s invalidou Kosťou, jenž trpí roztroušenou sklerózou, s matkou samoživitelkou, která vydělává na život výrobou šperků, a s malým chlapcem Andrijem, který se ptá své matky na červené stopy na černém a na smrt. Ze všech příběhů, obsažených ve sbírce, se pouze poslední jmenovaný týká Majdanu. Podle autorčiných slov byly všechny postavy inspirovány osudy skutečných lidí. Pozornost vzbudil nedávno vydaný román Andrije Ljubky Karbid – jedná se o koktejl různých postav, prostředí i konfliktů: najdeme zde jak budovaní fontány Jednoty s Evropou, tak i obchod s lidskými orgány, dobrodružství pašeráků, svůdnou ženu a kuchařské recepty v kombinaci s radami rybáře. Za pozornost stojí rovněž román mladého charkovského autora Ihora Zarudky Když je tvůj anděl Josypivna. Autor se záměrně vyhýbá aktuálním tématům: „Nejsou tady žádné vojenské akce, žádné události z Majdanu. Chtěl jsem od toho odhlédnout. Přišlo mi, že momentálně potřebujeme i jinou literaturu, než tu, která by připomínala ony hrozné události".6 Z básnických novinek je možné jmenovat sbírky Vano Kruegera, autora, jenž nepřestává udivovat své čtenáře pobuřujícím a excentrickým stylem (Ziggi Freud & Ktulchu, 2014; Poslední polibek Iljiče, 2015; Betlém na Kurenivci, 2015). Závěrem zmiňme dvě sbírky poezie talentované básnířky Iryny Šuvalové Os a Az.

Z výše řečeného je patrné, že soudobý literární proces se nesoustředí výlučně na aktuální témata, byť ta zde nepochybně zaujímají významné místo. Seznam knih vydaných v období let 2014-2015 je samozřejmě obsáhlejší, ale věřme, že alespoň tento výčet může poskytnout přibližnou představu o nejaktuálnějším stavu ukrajinské literatury.

1 Літопис самовидців: Дев'ять місяців українського спротиву / Автор проекту Оксана Забужко, упорядник Тетяна Терен; передмова Світлани Алексієвич. - К.: КОМОРА, 2014. - 312 с.
2 Небесна сотня. Книга-реквієм. / Упоряд. О. Трибушна, І. Соломко. Харків : Фоліо, 2014.
3 Якимчук, Любов: Абрикоси Донбасу. Львів: Видавництво старого лева, 2015.
4 Překlad Halyna Babaková. Originál: http://sho.kiev.ua/article-sho/134465
5 Dostupné z http://www.ukrinform.ua/rubric-presentation/1911636-vidannya-knigi-borisa-gumenyuka-virshi-z-viyni-krimskotatarskoyu-movoyu-zala-1.html
6 Dostupné z http://varta.kharkov.ua/news/art/1106275.html

Jejich slova byla podložena činy

Od 2. listopadu do 10. prosince 2015 se konala v prostorách Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze na náměstí Jana Palacha výstava, která připomněla a přiblížila činnost Ukrajinské svobodné univerzity, nejvýznamnější ukrajinské humanitní vzdělávací instituce, jež našla útočiště v meziválečném Československu. O pohnutých osudech ukrajinské politické emigrace první poloviny 20. století pohovořil jeden z autorů výstavy, asistent Collegia Europaea a doktorand FF UK Mychajlo Fesenko.

Ptal se Alexej Sevruk

Výstava, která se jmenuje (Ne)-šťastná Ukrajina a je věnovaná Ukrajinské svobodné univerzitě a jejímu působení v meziválečné Praze, je, pokud se nemýlím, zřejmě první ukrajinisticky zaměřenou výstavou, jež se koná v prostorách FF UK minimálně za posledních dvanáct let. Jak vznikl nápad uspořádat podobnou výstavu?

Jedná se o dlouhodobou koncepci, jejímž autorem je docent Hlaváček, vedoucí a zakladatel Collegia Europaea, instituce, která existuje na pomezí Filozofické fakulty UK a Ústavu filosofie Akademie věd ČR. Už dříve Collegium realizovalo několik výstav, jako například Vytěsněná elita. Zapomínaní učenci z německé univerzity v Praze či Kacířská univerzita: Osobnosti pražské utrakvistické univerzity 1417–1622. Snažíme se aktualizovat témata, která byla pozapomenutá, respektive jsou známá jen odborníkům, ale zároveň bezprostředně souvisí s českou intelektuální historií nejen 20. století. No a přišla řada i na Ukrajinskou svobodnou (či volnou, užívaly se oba názvy) univerzitu.

Jaký ohlas má tato výstava? Co ji doprovází?

Plánujeme, že výstava bude „putovní", že bude ke zhlédnutí i jinde než na Filozofické fakultě UK. Zatím nemohu říct, kde přesně budeme vystavovat, vše je ve fázi jednání.

Četné ohlasy jsem zaznamenal v ukrajinských sdělovacích prostředcích, zejména v internetových médiích. Ohlas v českém prostředí jsem zatím příliš nesledoval.

Mohl bys stručně představit, co to byla a co to vlastně je Ukrajinská svobodná univerzita, jež pobývala v Praze?

Jedná se o vzdělávací instituci, která vznikla ve Vídni v roce 1921, v tomtéž roce byla přemístěna do Prahy. Existují různá hlediska, různé verze, poskytující rovněž různá vysvětlení, proč k tomuto přesunu došlo. Shoda panuje v tom, že v meziválečném Československu našla domov a podporu (především finanční – ze strany československé vlády a prezidenta T. G. Masaryka) řada Ukrajinců. Ukrajinská menšina v meziválečném Československu byla tak početná, že mělo větší smysl přesunout ukrajinskou univerzitu právě sem, do Prahy. Byl zde mnohem vyšší počet potenciálních studentů, což mohlo zajistit i efektivnější fungování této vysokoškolské instituce, která měla právo udělovat akademické hodnosti a konat habilitační řízení. V Praze sídlila také diplomatická mise formálně stále existující Ukrajinské lidové republiky…

Říká se, že to byla de facto jediná ukrajinská humanitně zaměřená vysoká škola v meziválečném období…

Tak to není. Dokonce zde, v Praze, existoval například Ukrajinský vysoký pedagogický ústav Mychajla Drahomanova. Technicky a ekonomicky zaměřená ukrajinská vysoká škola byla v Poděbradech… Zmínil bych ještě Ukrajinské studio výtvarných umění. Těch škol bylo několik, ale troufám si tvrdit, že USU byla v meziválečném období nejvýznamnější vysokoškolská humanitní vzdělávací instituce, kde vyučovacím jazykem byla ukrajinština. Zkrátka, jedná se o významnou vzdělávací instituci založenou Ukrajinci, jež existuje dodnes, nachází se mimo ukrajinské území a ukrajinštinu má jako vyučovací jazyk.

Význam této univerzity pro ukrajinistiku jako takovou, ale i pro Ukrajinu jako státní útvar, byl obrovský, protože kolem ní, ale i kolem mnoha dalších ukrajinských spolků, které v tom období v ČSR působily, se shromáždili významní představitelé tehdejší ukrajinské elity, kteří utíkali po krachu ukrajinských státních útvarů. Dnes lze s jistotou říct, že i z hlediska zajištění kulturní kontinuity, kulturní tradice, byl význam této instituce podstatný.

Po roce 1945 byla univerzita přemístěna do Mnichova, část absolventů a studentů emigrovala do USA či Kanady. Například Leonid Bohdan Rudnyckyj, který, což se málo ví, svůj etymologický slovník ukrajinštiny sestavoval už v Praze. Následně založil ukrajinistická studia v Kanadě či Austrálii, byl prezidentem pobočky Ukrajinské svobodné akademie věd.

Co to bylo za lidi? Asi to nebylo

jen tak: přijet do Vídně, založit zde ukrajinskou univerzitu, převést ji do Prahy... Měla tato elita ukrajinského národa, která emigrovala před bolševizmem, osobní a politické styky ve Vídni, v Praze, v Mnichově...?
Ano, bezpochyby zde byla určitá kulturní provázanost, kulturní vzájemnost. Česko-ukrajinské vztahy – to není záležitost pouze 20. let 20. století, je to příběh mnohem rozsáhlejší, hlubší a delší. Příběh, jenž byl známý. Jak jsem již zmínil, vzpomínky jednotlivých aktérů těch událostí se liší, zejména v objasňování osobních či politických styků. Zarazilo mne však, že se často jednalo o představitele ukrajinské šlechty ze starobylých kozáckých rodů. Nebo to byli například etničtí Němci, kteří si vědomě zvolili ukrajinství jako určitý kulturní kód, svůj způsob existence. Podobně jako profesor Jurij Ševeljov, který byl rovněž etnickým Němcem.

Zřejmě mezi profesorským sborem a ukrajinskou meziválečnou emigrací obecně byli příslušníci dalších etnik, kteří si vědomě zvolili příslušnost k ukrajinské identitě. Jako třeba Olgerd Boczkowski, další významný představitel ukrajinské diaspory v Československu.
Přesně tak. Nebo si vzpomeňme na profesora Ottu Ejchelmana: baltský Němec, který si podobně jako další zvolil ukrajinskou identitu, byl příslušníkem ukrajinského národního hnutí a své „ukrajinství" pak veřejně deklaroval na pražských přednáškách. Tohle pro mě bylo velkým objevem, protože dříve jsem znal pouze „případ" profesora Ševeljova, jenž před svou emigrací do USA krátký čas údajně také působil na USU v poválečném Mnichově.

Směr přesídlení Univerzity kopíroval směr následné emigrace Ukrajinců z Prahy, že? Proč zrovna do Mnichova, a ne třeba zpět do Vídně?
Myslím si, že se utíkalo před komunismem. Obavy byly. Takže se prchalo před režimem, jenž Ukrajince v emigraci, „nacionalisty", jednoduše likvidoval. Dodnes se například přesně neví, ve které z moskevských věznic byl umučen Avhustyn Vološyn, pedagog a prezident Zakarpatské Ukrajiny. Odborníci, pokud je mi známo, se na tom nedokážou shodnout.

Do Mnichova však neodešli všichni. Část zůstala v Praze, podobně jako tomu bylo již dříve ve Vídni, kde rovněž byly dva proudy, dva myšlenkové směry ohledně koncepce vývoje a směrování USU. Do budoucna se počítalo třeba s tím, že USU by mohla mít své sídlo v Užhorodu či v Chustu, aby tak zajišťovala vzdělání pro obyvatele tohoto území, jež tehdy, jak víme, patřilo Československu.

Kdybys měl jmenovat pár nejvýznamnějších osobností, které působily na této univerzitě...
Tak bych se zdráhal jednoznačně odpovědět.

Koncem listopadu vyšla doprovodná publikace, která se jmenuje stejně jako probíhající výstava – (Ne)šťastná Ukrajina a obsahuje medailonky jednotlivých osobností...
Ano, díky podpoře Fondu rektora Univerzity Karlovy ji vydala Filozofická fakulta. Kniha se jmenuje stejně jako výstava: (Ne)šťastná Ukrajina. Osobnosti Ukrajinské svobodné univerzity v Praze 1921–1945 a navíc obsahuje obrázkovou přílohu i výběrovou bibliografii. Jedná se tedy o „pražské" období USU. Bohužel bylo nad lidské síly zařadit do této knihy všechny aktéry, kteří byli spjati s touto vzdělávací institucí. Proto jsme zvolili cestu jakéhosi reprezentativního výboru. Také jsme se zaměřili spíše na širší veřejnost než na veřejnost ryze odbornou. Je nutno podotknout, že k tématu Ukrajinské svobodné univerzity tu již něco vyšlo. Tak například Slovanská knihovna v roce 1996 uspořádala odbornou konferenci věnovanou výročí existence Ukrajinské svobodné univerzity. Sborník příspěvků z ní, pod redakcí Márie Ňachajové, vyšel v roce 1998, jsou známé i práce profesora Mikuláše Mušinky, takže se nedá říct, že bychom vkročili na pole neorané. Nicméně jedná se o dnes pozapomenutou kapitolu v dějinách česko-ukrajinských vztahů, a když jsem si zjišťoval některé věci k tématu, tak jsem zjistil, že na mnohé osobnosti se zapomnělo i v jejich vlasti, jejich biografie jednoduše neexistují, prostě nejsou. Ani odborné, ani beletrizované, nic, co by mapovalo životy a díla těchto významných jedinců. Narazil jsem na několik málo výjimek, většinou šlo o právníky. A právníci z řad profesorů USU zakládali nejen ukrajinskou, ale i ruskou, imperiální, právní vědu. Například již zmíněný profesor Ejchelman, nejdříve psal německy, pak rusky a ukrajinsky. Nejprve působil v Petrohradu, teprve poté v Kyjevě, Tarnově a následně v Praze. Právníky vyzdvihuji záměrně i vzhledem k současnému kontextu ukrajinských událostí. Ve svých dílech mapují třeba mezinárodní, politické, státní, volební či majetkové právo, právo občanské, soukromé atd., což jsou přesně ty úseky, s nimiž má ukrajinský stát přetrvávající problémy i dnes. Zjistil jsem, že mezi širokými vrstvami mých spoluobčanů neexistuje povědomí o tom, co už bylo k těmto tématům napsáno.

V obecném povědomí jsou asi spíše studenti, kteří tuto univerzitu navštěvovali. Často byli literárně činní, navíc měli tragické osudy, jak se na čítankové básníky sluší. Přece jen Olena Teliha či Oleh Olžyč jsou kanoničtí autoři, o nichž se učí na základních a středních školách...
Ano, máš pravdu. Jedna se o tzv. pražskou školu ukrajinských spisovatelů, o které se mluví mnohem více než o Ukrajinské svobodné univerzitě a jejím pedagogickém sboru. Je nutno podotknout, že jak výstava, tak doprovodná publikace jsou zaměřeny právě na pedagogický sbor USU. Je to vlastně takový první krůček a povzbudivé gesto pro další případné badatele.

Je nějaká představa o podmínkách, v nichž tyto lidé žili? Mohli si působením na univerzitě zajistit slušné živobytí?
Tato otázka není snadná. Informace podle dostupných zdrojů se značně liší. Nenarazil jsem na zmínky o tom, že by někdo vyloženě živořil či vykonával manuální práce, ale nikdo z nich si nemohl dovolit, jak se říká, život na vysoké noze... Také tu byly další ukrajinské organizace, ve kterých řada osobností působila souběžně: Ukrajinské gymnázium, Ukrajinský sociologický ústav, Ukrajinský komitét, Ukrajinská univerzitní skupina při Společnosti národů nebo Muzeum osvobozeneckého boje Ukrajiny... Jejich činnost musela být z něčeho financována. Kam tím mířím? Osobnosti spojené s USU přispívali na chod těchto organizací ze svého majetku (pokud jim nějaký zůstal) i ze svých skromných vysokoškolských platů. Nebo finančně pomáhali nemajetným studentům z Ukrajiny, Podkarpatské Rusi či vydávali vlastním nákladem své vědecké práce.

Foto Marija Vlašić

Proč právě tento název: (Ne)šťastná Ukrajina?
Je to odkaz na Sienkiewicze. Shodli jsme se s docentem Hlaváčkem, že jak název sám, tak námi zvolené grafické ztvárnění vystihuje osudy jednotlivých aktérů, o nichž se zmiňujeme. Tyto osudy opravdu byly spletité a nesnadné. Období bylo velmi turbulentní a mě osobně překvapilo, do jaké míry tito jedinci žili ideou potenciální existence ukrajinského státu jako nezávislého samostatného celku, jak si byli vědomi toho, že tuto budoucí existenci utváří. Mluvilo se o tom bez patosu a myslím si, že přece jen v té době existovala větší sounáležitost s realitou nežli dnes. A jejich slova byla podložena konkrétními činy. To je první věc, která člověka napadne, když čte Dorošenkovy nebo Antonovyčovy memoáry, ten věcný přístup: tady toto je třeba udělat a musíme to udělat my.

USU se v roce 1945 přestěhovala do Mnichova. Jaké byly její další osudy?
V roce 1950 od státu Bavorsko získala právo k udílení akademických hodností a konání habilitačního řízení. To nebylo samo sebou, tu pravomoc si musela doslova vydobýt. Byla to hlavně zásluha profesora Mirčuka, autora prvního komentovaného překladu Kantových Prolegomen do ukrajinštiny. Uvádí se, že první překlad Kanta do ukrajinštiny vyšel v roce dva tisíce. To není pravda. První překlad vyšel už ve 30. letech 20. století ve lvovském nakladatelství Nedilja. Právě za přispění Ivana Mirčuka a jeho kolegů získala univerzita v Mnichově tuto pravomoc, jež byla v sedmdesátých letech ukotvena ve zvláštní novele bavorského vysokoškolského zákona.

Jak vypadá činnost této vzdělávací instituce dnes? Proslýchá se, že výstava (Ne)šťastná Ukrajina poputuje právě do Mnichova...
Ano, momentálně jednáme o tom, abychom výstavu do Mnichova dopravili. Řešíme organizační záležitosti, je třeba například zajistit náležitou prezentaci buď v němčině nebo v angličtině, což je také předmětem jednání.

Tato univerzita má nyní studenty magisterského a doktorského studia, provádí ediční činnost... Má své renomé a svou reputaci. V dnešní době USU tvoří tři fakulty – k tradiční právnické a hospodářské i filozofické v devadesátých letech 20. st. přibyla fakulta ukrajinistiky. Vyučují zde přední odborníci z Ukrajiny, Severní Ameriky a Evropy. Vyučovacím jazykem stále zůstává ukrajinština. Rektorka Jaroslava Melnyk, která se účastnila listopadové prezentace výstavy, zmínila, že v dnešní době převážnou většinu studentů tvoří Ukrajinci. Mají ale i ukrajinisty z řad Němců. Takže zájem o Ukrajinu stále existuje.

Viktorija Amelina:

Listopadový syndrom

Překlad: Karolina Juráková

Hlavní hrdina románu Listopadový syndrom Kosť Nečaj strávil část svého dětství v sovětském dětském domově, kde se seznámil mj. s napůl Ukrajincem, napůl Arabem Vambou. Kosť má zvláštní dar-nemoc – dokáže se vcítit do jiných lidí do té míry, že se na určitou dobu stává téměř jimi. Toto vcítění však nemůže příliš ovládat, děje se to tak trochu mimo jeho vůli. Vtělovat se může i do velmi vzdálených lidí, což mu v podstatě umožní stát se přímým účastníkem Arabského jara – dostane se do mysli člověka, který je jedním z aktérů těchto událostí. Kosť tuto svou schopnost vnímá spíše jako nemoc než jako dar: raději by se jí zbavil a žil klidný, ničím nerušený, ale také prázdný život. Nakonec objeví způsob, jak se této své „nemoci" zbavit: najde ostrov, kde žije jakýsi podivný kmen a kde je možno získat lék – bílou kuličku – po jehož požití se dar ztratí.

Na konci románu se odehrává Majdan ukrajinský. Hrdina, nakonec již „vyléčen" ostrovní pilulkou se ovšem po sáhodlouhém váhání sám rozhoduje, že nechce být úplně lhostejný, a jde hledat své přátele z dětského domova – v první řadě Vambu, a pak také Linu, v podstatě jediné blízké duše, které ovšem po odchodu z dětského domova cynicky opustil. Román je spleten z různých vrstev a z různých perspektiv vidění. Zajímavé jsou vstupy do vědomí jiných postav, což umožňuje získat množství rozdílných hledisek, srovnávat přístupy různých lidí a národů k protestním hnutím. Hlavní hrdina se po celou dobu románu projevuje spíše jako cynik a oportunista (následek snad příliš krutého dětství), což umožňuje nepatetické vyznění románu. Proměnu hrdiny, třebaže pouze částečnou a váhavou, způsobuje až ukrajinský Majdan.

Román Listopadový syndrom aneb Homo Compatiens, který vyšel v roce 2015, je prozaickým debutem lvovské autorky Viktorije Ameliny (*1986).

Foto Piotr Andrusieczko

Byl jsem dobrý člověk, platil jsem daně, díval se na fotbal, zvláště na Euro 2012. S Vambem jsme si nakoupili hodně našeho, ukrajinského, piva, zásobili se něčím na zub, Alla upekla pizzu. Naši v prvním utkání vyhráli! Bože, jakou jsem měl radost. Zprávy ale nebyly jen o Euru. A já se opravdu změnil – neposlouchal jsem a neposlouchat bylo snadné. Neposlouchat zprávy je celkem přirozené. Člověk takovou potřebu nemá, vždyť ani Maslow s ní ve své proslulé pyramidě nepočítal. Snad jen že pocit vlastního bezpečí je větší, když je někde válka. Něco takového jsem cítil teď, když se špinaví vojáci přemisťovali pomocí přískoků v kamenných troskách a stříleli ze samopalů na někoho, kdo stál mimo záběr.

Arabské jaro kráčelo Afrikou s prapory a kalašnikovy.

„Divoši," říkávala Alla a přepínala program.

Potom znovu přišlo jaro a v Bostonu to utrhlo nohy některým z těch, kteří téměř uskutečnili svůj sen a doběhli maraton, a snad jen nějaký ubohý zoufalec mohl zmrzačit ty, kteří chtěli běhat. Zasáhlo mě to o to hlouběji, protože jsem teď sám ráno pravidelně běhal, ale bez valného výsledku, nechtělo se mi, zhoršovalo se počasí, sousedi alkoholici se na mě dívali úkosem. Ale dotkla se mě skutečnost, že byli zmrzačeni ti, kdo uběhli maraton celý až do konce. Bylo to však normální, v mezích normy. Sice se mě to dotklo, ale i tak jsem se šel nasnídat a pro samé starosti na to navždy zapomněl.

Na podzim byl na Filipínách tajfun a v Egyptě znovu začaly protesty. Egypťanům se nic nedařilo, vše bylo marné... Prezident, kterého revoluční vlna vyzdvihla až na samotný vrcholek, teď seděl za mřížemi, hlasatelé říkali, že zabíjel mírumilovné obyvatele, režiséři ukazovali ve vysílání strašné záběry. Tarek skočil pod tank, nebo pod co to vlastně skočil, zbytečně... I když kdo ví?

Někde jsem četl (na internetu?) podobenství, v němž se vyprávělo o jednom vesničanovi, který dostal koně, všichni mu záviděli, ale on na to jen: „Nevím, jestli je to dobře nebo špatně." Jeho syn z koně spadl, zůstal kulhavým mrzákem; všichni s ním soucítili, ale on na to jen: „Nevím, jestli je to dobře nebo špatně." Přišla válka a všechny, kromě jeho syna, poslali bojovat. A znovu mu všichni záviděli, ale on na to jen... No, možná jste si to domysleli. Chtěl jsem přemýšlet stejně, aniž bych vynášel soudy, i o smrti prodavače ovoce, která se stala rozbuškou arabského jara, i o smrti přítele, který mě celé roky vodil po ulicích Benátek, ale na čaj mě pozval jen jednou v životě. Byl jsem normální, nemyslete si, nebyly zde žádné příznaky mé „choroby" – prostě jsem jen dal méně na svůj úsudek, více jsem se snažil věci pochopit, hodně jsem četl a naslouchal nyní jiným způsobem. Zdá se, že jsem se dokonce stal méně cynickým, protože jsem se nyní sám rozhodoval, zda mám soucítit či ne. Hromadil jsem peníze ne proto, že jsem chtěl něco koupit, ale jednoduše proto, že jsem s jejich utrácením nepospíchal, a kdyby nebylo Ally, tak bych možná mohl žít zcela skromně. Všechny velké útraty pramení z neklidu, a já si klid koupil... v podobě malé bílé kuličky.

Můj malý svět kolem mě vyrůstal jako pevnost. A v té pevnosti byly jen malé otvory, střílny, abych mohl vykouknout ven a rázně odrážet ty, kteří se dostanou příliš blízko, hodně uzoučké střílny, ještě k tomu neobvyklé, s tlustými okenicemi (kde jste viděli střílny s okenicemi?), které jdou zavřít raz dva a cizí neštěstí mizí, v obývacím pokoji svítí lampa, je tu knihovnička a koňáček, manželka a průhledný župánek. Klidný měšťácký život, že?

A potom, jednou večer mi udýchaně zatelefonoval Vambo.

„Jdu po ulici Horodeckého. Tady v centru to vypadá stejně jako ve vysílání. Volám, protože mi z toho jde nějak mráz po zádech... Spousta policajtů!" šeptal. „Stojí v řadách, dívají se jako divá zvěř. Seberou tě a nikdo se tě ani nezastane."

„A kam jdeš?" zeptal jsem se ohromeně.

„Nekřič!" polekal se Vambo. „Zatím za tebou. Ale musím na Mychajlivské náměstí."

„Proč?"

„V noci rozehnali studenty, zmlátili je jak štěňata... Prý se někteří z nich ukryli v chrámě. Musím tam jít."

Odmlčel se, možná se bál, že ho někdo uslyší.

„Přijdu pro tebe," vydechl.

Manželce jsem nic neřekl. Jen jsem stál a díval se na svůj dvůr, na stejný dvůr s cestou, na které kdysi pravidelně zastavovala sanitka, jelikož dům byl plný důchodců, ale teď sem jezdí mnohem méně. Na dvoře už nikdo nevěší prádlo a parkují tu jenom luxusní, převážně černé bouráky, pevnosti na kolech temnější než noc, jejichž majitelé možná stejně jako já z těch pevností šikovně odrážejí střelbou všechny, kteří jim sahají do svědomí; a není to jen Vladimir Semjonovič, u koho to budí odpor.1

Cestičky na dvoře změnily svůj směr, ty nové vedou ke stánkům a obchodům, ty staré, které dříve směřovaly k již neexistujícímu kulatému stolu, kde kdysi někdo hrával domino, zcela zarostly. Zůstaly tu jen stromy, jež zmužněly, jako by se chystaly odrážet rány osudu, ale pořád stejně opadávají, jako by to tak mělo být, protože to tak opravdu má být, a byla by chyba počítat jejich ztráty, listy letí a letí – první, druhý, třetí – padají do nekonečna, každý podzim. Ale stromy přetrvávají. Jako národ i celé lidstvo přetrvávají a rostou, chystají se odrážet rány osudu, nehledě na hranice, jež se mění stejně jako linie cestiček na mém dvorku, nezávisle na kráse vzorů na jednom jediném lístečku, nezávisle na osudu jeho přátel ze stejné větvičky – tři čtyři pět, jen si leť, krasavče, leť si, rozumbrádku. Nikdo je nepočítá. Proč by si ho, ten javorový lísteček, měl někdo pamatovat? Abys utkvěl alespoň v něčí paměti, musíš před dopadem na asfalt točit mimořádné piruety, ale tam se stejně promícháš s dalšími umrlci, poklidně přijmeš stopy cizích bot, které změní tvůj jedinečný vzor sestavený z přízračného tenkého žilkování. Spadané listí ztmavne, získá vlahou a trpkou vůni, bude omyto deštěm a pokryto sněhem, zatřepotá se ve větru, vděčně přijme sníh, stejně jako když se promrzlý stařec při čekání na svou sanitku choulí do přikrývky. Lotfia měla pravdu, počítat listí je bláznovství. Protože se rodí samo, šelestí a krásně se zelená, ale pro své potěšení, a vždy umírá. Aniž by ho někdo spočítal.

Strom zůstává. Za strom je třeba bojovat, nenechat ho pokácet jako višňový sad, ať už byly v tomto desetiletí překresleny cestičky jakkoli, ať už ti žilkování na tvé javorové dlani načrtlo jakýkoliv osud.

Za půl hodiny už Vambo seděl u mě v kuchyni. Zvonek u dveří zacvrlikal a Alla znervózněla, zamumlala něco o tom, že jsem jí měl dát vědět.

„Posuň se! Aspoň zametu drobky!"

Alla připravovala čaj v porcelánové konvičce po mé

babičce a Vambo nám vzrušeně popisoval, co se stalo, hulákal, zvedal ruce... Vypadalo to, jako bychom my s Allou byly malé děti, které nedokážou pochopit něco zcela zřejmého. Ve skutečnosti jsme to chápali. Chápali jsme absolutně všechno. Jednoduše šlo o zlomový bod, vykloubení času, které na nás volá, abychom šli do Mychajlivského chrámu – copak to není to, co po nás Vambo chce? Takže my se tomu přirozeně bráníme, vrtíme hlavou a on tiše křičí – přesně tak, opravdu tiše a opravdu křičí, stává se to:

„Vždyť jsme se probudili v jiné zemi. Mysleli jsme si přece, že jsme svobodní! Máme demokracii! Práva! Kdepak! Nejsme nikdo! Stát tě může jen tak zbít, ponížit... Mlátili tam děvčata! Povídá se, že jedna byla ještě k tomu těhotná! Nejsme nikdo..."

S Allou jsme se na sebe dívali přes stůl. Bál jsem se, že si mého kamaráda zařadí do té ponižující kategorie „divochů", kterou obvykle uplatňovala ve vztahu k Egypťanům, Syřanům, Libyjcům a obecně k těm, kteří se nacházeli na jih od Sicílie a na východ od Jekatěrinburgu. Ale já myslel na něco jiného. Na to, že se s Vambou děje něco zvláštního, že člověk, který si má zanedlouho otevřít svou vytouženou autodílnu, mě vážně žádá o to, abych s ním šel někam, kde nás může chytit policie a, jak sám říká, může nás zbít, ponížit, zmrzačit... Ne, já se snažím věřit v poctivost policistů – kvůli tomu jsem na netu zhlédl hromadu amerických detektivek. Ale stát se může cokoliv. Obvykle se nechovám jako neduživý a bledý kluk, který se v dětství schovával babičce pod sukni, s Vambou jsme přežili dětský domov a přežili bychom i střet s pořádkovými orgány. Ale cožpak Vambo na to všechno nechce zapomenout jako na noční můru a už se nikdy nepasovat do role oběti? Možná, že to jen nechápe, neuvědomuje si to? Vambo nebyl na náměstí Tahrír, v kůži člověka, který neví, zda jeho vlastní dítě žije, člověka, kterého rozmačkává těžkotonážní železné zvíře.

„Promiň, Vambo, já nejdu..."

„Cože?"

„No, nemůžu. Mám..." chtěl jsem mu zalhat, že mám práci, naznačit to Alle a ona by mě podržela. „Nemyslím, že to stojí za to. Tvůj táta taky věřil... nebo možná ani ne tak věřil, jako spíš chtěl podpořit a ochránit mládež a především tvého bratra. Ale vždyť víš, jak to všechno dopadlo."

Vambo to opravdu věděl. Oba jsme dva roky sledovali, Vambo smutně a zoufale, já s předstíranou lhostejností, jak se po revoluci k moci dostali ve volbách zvolení islamisti, jak potom začala nová spirála protestů, tentokrát proti nově zvolenému prezidentovi Mursímu, jak znovu tekla krev, a navíc jsem nevěřil, že to k něčemu bude – jestli tak působila bílá kulička nebo bylo jednoduše nemožné tomu věřit po všech těch obětech, které jsem viděl skoro na vlastní oči...

„Poslouchej, tady jde o důstojnost. Buď jsme dobytek, otroci, anebo zvedneme zadky z gauče a půjdeme na majdany."

„Ano, Mídán Tahrír..."

„Cože?" neslyšel dobře Vambo.

„Ano, nemá to cenu. Nechte už těch hloupostí," zasáhla do toho Alla a já byl nesmírně rád, že zasáhla.

Alla by mohla udělat kariéru v politice. Dosud si nemohu vzpomenout, co povídala, posledních událostí se to netýkalo, ale Vamba natolik zmátla, že jsme ten večer nikam nešli.

Po odchodu podrouženého Vamba, kterého Alla uchlácholila, jsem se zavřel v pokoji a procházel zprávy na internetu, stránku po stránce, nějaká vysílání, „Občanskou" televizi, o níž jsem nikdy před tím neslyšel, ale teď to vypadalo, že všechny odkazy směřovaly na ni, stejně jako všechny cesty směřují do Kyjeva. Pouštěl jsem si zprávy pořád dokola, dokud se mi nezatočila hlava, a pak jsem usnul pevně rozhodnut zprávy už nečíst, celou noc se mi zjevovaly zvony Mychajlivského chrámu, já si zacpával uši a přetahoval deku přes hlavu.

Další týdny jsem usilovně předstíral, že se nic neděje. Žlutomodré stužky kolemjdoucích mě rozčilovaly téměř stejně, jako mě dříve rozčilovaly spásné a dobročinné kasičky s fotografiemi příšerné kvality a se jmény těch, kteří potřebují peníze. Peníze jsem tam házel, ne víc než dvacet hřiven, a cítil jsem se o něco lépe. V dopravních prostředcích se stalo módou probírat události, nebylo těžké odhadnout, kam asi jdou ženy s taškami plnými teplého jídla, a to zpívání hymny v metru... Já jsem nezpíval. Protože zpěv by znamenal stát se součástí toho. Jít na náměstí, se stuhou nebo bez ní, procházet mezi lidmi, kteří prý jsou usměvaví a přívětiví jako nikde jinde na Ukrajině, sdílet jejich víru v to, že možná lze něco změnit.

Nejhorší bylo, že i v práci téměř nikdo nezůstal lhostejný. Mlčela pouze Agunika, ale já věděl, že jí to vůbec jedno nebylo. Oba jsme se však tomu tématu vyhýbali, já o to požádal. Pravda, potom už jsme spolu nemluvili vůbec... Jednou či dvakrát jsem se snažil zapříst rozhovor přes Skype, tam nemlčela, jen... odpovídala tak, že hovor vázl a končil ve ztracenu, ne jako dříve. Vambo zmizel. Už nevolal, a když jsem zkoušel vytočit jeho číslo, odpovědí bylo standardní „je nedostupný". Plán prodeje se hroutil – evropští zákazníci měli z našeho trhu strach, ruští také, ti ukrajinští měli zřejmě jiné starosti a mě se zmocnila neblahá předtucha.

Zkrátka, pokud by existovala pilulka proti Majdanu, tak bych si ji vzal. Ale ta neexistovala. Několikrát jsem jel za Vambem k němu do bytu, ale nikdo mi neotevřel. Klepal jsem na sousedy, ti také nic nevěděli, prý nedávno slyšeli, jak se otevírají dveře, ale samotného Valerije neviděli... Vždyť nejsou důchodci, aby někoho špehovali kukátkem.

„A nemůže být na Majdanu?"

„A proč nebere telefon?"

„A proč by ho měl brát – najdou ho podle čísla. Spousta lidí nebere telefon, nebo si koupí jiné číslo, čisté, které nikde nefigurovalo, nebo si jen jdou zavolat o ulici dál."

„Ale ano, ovšem..."

Odcházel jsem dolů po schodech a zapomněl jsem poděkovat.

„A nepůjdete ho tam náhodou dneska hledat? Chtěla jsem totiž poslat teplé věci... Samozřejmě tím nic nezmění, jen dostanou na trůn jiné pijavice, ale vždyť tam mrznou!"

Vždyť tam mrznou... Majdan mě obklopoval, obkličoval, jako by se chystal zaútočit i na tuto pevnost. Ale to nebylo to nejhorší. Nejhorší bylo, když se objevily první zprávy o tělech nalezených v lesích. Nebo šlo jen o jedno tělo? Ano, bylo to jedno tělo, protože druhého, zdá se, pustili... Dva mučedníci, jeden mrtvý, druhý naživu. Myslím, že je lepší být naživu, a ještě lepší je vůbec nechodit tam, kde z tebe mohou udělat hrdinu. Bratři Rusové se zbytečně pošklebují: „Hrdinům sádlo!" – to není správné, protože sádlo téměř nikdy není určeno hrdinům, a ti by to také měli vědět (a podle všeho to i ví). Opravdoví, „suproví" hrdinové, jak by řekl správce sítě Anatolij, konec konců zahynou a získají jen tu slávu, ale sádlo jedí takoví jako já, v pohodičce, na gauči.

Bože, takže zabíjení začalo, přitom nás všichni ujišťovali, že u nás se to nestane nebo že to bude jiné... Že nejsme Arabové, že jsme zcela odlišní, jako mimozemšťané, a že u nás vše proběhne v klidu... Neříkám, že jsme stejní. Ale už jsem to všechno někde slyšel. Prakticky se stíraly rozdíly mezi klepy a zvěstmi, které se šířily i o dalších mrtvých. Ne, Vambo mezi nimi nebyl. S jeho příznačným zevnějškem by se pochybnosti okamžitě rozplynuly, veškerý provládní tisk by ihned psal přinejmenším o chyceném arabském teroristovi, ale pokud by tomu bylo jinak... A co když ho nakonec nenajdu? Možná jsou tu i další, které jednoduše ještě nenašli, kteří se nemohou vrátit domů sami, nemohou zavolat jedinému příteli...

Ty teplé věci od Vambovy sousedky jsem nakonec nepředal. Zůstaly ležet na chodbě v podobě hloupého neforemného rance, Alla sice trochu brblala poté, co zjistila, co to je a k čemu, ale ráno věci zmizely. Měl jsem pocit, nevím proč, že Vambo je skutečně tam. A právě bez těch chybějících věcí, jež jsem dostal od prostoduché babičky, která očividně přečetla přespříliš opozičního tisku, bez těch věcí tam Vambo mrzne, pokud je ještě naživu, a jednoduše stojí tam někde na Majdanu nebo žije ve stanu nebo se občas chodí domů ohřát. Ale co když je mu tam, na Majdanu, zima? Najednou mu došly teplé ponožky, Vambo je přece k mrazu geneticky nepřizpůsobený! Alla mi řekla, že jsem idiot (ano, jsem idiot, hlavně proto, že jsem se jí s těmi myšlenkami svěřil), protože Vambo je Kyjevan. Proč by měl mrznout? Naopak, možná k němu někdo chodí přespat do jeho pronajatého bytu. Ale nějak se z toho stala má utkvělá představa. Ležel jsem v posteli a myslel na to, že někdo mně blízký sedí tam, vedle hořícího barelu, ale tepla je málo, nohy stejně zebou, prsty tuhnou mrazem... Bože! Copak normální člověk na ten Majdan půjde? Nebo na jakýkoli jiný! Copak to nechápou?

Já to ale vím. Vím, čím to skončí. Už jsem to všechno viděl. Už jsem to všechno zažil. Buď bude smrt, anebo nebude nic. Kromě toho, kvůli spasení lidí před domnělým peklem musel také kdosi mučednicky a bezdůvodně zemřít. A byl to ten nejmírumilovnější ze všech. A k čemu to bylo? Ten hlavní mučedník rozjitřil lidského ducha a zavařil pěknou kaši na tisíc let dopředu – ta kaše se vařila na polních ohništích křížových výprav a na hranicích pro čarodějnice a překypěla až k humanismu... A romantici, jako ten Ahmed, se pořád snaží, pořád se hrnou, jako by vlastním tělem mohli překlenout propast, jenže do ní jen padají, už je jich tam dole hromada, ale propast je, zdá se, pořád stejná, stejně hluboká. I Vambo je stejný jako všichni snílci. Snílci jsou obecně všude stejní, zloději a šejdíři se různí, avšak snílci se sobě podobají jako vejce vejci. V Egyptě to nakonec dopadlo všelijak a stejně tak to dopadne i u nás... Copak to nevím? Copak jsem to neviděl? Copak jsem nebyl tam, na Mídán Tahríru?

Vambo, Vambo, kde jsi... Přespáváš snad v nějakém stanu? Vždyť platíš za nájemní byt, normální, téměř útulný byt, jak se také sluší na někoho, kdo se každou chvíli stane řádným majitelem autodílny. Copak ty máš pro co zemřít nebo proč nadarmo mrznout?

Ráno jsem v práci požádal o volno, abych mohl jít na Majdan. Pustili mě, jen byli překvapeni, myslím, že příjemně.

„Stanice Teatralna. Vážení cestující, při výstupu z vagónů si nezapomeňte vzít svá zavazadla," pronáší známý hlas.

„Sláva Ukrajině!" křičí neznámý.

„Hrdinům sláva!" křičí snad všichni kromě mě.

„Nejsi náhodou tituška2?" ptá se mě nějaký kluk se sluchátky kolem krku, ptá se rusky a nedůvěřivě.

„Ne, nejsem tituška. Jsem Kyjevan."

„Á... bojovník za čistotu Kyjeva? Taky jsem Kyjevan, ale jsem na Majdanu."

„Poslyšte, já už na Majdanu byl, je to jasné?"

„Ale... proč křičíte? Všichni tam už byli a..."

„Ne, vy to nechápete, já už tam na Majdanu byl a nic dobrého z toho nevzešlo!"

„Aha, máte na mysli rok dva tisíce čtyři..."

Proud lidí nás rozdělil, což bylo dobře. Ne, nemluvil jsem o roce dva tisíce čtyři. Toho roku jsem si skoro nevšiml... Byl jsem příliš zaměstnaný prodejem reklamy. Na veřejných shromážděních jsem sice byl, ale bral jsem to všechno jako nějaký festival... Tam se nestřílelo, což znamená, že jsme ve dva tisíce čtvrtém nevyhnali až tak strašlivého prezidenta. Protože ti opravdu strašliví se jen tak snadno vyhnat nenechají. Ne, pane, já mluvil o Tunisku, Egyptě, Sýrii, Libyi... „Prý se v Gruzii všechno podařilo... Reformy..." doléhají ke mně úryvky vět jako odpověď. Kéž by.

Jdu Kyjevem a cítím rozpaky, protože nevím, co mám říct domobraně u vstupu na něj, na ten ukrajinský Majdan, nevím, co dělat, nebudu vědět nic, všichni poznají, že na tomto Majdanu jsem poprvé...

Originál: Amelina, Viktorija. Listopadový syndrom aneb Homo Compatiens. Syndrom lystopadu abo Homo Compatiens. Kyjev. Discursus, 2014. 164 – 172.

1 Odkaz na slova z písně Nemám rád ruského barda V. Vysockého.
2 Označení pro mladé lidi působící jako provládní provokatéři a pouliční rváči, kteří útočili na demonstranty na Majdanu, jejich úkolem bylo podněcovat násilí a rozpoutávat chaos.

Iryna Cilyková:
Červené stopy na černém

Přeložila Dagmar Ostřanská

Autobiograficky laděná povídka kyjevské autorky a režisérky Iryny Cilyk provede čtenáře kyjevským místopisem – starobylým a ne příliš dávným. Jedním ze stěžejních námětů povídky je hledání způsobu jak mluvit s dětmi o válce a nevyhnutelně také o smrti a umírání.

Andrijovi a Lině

Když děláš berany berany duc,
musíš se zastavit a říci zaklínadlo:
"Raz, dva, tři, táto, mámo, neumři!
Hlavně, ať není válka, raz, dva, tři!"
(dětská pověra)

I zítra i včera i dnes byla válka. A my zatím stojíme na Hoverle – Kyjev je odtud vidět jako na dlani – a mluvíme o jiných věcech.

„Takže ten kůň byl živý?"

„Ne, už umřel."

„A hlava zůstala?"

„No, ano, lebka…"

„A had si v ní udělal domeček? Jako myška v rukavičce? A Oleg tam strčil ruku? Kousla ho?!"

V čepici s nadýchanýma ušima vypadá ještě menší, než ve skutečnosti je. Zastřený pohled, drsné ruce (zkus mu navléknout rukavice!), popotahuje červeným nosem, hlava přemýšlí. Stojíme na vršku rozbředlé Ščekavyce, kterou si občas Andrij plete s Hoverlou. Společně přemýšlíme nad závěrečným akordem v životopise knížete Olega. Říká se, že celý ten nepříjemný příběh více než tisícileté historie se stal přímo tady. Nebo někde v okolí Ladogy. Nebo je to jen příběh z norské ságy a nevypráví se tam o knížeti Olegovi, ale o nějakém Vikingovi, který je nám úplně cizí. To ovšem není zas až tak důležité.

„A mohla tady někde zůstat lebka?"

Myslím, že mohla. Vtom se zezadu přiblížil vítr, leze nám pod bundy, nepříjemně oblizuje jazykem vše, co se mu postaví do cesty. Červený nos nepozorovaně schovává nudle do rukávu. Měli bychom se již vydat nazpátek („vždyť jsi má-ma"), jenže nemůžeme odtrhnout pohled od údolí, pozorně se díváme na to, jak se loutkové tramvajky lenivě plouží úzkými labyrinty Podolu, který z tohoto bodu vypadá jako maketa. Bledé zimní slunce tiše putuje zelenkavými, modravými, žlutými stěnami upravených budov z minulého a předminulého století. Nevidíme ten agresivní beton, ta tovární potrubí, chladná skla narychlo spíchnutých obchodních center.

Andrij už kdysi na Ščekavyci byl. Jedné novoroční noci dva zasmušilí rodičové vytáhli po závějích na horu dětský kočárek, aby poslali do vesmíru seznam svých prostých přání – odtud bylo k adresátovi blíže než z Lukjanivky, nebo se nám to alespoň zdálo. Andrijovi byly dva roky, byl vzhůru – šil sebou v kočárku a zběsile křičel: „Ohňostroje!"

Ale vše se rychle mění, od určité doby už nemáme rádi ohňostroje. A soupis našich přání se nyní zkrátil přibližně na jediné.

No tak, jsem přece má-ma, jdeme. Krok za krokem se plazíme po mokré, ale ještě ne úplně roztáté zemi, chytáme se rukama za černé chomáče loňského rostlinstva. Nakonec se dostáváme k tajné stezce mezi garážemi a letíme z onoho astrálu zpět do současnosti. I když nazvat Olegovu ulici obvyklou dimenzí – to se dá jen stěží. Někde tady se zastavil čas, to vím přesně. Přinejmenším tady nahoře, v tomto tichém zákoutí šedých dvorků: stařičké malé chruščovky, na šňůře zaprané květované prádlo, navždy znehybněné mrtvoly aut, kontejnery s plejádou různorodých koček, hrby sklepů za dětským hřištěm – to vše výrazně voní mým, ne Adrijovým dětstvím.

Táhnu ho kupředu po kluzkém asfaltu a najednou si vzpomenu: vždyť na počátku devadesátých let byly v mém svjatošynském dvoře také ještě venkovní sklepy, které se do moderního města nehodily. Stávalo se, že se někdy jejich temná hnilobná tlama rozevřela – sousedi vynášeli drahocenné zásoby červené řepy a brambor a pečlivě zavírali dveře na zámek. Ke svému sklepu přišel jednou táta chlapečka, kterého jsem dobře znala ze sousedního pětipatrového domu, rámusil prázdným kýblem. Našel ho otevřený a uvnitř se někdo hrabal. Majitel sklepa byl obyčejný chlápek, ne lepší nebo horší než naprostá většina rodičů fakanů ze sousedství. Ale v nenadálém výbuchu strašného hněvu zbil zloděje, obyčejného bezdomovce, a ten nečekaně umřel – selhalo mu srdce. Chlápek šel nadlouho sedět, pamatuji se na jeho věčně unavenou, bezbarvou manželku, která několikrát přinesla mému tátovi všelijaké spotřebiče k opravě (nosil nám je celý dvůr) a platila nám dortama – pracovala totiž v cukrárně. Tučné krémové růže měly sváteční chuť a taky trošku připomínaly smrt. A chudobu...

Pomalu sestupujeme liduprázdnou ulicí a u jednoho z plotů nacházíme hromádku čerstvé hlíny. „Nikdy ne-za-po-me-ne-me na Žor-ku," čte po slabikách Andrij nadpis na náhrobku, vyrobeném z kartonu. Popotahuje nosem, hlava přemýšlí.

„Kdo to je ten Žorka?"

„Vypadá to jako hrobeček nějakého zvířete."

Pohled se mu náhle projasňuje.

„Já vím!" Vzrušení objevitele nezná mezí. „To je hrob koně knížete Olega! Podívej, jmenoval se Žorka!"

Jakýpak norský epos...

Teď, uprostřed zimy Kyjev jemně voní jarem, špinavým dechem aut, kebabem, zázvorovými perníky. Novoroční svátky trvají-nikdy-nekončí. Míjíme Žitný trh, plujeme tichými uzounkými podolskými uličkami, ocitáme se najednou v bouřlivém proudu Kontraktového náměstí a zastavujeme se, trošku omráčení, abychom si v kiosku koupili kakao a oddechli si. Opodál hlasitě řve hudba, opékají se šašliky, ohřívá se voňavý svařák, vánoční trh vře a připravuje se na večerní koncert. Opatrně beru papírové kelímky s Andrijovým oblíbeným nápojem, nezvykle dochuceným pomerančem a skořicí, a spěchám k němu na lavičku. Sedíme, rozhlížíme se po kolemjdoucích, v puse máme čokoládovou chuť a na duši je nám dobře.

Odněkud se vynořuje nečekaná atrakce – houf koledníků. Všechno jak má být – spiklenecký vzhled, hlasitý řehot, čert s černým obočím, červenohubá koza, hvězdář s hvězdou vyrobenou z fólie, koledník s výslužkou a nevelkým batohem, smrt v bílém rubáši, z něhož čouhají džíny a tenisky. Můj syn na chvilku ustrne, sleduje zaujatým pohledem tu různobarevnou bandu, která se žene do nejbližší kavárny provětrat něčí emoce a peněženku.

„Ta s kosou, to je smrt?" ujasňuje si. Bezva.

Povídání o smrti má rád. Představy na toto téma ve všech možných variacích dráždí jeho představivost a probouzejí fantazii. Upřímně řečeno, nemohli jsme si na to zvyknout.

„Tati, a ty umřeš?" zeptal se u snídaně kdysi poprvé.

Byli jsme zaskočeni.

„Jestli umřu? No, jednou, až budu hodně starý."

„A máma taky umře?"

„Asi ano..."

„A já?!" uvědomil si najednou udiveně a zarazil se nad kaší.

Tolik otázek. A tak málo odpovědí.

A když tady nebudou žádní člověci, co budou bez nich dělat jejich domy? A co se stane s hračkama, kdo je dostane? A děťátko, jak se dostává do holčičkovského břicha, přes pupík nebo jak? To děťátko nejdřív někde umře a potom si vybere nové rodiče? A co když po smrti nic není? Možná že když člověk umře, prostě se mění ve stín? Jak to udělat, aby nebyla smrt?

Nevím, co mu odpovědět. Sama o tom vím málo.

Pamatuji se, jak jsem poprvé asi v páté třídě uviděla mrtvého člověka. Někdo přišel do školy se zprávou, že na sousední ubytovně nějaký chlápek skočil z okna, dovedete si to představit?! Byla hudební výchova, postupně jsme se omlouvali, že musíme na záchod, a střemhlav jsme vybíhali ze školy podívat se na mrtvolu. Z rychlého běhu pod školní uniformou zběsile tlouklo srdce. Všeho všudy jsme na to měli pět minut. Vlítla jsem na dvůr ubytovny, proklouzla jsem skupinou dospělých, které ta podívaná také zajímala, a zastavila jsem se. Na asfaltu leželo cosi přikryté prostěradlem. Zpod látky trčely bosé šlapky, nedá se říct, že byly bílé, spíše neměly žádnou barvu. Ty nohy na mě hluboce zapůsobily. Bylo zářivé jaro, slunce radostně křičelo, zalévalo dvůr promíchanými odstíny mnohovrstevnaté barevné škály. A nohy ležely, zjevně již nikomu nepatřily, barva se v nich zákonitě zastavila, ztuhla, utekla (kam?).

Pak jsem občas potkávala stopy té barvy na asfaltu na dvoře, vylekaně jsem v rozběhu zastavovala před záhony stále červených karafiátů, někdy tulipánů a růží. Ty květy byly ještě živé, ale s jistotou jsem věděla, že se jich za žádnou cenu nikdo nesmí dotknout nebo na ně stoupat, stejně jako na trhliny v asfaltu (nebo máma umře!). My děti jsme chápaly, že tady někde byla smrt a nechala tu svoje značky, červené na černém.

...Přichází v masce a míjí všech šest barevných pokojů, aby došla k poslednímu, sedmému – černému sálu s červenými okny. Princ Prospero neměl na svém veselém karnevalu tak vytrvale pronásledovat nejzáhadnější masku. Princi, věz, ona se ohlédne, jednoho dne se jistě ohlédne! Podívej. Už, už...

Je mi přes třicet, Andrijovi ještě nebylo pět, ale některé věci k nám přichází synchronně.

To datum – dvacátého února dva tisíce čtrnáct. Ano, nikomu není potřeba vysvětlovat, co se odehrálo. Toho dne, stejně jako několik předchozích dní, jsem dělala holku pro všechno v nemocničním oddělení, kam nepřetržitě přiváželi raněné, ze všech stran se hrnuli lidé s léky, dekami, prádlem, bujóny, boršči, pirohy, rozmixovanými dietními polívčičkami ve sklenicích, pečlivě zabalenými do ručníků a novin. Polámaní kluci, samá modřina, vyhaslí po operaci, leželi na pokojích, styděli se za svá těla a cévky, dívali se do stropu, odmítali jíst, odmítali věřit. Bez přestání přiváželi nové a nové raněné (divné slovo, dnes nepoužívané, které tak tahalo za uši). Mezi dobrovolníky na chodbách šustily úryvky zvěstí, k smrti unavení a bezradní lékaři si rychle a v krátkosti vyměňovali informace. „Amputace... Ano, rozhodně." „Střela vletěla přes ústa a vyletěla šíjí." (Střela? Amputace?! Jako bychom byli v nějaké válce. Vzpamatujte se, přátelé, to už je příliš, přeci jenom je 21. století!) Tenkrát jsme byli všichni jako v mlze, tápavě jsme se v ní plížili a mlčky jsme dělali, co je potřeba, přebírali jsme dary od Kyjevanů, třídili jsme potraviny a léky. Pomáhali jsme utrápeným chirurgům jak se dalo, roznášeli jsme bujón a čisté ponožky po pokojích…

Tehdy mi to ještě nedošlo, když jsem uviděla jednonohého krásného chlapce, jak sedí vedle postaršího kněze na lůžku postaveném na chodbě (pro všechny místa nestačilo) a o čemsi s ním tiše a klidně hovoří. Nedošlo mi to ani tenkrát, když na příjem s rámusem přivezli na invalidním vozíku tu poraněnou dívku, zdravotnici, stála jsem metr od ní, strnule jsem pohledem ohmatávala její džíny, batůžek, kapuci s kožešinovým lemem zacákaným krví, vlasy, šíji těsně omotanou vlhkou šálkou. (Později jsme se dozvěděli, že náboj ostřelovače proletěl centimetr od hlavní tepny, ale dívku zachránili, Olesja zázrakem přežila, na rozdíl od mnoha, mnoha dalších. Ano, tento příběh také není třeba nikomu vysvětlovat.)

Myslím, že mi to došlo až tehdy, když mě poprosili umýt výtah. Vyzbrojila jsem se kbelíkem, rukavicemi, hadrem a energicky jsem drhla podlahu, snažila jsem se odmočit loužičku sražené krve. Bylo to potřeba udělat rychle, jako ostatně všechno ten den... Cizí krev, která ještě před hodinou někomu patřila, byla teplá, tekla a pulsovala. Voda v kbelíku postupně získávala špinavě červený odstín, já jsem klečela na kolenou v malém lékařském výtahu, mechanicky jsem dělala svou práci a poprvé jsem se nebála dotýkat se rukama těch červených stop na černém... „Jak to udělat, aby nebyla smrt?" To se nedá uhodnout. Jeden den, jeden správný, nebo špatný krok (napravo nebo nalevo?!), jeden centimetr od hlavní tepny, jeden... Ne, to se nedá uhodnout. Ona sama přijde a vezme si, co jí patří, když to bude považovat za nutné. A tak žij, dokud žiješ, jestli se ti chce, našlapuj na trhliny v asfaltu... Tvoje máma umře na něco úplně jiného, to mi věř!

...Večer po tom těžkém dni jsem přišla k Lině, únavou se mi motala hlava a ještě více z těch nových dovedností, které jsem nepotřebovala, nebo které jsem naopak potře-

bovala až příliš. Andrijovi se strašně stýskalo, vyběhl na chodbu celý rozrušený, se štosem papírů v rukách. „Mami, podívej se, celý den jsem ti kreslil obrázky! Podívej, tady je Majdan! To je tank. A to je nemocnice. A tady džíp přivezl bonbóny. A tady leží člověk...“ Je to jasné, Lina se asi neudržela, pustila zprávy, Andrij tam něco zahlédl a uložil si to do své chytré hlavičky. Jenže já jsem se dívala na jeho klikyháky a nemohla jsem dýchat – všechny byly nakresleny v jedné asketické škále, dvojjedinosti černé a špinavě červené barvy. Jak to věděl, proč nevyužil jiné možnosti své palety?

Pamatuji si, schovala jsem se tenkrát do koupelny – tiše se z toho dne vyplakat. Strohý prostor jednopokojového bytu se dobýval k mému úkrytu hluchým dolby zvukem: někde zprava Lina jemně klepala nožem, cinkala miskami (nervy?), někde zleva můj syn i nadále vzrušeně pokřikoval – áááá, střelba! Áááá, do člověků! Náš trojúhelník se nečekaně uzavřel. Seděla jsem a poslouchala. Ještě jsem nic nechápala.

Pro moji babičku, Andrijovu prababičku Linu válka začala krajkou na splývavém růžovém kombiné. To je vůbec její první vzpomínka z dětství. Jedné letní noci se náhodou stalo, že ona a její matka nespaly doma v centru a jely na návštěvu kamsi na Sovská jezera. Jak se později ukázalo, měly velké štěstí, okolí Kyjeva nebombardovali. Ale slyšet to bylo až tam...

Její máma, vylekaná, zmatená strašným, nepochopitelným zdrojem hluku vyběhla na dvůr jenom v košilce a na rukou držela svůj jediný poklad. Nebylo jí zcela jasné, kam a proč mají nyní běžet. Malinká Lina se zabořila nosem do růžové krajky, jenže ani na máminých ňadrech neměla příliš klidu. Jejich pokoj už neexistoval, ale o tom tehdy ještě nevěděly. „Vám to ale sluší!“ pokusil se nějak odlehčit situaci cizí chlapík ve dvoře, snažil se tak moji polonahou prababičku uklidnit. Ta se vzpamatovala a začervenala se. Tím pro ně začala válka.

...V dětství jsem strašně ráda poslouchala tyhle a jiné babiččiny historky, které se podobaly omylem nenatočeným dobrodružným filmům. Poněkud utlumené záběry té jiné, neznámé, strašné skutečnosti se zdály o to více uchvacující v současném životě (i přesto, že tím současným životem pro mě byla křivolaká realita konce osmdesátých, počátku devadesátých let), protože v něm byly nemyslitelné. Všechno tehdy bylo jednoduché a jasné: Volha se vlévá do Kaspického moře, léto vůbec není takové jako zima, válka je něco, co se mě netýká. Kdepak. Teď stojím a mlčím. Od určité doby si novou optikou promítám starý film mojí babičky...

Černobílá kronika problikává, nekompaktní dětské vzpomínky dávají úryvkovitou skoupou informaci: prvního půl roku Lina s mámou žily za okupace, její máma i nadále pracovala jako korektorka v tiskárně, byla ilegální spojkou, tiskla letáky, ale potom je odhalili a šla pracovat do nemocniční kuchyně, to bylo za Němců...

A náhle jasná vzpomínka. Lině jsou čtyři, má červený plyšový kabátek (úplná hrdinka „Schindlerova seznamu“!) a sama jako dospělá chodí z babiččina bytu v Nemocniční uličce (její babička je na frontě) k mámě do práce. Má docela velký hlad. Ale musí trpělivě stát za vraty a čekat, až se najednou objeví máma a opatrně vyndá ze své maličké taštičky (Lina říká „psaníčko“) kousíček vybledlého masa nebo krajíček chleba nebo maličký odkrojek másla. Hlídač všechno vidí, pokaždé se na ni dívá, ale mlčí, nic jí neříká. Avšak jednou po takovém obvyklém setkání hlídač najednou promluví. „Kinder! Kinder!“ legračně volá na Linu a ona k němu nesměle přichází. Hlídač šťouchá prstem do fotografie, na které jsou nějaké děti, a potom znenadání podává jí, Lině, balíček se sušenkami. Velký sáček s nadýchanými sušenkami, které se podobají sněhovým pusinkám! Opatrně jde domů se svojí nečekanou odměnou, vedle ní dotěrně cupitá velký špinavý toulavý pes a občas strká svůj drzý čumák až do balíčku. Lina jde mlčky a pláče nad tou potupou. Polovinu sušenek sežral pes!

A zase jiný mlhavý flashback, Lina s mámou balí všechny svoje hrnečky a lžíce do starého koberce, aby ho tajně zakopaly jako nějaký poklad na zahrádce vedle domu. (Předbíhám událostem, je třeba říci, že když se po osvobození od okupantů vrátily do města, svůj poklad v zemi nenašly, ale nějakou shodou okolností se některé jejich hrnečky a jiné předměty objevily u souseda v kuchyni...)

Proč zakopávají věci? Tady by měl být mimo záběr autorský komentář. Dospělá Lina si pamatuje, že jakžtakž přežila tu první zimu s Němci, že její máma dokázala utéct s dcerou k příbuzným do Žytomyrské oblasti. Ví a chápe, že šly pěšky k poslední zastávce, která se nacházela víc než sto kilometrů od Kyjeva. Ale místo řady obrazů – prázdnota, maličká Lina si do paměti ono nezajímavé cestování neuložila (a já ji ostatně velmi dobře rozumím).

Zato venkov je pro naši hrdinku mnohem zajímavější než Kyjev. Je tady babiččina sestra Haňa, která někdy peče voňavé pirožky s fazolkami. Je tady veselá bezejmenná (je to už dávno) sousedovic holčina, která Linu navádí, aby špehovala čůrající chlapy skrz dírku dřevěného záchodu. Bohužel tu také samozřejmě pravidelně bývají Němci (vládu drží v rukách střídavě jedni nebo druzí). Hází granáty, střílejí „kaťušemi“. To pak všechny hry končí, je potřeba sejít do sklepa a tam zůstat bez hnutí, to se Lině moc nelíbí.

Jedna zajímavá epizoda: velká společnost sedí ve sklepě spolu s Lininou bezejmennou kamarádkou, jejími bratry a jejich matkou. Je chladno, šero a někde nahoře padají bomby, ale oni už si zvykli, už je to vůbec neděsí, spíš je to nudné, je to tak nudné sedět v tom vlhkém sklepě. Až najednou se do temnoty zařezává nervózní hlas: „Marie, hoří tvůj dům!“ Všichni dospělí najednou běží nahoru, nemyslí na bomby, myslí na to, že bez majetku a se třemi dětmi to bude Marie jen těžko zvládat... Děcka vystrkují zvědavé tlamičky a pozorují, jak jejich matky vyhazují z hořícího domu na zem všelijaké věci. Lina se pozorně dívá, na celý život se jí do paměti vryje „záběr“, ve kterém Marie s šíleným výrazem obličeje nečekaně vynáší z ohně nikoliv tolik potřebné nádobí nebo oblečení, ale kytku v květináči, takovou červenou, mezi lidmi se jí říká „ohýnek“... (nebohá žena si ho poté neměla ani kam postavit, dům do základů shořel a rodina se musela přestěhovat k seleti do chlívku, který naštěstí zůstal celý.)

A co dělá Lina? Opět jednotvárný život, zase bomby, zase ten odporný sklep... Jenže ona není hloupá, nebude v něm přece donekonečna tvrdnout! Má tajemství, ví, kde jinde se může před bombami schovat. Tam na dvoře všechno jako obvykle burácí a vybuchuje a tady blízko ní pobíhá máma a hledá ji, křičí a pláče. Mazaná Lina mlčí, jako myška si chrání svoje tajemství. Ale ukazuje se, že její skrýš zase tak spolehlivá není. Dlouhý ubrus až na zem se nečekaně vznáší, prosvítá zábleskem světla, vystrašenou a zlostí rozběsněnou mámou, která vyškrábne Linu zpod stolu a pevně ji oběma rukama uchopí za červený plyšový kabátek...

Foto Oksana Tysovska

„Myslím, že neznám dost sprostých slov. Chci jich znát víc...“

„Tak to je vážně problém,“ vzpamatuji se a dopíjím vychladlé kakao.

Vlastně to zas až takový problém není: soucitný táta doma naučí Andrije nová sprostá slova, a ten si pak už nebude připadat jako pitomec (náš syn pak bude nadávat jako Dovlatovův děda – hrůzným betonovým slovem ZKURVYSYN. Kdyby to aspoň neříkal ve školce...). A zatím vzrušené štěňátko v čepici s huňatýma ušima okolo mě skáče, vrtí ocáskem, oblizuje tváře, je připravené běžet kamkoliv, na konec světa, na červenou. Stůj, čekej, ne tak rychle! Ne, rychleji, rychleji – odpovídá mi celým svým vzhledem a utíká mi.

Sleduji pohledem zářivou figurku, která balancuje na mokrém ledu, probíhá po něm, rozhání holuby, běhá po záhoně okolo slaměné sochy s vánoční kompozicí.

Tu bundu v davu nikdy neztratíš (s tím záměrem se také kupovala), ale náhle znehybním – něco mě dostihne, zastaví. Počkej. Stojím, mlčím někde uprostřed mezi chlapečkem v červené bundě a holčičkou v červeném kabátě... Mimochodem, Lině bylo tři a půl v červnu tisíc devět set čtyřicet jedna. Andrijovi bylo tři a půl v listopadu dva tisíce třináct. A co si teď počnu s těmi „přesnými rýmy“?

Po okupaci Kyjeva se Lina s mámou vrátily domů do Špitálské. Máma zase chodila tak zvanou psí uličkou do práce do redakce. Lina měla spoustu volného času, potloukala se s kamarády po zříceninách, hledala tam barevná sklíčka a útržky hadrů, ze kterých by bylo možné ušít šatičky pro panenku, chodila se najíst do jídelny: řídkou průhlednou polévku, kterou dávali výhradně dětem a výhradně na lístky... A dál, později, následovala Linina první třída s ponižujícími vlastnoručně nalinkovanými sešity, svázanými z modravého papíru, její oblíbená aktovka, po které tak vesele v zimě sjížděla z kopce po ulici Karla Liebknechta, aktovku vyměnily na blešáku za žárovky a sirky. A dále výpravy s mámou na průzkum zřícených domů, a ten zvláštní dům na Prorizné, Lina vešla dovnitř, pozvedla hlavu a uviděla v úzké šachtě pěti zbouraných poschodí mezi vyvalenými vnitřnostmi pokojů, mezi útržky tapet a převislými trámy – to oslnivé modré nebe...

Pořád se zastavuji, z nějakého důvodu přehrávám film dozadu, ke sledu velkých obrazů – tady Linu s mámou laskavě pozvali na ukázkovou popravu německých zajatců. V blízkosti Besarabského náměstí stojí šibenice (stojí tam od té doby, co na nich a okolních lampách Němci pravidelně věšeli chudáky Kyjevany). Nechodit tehdy na takové svérázné akty odplaty bylo nemožné. Nejprve po dvorech rozvěšovali oznámení, potom policie důkladně prohledávala dvory a pátrala po těch, kteří se poprav neúčastnili. Lina s mámou poslušně stojí v davu, lidé si vzrušeně šuškají, začíná to nejzajímavější. Bohužel, Lina už nic nevidí! Máma drží její hlavu pevně pod svojí sukní a znemožňuje ji napřímit se!

Konec, před očima mám černo – zatmění. Titulky se ještě neobjevily a divák se ocitá o samotě se sebou samým, aby mohl o všem přemýšlet. Stojím spolu s Linou a přemýšlím – už zanedlouho tady, na tomto místě, kde nejprve Němci věšeli Kyjevany a potom Kyjevané věšeli Němce, postaví Leninův pomník. A po nějaké době, podle pravidel koloběhu model v přírodě, zase z Kyjeva zmizí... A co bude pak? Říká se, že na tomhle hrozném místě postaví sochu Bohorodičky (to se snad nestane...). No dobře, a potom? Potom? Otázek je tolik...

Dříve to bylo tak jednoduché. Tady jsou naši a tam Němci. Tady jsou hrdinové a tam jsou nepřátelé. Včera pad mastom pajmali Gitlera s chvastom... Hurá, hurá. Všechno je jednoznačné a zřejmé (o mostech vyhozených

v Kyjevě do vzduchu „našima“ ještě nic nevím, ani o hlavních ulicích a jiných strategických objektech napěchovaných výbušninou, z nichž část stihli Němci odminovat, ale už ne Chreščatyk a desítky starých ulic, které požral ten strašný zářijový požár... A to ani nemluvě o dalších událostech).

Dnes je to tak složité.

Černobílé příběhy z minulého života najednou nabobtnaly barvami, slovesy přítomného času, novými protichůdnými událostmi, vyčerpanými nebo neurvalými uprchlíky nebo malinkými sirotky se suchýma očima, bolestí, pouhými čísly, každodenními ztrátami, rozbombardovanými moderními domy, mými navěky zhaslými vrstevníky s posttraumatickým syndromem. Teď jen tak mimochodem vím, co je to kevlar1, jak se liší dobré kanady od těch, které fasují vojáci v naší armádě, na jakou vzdálenost střílí artilerie, kolik stojí raketa „Gradu“ nebo „Smerče“, jak vypadá mapa bombových krytů Kyjeva nebo co znamená to divné krátké slovo – pahýl... Ale nevím, jak odpovídat na jednoduché otázky chlapečkovi a „holčičce“, která ve svých skoro osmdesáti letech chodí nyní každý den plést maskovací sítě na frontu jedenadvacátého století. Dívám se na ten film a snažím se alespoň něco pochopit z jeho skrytých znaků, ale od určité doby mám před očima černo: někdo pevně drží moji tvář a znemožňuje mi se vymanit.

Nepůjdeme už domů? Ne, ne, domů ne! Chápu, souhlasím, jen aby tě to cestou nepřestalo bavit. Nicméně, drží se nad očekávání dobře, ještě nejsme unavení, dlouho kličkujeme uličkami, hrajeme slovní fotbal, mluvíme o všem možném a o ničem konkrétním. Andrij mě nutí chodit, hodně chodit (méně přemýšlet). Jedno kam, jenom jít – na návštěvu, do bazénu, na tržnici, do Richardova zámku... Poslední bod – část každotýdenní zábavy – Andrijovo pasování na „skutečného Kyjevana“. Moje genetická něha k tomuto městu konečně našla dalšího vděčného příjemce. Je zapotřebí jenom trochu vylepšit naše cesty některými tajuplnými detaily – a vzrušené veselé štěňátko bude připraveno běžet kamkoliv, ani za nic se nezastaví, nikdy, až do té míry, že po předchozí procházce nás v noci najednou probudí křik: „Rozsvifte, otevřete skříň, vyndejte věci. Jdeme do Richardova zámku hledat duchy! Myslím, že tam určitě jsou. A jestli ne, tak jak to ti stavěči udělali, že v trubkách hučí vítr? Tak se připravte! Přece jsme na tom kopci viděli sklep. Určitě tamtudy vede do zámku podzemní chodba! A povalený strom, ten nemohl tak le-e-hce skácet vítr!!“ Jasně že nemohl. To je směšné, přísámbůh. Ještě řekněte, že ho povalil norský Viking.

Zrychlujeme, běžíme tajemnými stezkami, holými kopci, hlubokými roklemi, po stopách čarodějnic, duchů, příšer, uááá!... Dokonce i v zimě je toto město inspirací. Je příjemné cítit pod podrážkou ostré výstupky dlažby, zastavovat se pohledem na známých nebo nedávno zrestaurovaných domech, které znáš jako vlastní dlaň, míjet místa, kde se prodávají čebureky a pirožky, ta místa, která tu bývala i za tvých chudých studentských let, procházet kolem nových hostelů a kaváren, starých oněmělých kostelů...

Nevzpomínám si, kdy přesně se objevila ta vášnivá láska mezi mnou a městem. Dětství jsem prožila ve Svjatošynu, ve čtvrti, kde žijí docela obyčejní lidé: stejné šedé chruščovky, zaneřáděné dvory, dávno nenatírané houpačky, hřiště, rodinné domky, vysoké ploty s vylámanými laťkami, rodičům neznámé stezky mezi garážemi, oškubaný hájek podél smradlavé říčky, i ty nejvíce vzrušující opuštěné nebo nedostavěné objekty, kde mezi šedými betonovými dutinami tak hravě zněly naše přátelské hlasy.

Všechno se tu postupně budovalo, zjednodušovalo se ještě očividněji do řad stejných poschoďových domů, ale protože tu stále ještě zůstávaly zbytky poničených elegantních staromódních chat z počátku 20. století, byly tu borovice a veverky, nečekaně velké palouky pampelišek nebo houští divoké vinné révy v našich dvorech – tato čtvrť ve mně zanechala více příjemných vzpomínek než naopak.

Přesto, když Lina dostala byt blíž k centru (vrátila se na místa svého dětství), udiveně jsem pro sebe objevila existenci úplně jiného Kyjeva. Byl to Kyjev nerovného reliéfu, nedbale vyprávěných legend, vytříbených vznešených domů s oblouky a sochařskou výzdobou se zašifrovanými tajemnými znaky a profily, stinnými parky s ozdobnými lavičkami a fontánami, dětskými představeními v kině Čapajeva a nezbytným čokoládovým dezertem ve „Lvovské bráně“ na náměstí nebo šlehačkou z plastového poháru v oblíbené kavárně „Lasunka“, to už na ulici Artema...

„Poslyš, dáme si pizzu?“ To říkám čistě rétoricky. Jak jinak.

V maličké restauraci je teplo, je tady útulně, voní to tu těstem, kávou, rukama právě umytýma mýdlem. Lidé s krásnými účesy a svěžími obličeji si prohlížejí jídelní lístky, klidně si povídají. Obsluha se proplétá mezi stoly, roznáší nápoje a jídla, ze kterých se kouří, nenuceně si bere spropitné. Chcete si objednat... a můžu bez kapary?... a já mu povídám... a on mi povídá – mezi stoly se rozlévá vzdálená polyfonie. A mnohem blíže – chci džus, ne, nechci ten džus a chci jiný, kousl jsem se do jazyka, baklažány, fuj, kde je moje autíčko?...

Všudypřítomná harmonie cizorodého a veskrze známého monotónního brebtání je náhle přerušena: jeden z číšníků to nevydržel a zesílil zvuk na obrazovce a tam – další ostřelování... buch, buch, buch... oběti... buch, buch, buch... jedenáct mrtvých, mezi nimi dvě děti... buch, buch, buch. Hosté restaurace na chvíli utichají, pohledy upírají na televizi, kde se míhají barevné záběry červených skvrn na černobílém sněhu. Nakonec se číšník vzpamatuje a přepíná obrazovku na hudební kanál a všichni se přepínají – vracejí se k jídlu, hovoru, jídelním lístkům, k účtenkám. Andrij také začíná svůj monolog: já nebudu tu papriku, kam ji mám vyplivnout, podívej, jaké projelo hasičské auto, au, bolí mě noha, jak já si přeju, aby na Ukrajině skončila válka, ať jsou naši Ukrajinci živí, podej mi ubrousek, chci čůrat...

...Všechno má na dosah ruky, všechno je pomíchané, těsně namačkané jedno vedle druhého. Ale co. Všechno je jednoduché a jasné – tady je mateřská školka, tady je tablet a oblíbená knížka, tady Polina, nejhezčí ze všech pětiletých žen, tady balíčky s věcmi pro děti zabitých vojáků, tady kníže Oleg a jeho kůň Žorka, tady tanky a rozstřílený autobus v televizi, tady lepkavý bonbón v kapse a tady – válka. Alespoň já to mám přibližně taky tak.

„A teď půjdeme tam, kde jsou svíčky?“

Neočekávaný obrat. No... pojďme, jestli ty chceš.

S určitou úlevou utíkám z toho špatně naaranžovaného klidu ven.

Rychleji, rychleji – míjíme chrám sv. Andrije, díváme se z podhledu na oblíbenou lanovku, jdeme Vladimírskou hůrkou, jejím teplým hnědým závětřím se sýkorkami, které zobají z ruky. Na chvíli zastavíme u Vladimíra. Andrij ví – tady si může něco přát. Já vím – úplně blízko, na lysé hoře, obdařené zvláštní silou, byl pohanský chrám a lidé odtud odpradávna posílali seznam obyčejných přání ke svým bohům. Právě odtud kdysi táhli k Dněpru dřevěného Peruna, v souladu s pravidly věčného koloběhu model v přírodě... Náš Kyjev si všechno pamatuje, ke všemu přivykl.

Poněkud z dálky sleduji malinkou zářivou postavičku na pozadí litinového podstavce: vyškrábal se blíž k pomníku, začal se soustředit – aha, poznávám bratra Kolju – zjevně si přeje, aby se mu splnilo jeho přání. Nic není slyšet, ale i tak je všechno jasné. „Chci, aby na Ukrajině nebyla válka, a závodní autíčko.“ Tohle si Andrij teď přeje pořád – na Nový rok, na každé hoře, která má velkou historii, a dokonce v oceanáriu, když hází minci do fontány...

Dobrá, pojďme už tam, kde jsou svíčky. Necháváme mlčenlivého Vladimíra s jeho těžkými myšlenkami o samotě, scházíme z hory, směřujeme k poslednímu bodu naší na pohled hodně turistické cesty.

...Jednou mi Andrij řekl, že už tam nikdy víc nepůjde: „Tam zabíjejí lidi.“ To je skutečně závažný argument. A já jsem se nedávno poprvé odvážila. Tehdy jsem toho skoro litovala: nepříjemná směs atrakcí na současném Majdanu mi vyrazila dech – nevkusné magnetky, zlaté bochníky2, chlápek s hlásnou troubou, který zval čumily na vzrušující exkurzi do Mežyhirja3, „Valjo-postav-se-tady-aby-celý-trojzubec-vlezl-na-fotografii“, lidé, lidé, všední obličeje... Zato Marijinka byla prázdná, zalitá sluncem, větrná. Ale i tam jsem tápala jako v mlze. Někde stranou se zasmáli mladí policajti – pili kávu, lacině se mnou flirtovali, ale já jsem viděla černé skvrny jejich uniforem v podsvíceném světle a srdce mi znovu sklouzlo někam dolů. Doposud místy nezalátaná dlažba, části laviček jako vyrvané maso na barikádách, chaotické ostrůvky zaschlých věnců mi něco připomínaly. Prošla jsem podél Domu důstojníků, kde právě odehráli další novoroční představení – Mášu a medvěda, skoro před rokem tady ležela těla obyčejných nebo těch nejlepších lidí. Dlouho jsem se této cestě vyhýbala.

Stmívá se, navíc začalo mrholit. Už dávno by se hodilo ukrýt se někde v teple s čajem a sušenkami, utéct k bezpečným domácím hovorům a starostem. Přesto sem nakonec přicházíme, zastavujeme se. Déšť rozehnal značnou část křiklounů s megafony a turisty s drahými fotoaparáty, což je dobře. Stojíme a drobné kapičky padají, padají – na tmavý asfalt, na tmavočervené růže v pomačkaném celofánu, na svíčky a fotografie, stále se na ně nemohu podívat...

„Mami, no tak už to zapal!“

Nevím, jestli z toho něco bude. Mokrými prsty bojuji s právě koupenou hřbitovní lampičkou a sirkami, nakonec se mi to podaří – naše svíčka se pomalu rozhoří a nezhasíná. Tady na náměstí je spousta podobných lampiček a skoro všechny mají červenou barvu. Popotahuji nosem, hlava přemýšlí. Stovky a možná i tisíce třepotavých ohníčků za matným sklem zápasí s našimi otázkami bez odpovědí. „Červená – to je láska,“ nečekaně se mi vybavuje notoricky známý citát z Dmytra Pavlyčka. Utkvěle a pošetile se mi honí hlavou. No, taky možnost. Věčné propojení krve a lásky, i když ono vždycky všechno stejně záleží na kontextu.

„Dneska je pěkně, viď?“ najednou říká Andrij.

Opravdu je pěkně. A málem jsem si toho nevšimla...

„Pojď, jdeme domů! Koupíme si bonbóny, aspoň je-deen bonbón,“ vzrušené štěně znovu skáče, chytá mě za studené ruce, hází načechranýma ušima, srší životem v každém okamžiku.

„Tak jo, koupíme bo-n-bóón. A ještě nové závodní auto, vždyť sny se mají plnit,“ řeknu si sama pro sebe. V Kyjevě je skoro tma. Schováváme si obličeje pod kapucemi a rychle utíkáme na metro.

Originál: Cilyk, Iryna: Červoni na čornomu slidy: prozova zbirka. Komora. Kyjiv, 2015.

1 Kevlar – syntetické vlákno, ze kterého se dělají neprůstřelné vesty.
2 Zlaté bochníky byly nalezené v rezidenci prezidenta V. Janukovyče; zde: suvenýry ve tvaru bochníků.
3 Mežyhirja – bývalá soukromá rezidence V. Janukovyče, kterou využíval v letech 2002–2014. Nachází se cca 25 km severně od Kyjeva ve vesnici Novi Petrivci.

Jurij Vynnyčuk:

Tango smrti

Přeložily Tereza Chlaňová a Kaťa Gazukina

Román známého haličského mystifikátora Jurije Vynnyčuka nabízí pohled na mnohonárodnostní Lvov meziválečného období. Život v tomto městě a následnou několikanásobnou smrtící okupaci představuje na osudech čtyř kamarádů, z nichž každý je jiné národnosti: Polák, Žid, Němec a Ukrajinec. Příběhem se prolíná také linie ze současnosti, v níž je vysvětlen původ a podstata onoho tance z názvu romány. Záhadné tango, složené podle principů kabaly, vnáší do textu prvky magického realizmu, záhady a tajemna.

Foto Ivo Dokoupil

Starý čtyřpatrový dům na Kleparovské ulici si stále uchovával své předválečné vůně, které se natrvalo vsákly do opadané omítky, popraskaných parapetů, okenních rámů a vrzajících schodů, jež na každý krok odpovídaly žalostným zasténáním. Kolik toho jenom za svůj život viděly! Dupali po nich němečtí vojáci hledající Židy, dupali po nich čekisté při odhalování ilegálních odbojářů, a potom jak první, tak i druzí vedli pod namířenými hlavněmi samopalů někoho na popravu a schody jen soucitně sténaly, vzlykaly a kašlaly. V okenních tabulích se ještě dlouho uchovávaly matné odrazy zmizelých lidí, jejich polekané tváře, jejich vystrašené pohledy, všechno jejich zoufalství, strach, zlost a nesmiřitelnost, a na stěnách ještě dlouho bledly otisky prstů.

Jaroš vystoupal až úplně nahoru do čtvrtého patra, kde byly dvoje dveře od bytů a nahoře jedny kovové, které vedly na půdu. Ve dveřích bytů byly uzoučké průzory s mosaznými destičkami a polským nápisem „Listy“, do nichž se dříve snadno prostrkávaly noviny a dopisy, aby v mžiku dopadaly na podlahu. Pouze na jedněch dveřích byla na pravé zárubni našikmo přibitá měděná schránka velká asi jako malíček. Byla to mezuza, do níž se vkládal pergamenový svitek s kaligraficky vyvedenou pasáží ze svatého písma. Když pobožný Žid vycházel z bytu nebo se do něj vracel, dotýkal se dvěma prsty úst a potom mezuzy. V úrovni očí bylo kukátko a pod ním podlouhlý rámeček, do nějž se vkládala cedulka s nájemníkovým jménem. Teď byl rámeček prázdný. Masivní zvonek na zárubni připomínal ňadro s vzrušenou bradavkou, která k sobě vyzývavě vábí ukazováček. Jaroš stiskl zvonek, ozvalo se jakési tlumené skřehotání a vzápětí loudavé šoupání pantoflí, kukátko se zalesklo a čísi oko pozorně prozkoumalo hosta, načež se ochraptělý hlas zeptal: „Kdo je tam?“ „Jaroš, volal jsem vám.“ „Á, ano, ano…“ Následovalo skřípění klíčů, cinkání řetězu, dveře se otevřely a v pološeru se objevila shrbená, hubená a vysoká postava.

„Jen pojďte dovnitř… Nemusíte se zouvat, venku přece není bláto…“

Hlas připomínal vrzání schodů, specifická haličská výslovnost a dunivé ráčkování zněly jako zvuky vydávané nějakým prehistorickým stvořením. Na tom vlastně není nic divného, protože starý haličský Žid je asi stejně tak neobvyklý úkaz jako dinosaurus. Živý se nevidí, dá se leda vykopat. Jarošovy vykopávky byly korunovány úspěchem, podařilo se mu vydolovat z nebytí starého Josepha Milkera, jehož telefonní číslo mu sehnala Danka.

„Račte dál.“ Stařík ho vedl dlouhou chodbou do prostorné světlé pracovny po strop zastavěné policemi s knihami, jimž domácí pán očividně nedovoloval upadnout do příjemné dřímoty, stále s nimi hýbal, opakovaně je bral do rukou, listoval v nich a různě je přemisťoval. Jaroš přejel očima po starých vazbách a rozeznal nápisy v jidiš, hebrejštině, němčině, polštině a ukrajinštině. Hodně knih se mohlo pochlubit bílými záložkami, jako by to byla nějaká ocenění nebo vyznamenání: čtou nás a studují nás! Další věc, která hosta zaujala, byly květináče s máky. Poprvé v životě viděl takovou rozmanitost máků pěstovaných v pokojových podmínkách. Navíc to byly neobvyklé máky: nejen červené a fialové, ale i bílé, růžové, žluté a bordó. A ke všemu byly o hodně vyšší než ty, co rostly na poli nebo na zahradě, některé dokonce dosahovaly až ke stropu a byly větší než hlava, jedny už odkvétaly, jiné teprve tvořily poupata.

Stařík pobídl Jaroše, aby se posadil do fotelu, sám se uvelebil naproti, položil suchou vrásčitou pravici na kolena, místo levé ruky měl prázdný rukáv zastrčený za pás.

„Mám pro máky slabost,“ usmál se na hosta. „Už dávno se zabývám jejich šlechtěním.“

„Ještě nikdy jsem neviděl tak velké a vysoké máky.“

„Máky jsou velmi citlivé. Povídám si s nimi, pouštím jim hudbu, čtu nahlas… Víte, osamělí muži bývají pěkní podivíni. Ale toto moje podivínství přináší své plody. Co přesně vás zajímá na Janovském koncentračním táboře?“

„Tango smrti. Text, hudba, autoři. Pokud se nemýlím, byl jste jedním z muzikantů.“

„Ano. Hrál jsem na housle. Zvláštní, že to ještě někoho zajímá.“

„Všichni ostatní zemřeli?“

„I tak se to dá říct.“

„Jak to myslíte?“

„Smrt není vždycky smrtí. Někdy je to jenom neobyčejná inscenace, performance. Tango smrti je na první pohled melancholická melodie plná nostalgie. Nic zvláštního, zdá se. Slyšel jste ji přece?“

„Samozřejmě. Je to stejná melodie jako u tanga Milonga.“

„Je tam určitá podobnost, ale ve skutečnosti nejblíž Tangu smrti je Tango macabre, při němž zamilovaní páchali sebevraždu. Jen si to představte, do restaurace přijde zoufalý mladík, zaplatí orchestru, aby mu zahrál tango, vypije několik skleniček a potom se přede všemi střelí do hlavy. Proto se tomuto tangu začalo říkat Tango macabre, ale ve skutečnosti se jmenovalo celkem mírumilovně Ten poslední týden. Musím ale říct, že i v tomto případě je podobnost jenom zdánlivá. Pro laiky. Muzikant si okamžitě všimne rozdílů. Partituru této melodie jsme napsali ve třech společně s profesorem Lvovské konzervatoře Schtriksem a dirigentem Lvovské opery Jakubem Mundem. Před válkou jsme spolu se Schtriksem hráli v restauraci Bristol, kde Schtriks dirigoval orchestr. Když jsme se ocitli v ghettu, ukázal jsem jim neobvyklé noty… Přesněji celkem dvanáct not… Pocházely ze starého manuskriptu… Autorem toho rukopisu byl lvovský lékárník Johann Kalkbrenner… Ten v roce 1640 přivezl z Krakova, odkud utekl do Lvova, latinský překlad starodávného rukopisu napsaného dosud neznámým jazykem…“

„Arkanumsky?“

„Ano. Jak jste to uhodl?“ Hostitelovy oči se rozzářily. „Vy o Arkanumu něco víte?“

„Abych byl upřímný, měl jsem vám to říct hned na začátku, zabývám se dávnou kulturou Blízkého východu, obzvláště Arkanumem. Napsal jsem učebnici arkanumského jazyka, vytvořil slovník, právě pracuji na překladech literárních děl.“

Dále Jaroš vyprávěl o arkanumské Knize mrtvých a tanci smrti dan-go mrah.

„To je vskutku velmi zajímavé,“ zamyšleně pokýval hlavou pan Joseph. „V tom případě by vás mohlo zajímat ještě něco. Ten latinský překlad arkanumského rukopisu totiž vytvořil na začátku 16. století krakovský rabín Nathan Spira, kabalista a talmudista. Lékárník napsal knihu, která se nedochovala celá, část této knihy tvořily překlady starodávných textů, hlavně překlad Nathana Spiry, a zbytek pak jeho komentáře. Jednotlivé stránky z tohoto rukopisu objevil můj přítel z dětství v Ossolineu. A když jsme ho začali číst, narazili jsme na pozoruhodnou teorii. Poté, co lidská duše opustí tělo, narodí se po nějaké době, což může být za rok nebo taky za dvacet či čtyřicet let, v novém těle. Svůj předchozí život si však vůbec nepamatuje. Lidé, kteří prožili velkou lásku, se potkávají v novém životě a prožívají ji znovu, nerozluční přátelé se celkem přirozeně a nenuceně seznamují v novém životě a zůstávají přáteli až do smrti, rodiče se setkávají se svými dětmi… Ale nikdo z nich si nemůže vůbec nic vybavit, ba co víc, ani netuší, že by si na něco vzpomenout mohl… Občas se ale stává, že se u člověka následkem stresu probudí uspané znalosti a on například začne mluvit neznámým jazykem nebo vyprávět detaily nějaké události, která se stala kdysi dávno. Každopádně, dovedete si představit, o kolik lehčí by bylo umírání, kdyby lidé věděli, že jejich duše po převtělení do jiné osoby neztratí nic ze svých předchozích znalostí a pocitů? Ve skutečnosti si však už nic nepamatujeme. A ten lékárník v rukopise odkrývá tajemství, díky němuž v sobě můžeme probudit předchozí znalosti a jakoby prodloužit svůj předešlý život. K tomu je potřeba, aby se člověk nechal před smrtí naplnit zvláštní melodií…“

„Naplnit zvláštní melodií?“ přeptal se Jaroš.

„Obávám se, že to vysvětluju moc primitivně… Ale nespletl jsem se: nikoliv poslechnout si, ale nechat se jí prostoupit. Celé tělo, celou bytost. Jde o to, že tonalita znění jakékoliv noty odpovídá tonalitě znění příslušného orgánu nebo části těla. Jinými slovy, naše duše je hudební dílo, které hraje celý sladěný orchestr vnitřních orgánů. Rozumíte?“ Když spatřil údiv v Jarošových očích, pokračoval dál: „Johann Kalkbrenner odhalil, že lidská duše je osobitá symfonie, která nezní pouze od narození do smrti, ale mnohem déle, možná, že věčně, jenom se musí obměňovat obsazení orchestru. Ten rukopis obsahoval i jeho traktát o tom, jakým způsobem se dá vytvořit partitura takovéto symfonie života pro kteréhokoliv člověka. Stačilo by, aby se dotyčný přesně přidržoval uvedených not, a mohl by žít déle a věděl by, kde přesně na něj číhá nebezpečí, kterému by se mohl včas vyhnout. Každý člověk je zvláštní ladička, jež je velmi

citlivá, a když speciálně vybrané zvuky projdou člověkem, otevře se mu osobité vidění, jen je potřeba umožnit těm zvukům nás prostoupit."

„A jaké je zde spojení s Tangem smrti?"

Stařík vstal. „Promiňte, musím si vzít své pilule. Můj orchestr už je trochu rozladěný." Vyndal ze šuplíku léky, zapil je minerálkou a zeptal se: „Nechcete si dát čaj nebo kávu?" Jaroš odmítl, nechtěl se nechat vytrhnout od uchvacujícího rozhovoru.

„Spojení s Tangem smrti spočívá v tom, že tango bylo tou melodií, která fungovala jako tunel pro nové převtělení duše. Odsouzení k smrti v Janovském táboře umírali právě za zvuků této melodie… Přesněji, téměř za zvuků této melodie, protože to, co jsme hráli my, mělo sotva patrné nuance, bez nichž k transformaci duše nedocházelo. Hráli jsme všem známé tango, do něhož bylo zakomponováno celkem dvanáct not z rukopisu. Bez těchto not tango ztrácelo jakoukoliv sílu. Noty, podle nichž jsme hráli, měly určité znaky, jimž jsme rozuměli jenom my. Byly to buď tečky, kaňky nebo podtržená místa. Nezasvěcený hudebník by tuto melodii zahrál bez jakýchkoliv důsledků. K znovuzrození duše docházelo jenom u těch, kteří před smrtí slyšeli hrát náš orchestr. Ti potom vstávali z mrtvých a žili, možná, že žijí doteď… Akorát si to neuvědomují, a ti, kteří je znali během jejich života, je nedokáží poznat. Nicméně, já jsem stále neztratil naději, že se s nimi shledám."

„Pak ale v tomto převtělování nevidím žádný smysl. Co z toho budu mít, že moje duše bude žít v jiném těle, když JÁ už nebudu? Bude to už jiný člověk, s jinými zájmy a zálibami. Už to nebudu JÁ."

„Vzpomínka na předešlý život se u člověka přesto dá probudit, avšak za jedné podmínky: pokud tento člověk slyšel před smrtí melodii z Kalkbrennerova traktátu. Dá se to udělat jediným způsobem: člověk musí slyšet tuto melodii znovu."

„Když uslyší tuto melodii, vzpomene si pouze na ten život, který opustil? Netýká se to všech předešlých životů?"

„Přesně tak."

„Oscar Wilde někde píše, že hudba nám dává naši vlastní minulost, o níž jsme do oné chvíle neměli ani ponětí a zbytečně jsme litovali ztrát, které se nestaly, a činů, za něž neneseme vinu."

„Možná, že jste někdy měl pocit, že se vám taková či jiná věc už někdy přihodila nebo že nějaký člověk, kterého jste viděl poprvé v životě, vám připomínal někoho, koho jste znal, ale vybavit si, kdy se to stalo, jste už nedokázal. Někdy jste ve snech viděl uličky, které neexistují, ale ten sen se pořád vracel… Už ty uličky a domy znáte nazpaměť, dokonce máte chuť je najít… I když je vám jasné, že je to jenom sen. Sny z nás vykřesávají ztracenou paměť, ale vybavujeme si toho z našich snů málo. Kdybychom se pokusili analyzovat naše sny, pohroužit se do nich a vyrazit hledat ty přízračné uličky a lidi, kteří se nám zdají… To víte, chce to určité úsilí… Nějaký podnět. Lidé, s nimiž jste byl v předešlém životě v kontaktu, mohou teď být nablízku, protože bývalí přátelé se vzájemně přitahují, stejně tak jako bývalí milenci. Jiná věc je, že to ani netuší. Ale lidé, kteří před smrtí slyšeli melodii Tanga smrti, ji v sobě nosí i v dalším životě."

„Odkud má ale přijít ten popud?"

„Možná, že se dostaví, až člověk opět uslyší melodii Tanga smrti, nebo tak, jak to vysvětlil rabín Spira."

„Jeho práce bohužel neznám."

„V tom případě vám musím něco povědět. Lékárník se totiž ve svých komentářích opíral právě o teorii rabiho Spiry, jenž se na celý svět díval jako na mlžný opar, který zahaluje mytickou substanci, rozmanitou ve svých projevech. Nejenom na Tóru, ale i na celý svět nahlížel jako na jednu velkou svátost. Všechno hmotné, jak člověk, tak i zvířata, oheň a voda, keře, stromy a kameny byly v jeho chápání prostoupeny hlubokou symbolikou. Viditelný svět je pouze schránkou potulných duší, které hledají naplnění vyššího cíle. Spira a jeho učitel Izák Luria znali tajemství těchto duší, jejich příchod na svět, jejich počátek a stadia minulých a budoucích převtělení. Stačilo, aby se jenom zadívali člověku do tváře a okamžitě věděli, čí duše se do něj vtělila. Měli schopnost odhalovat prvopočátek duší všech biblických, talmudských a posttalmudských světců. Je jedno, zda se zrovna potulovali se svými žáky za městem, po luzích a hájích, nebo zda se plavili po moři, všude a ve všem, ve šplouchání vln, v šumění stromů, v třepetání křídel, v cvrkání kobylek, v kuňkání žab, ve chvění větviček, v mihotání vzduchu a v ptačím zpěvu viděli houf duší, které hledaly dokonalost a pokání, slyšeli jejich hlasy, jejich šepot…

Izák Luria pojmenoval toto učení, jež se stalo centrem celého jeho kabalistického systému, Tikkun Olam, což znamená Svět zdokonalení nebo Svět očištění. Rabi Spira toto učení dále rozvinul. Učil, že všechny duše, ve všech svých podobách, byly zpočátku soustředěny v praotci Adamovi při jeho příchodu na svět; jedny byly uhnízděny v jeho hlavě, jiné v jeho očích a ve všech pórech a částech jeho těla. V těchto prvotních duších nejdříve vládlo dobro, ale po Adamově pádu se „dobro a zlo smísilo" a nynější svět je plný čistých duší smíšených s jiskrami zla a duší nečistých, zlých, smíšených s jiskrami dobra a svatosti. Duše, která je spoutána v tělesné schránce, prosakuje svými božskými šťávami i nečisté schránky a jako kmen stromu předává léčivé šťávy plodům, listům a kůře. Na tomto procesu prosakování duší do těla právě závisí Mesiášův příchod, ke kterému dojde jenom tehdy, když proces očištění duší, rozdělení dobra a zla, definitivně skončí."

Pan Joseph vstal, šel ke knihovně, vyštrachal nějakou starou knihu a otevřel ji na stránce se záložkou.

„Musím nahlédnout do traktátu rabiho Spiry. Paměť už mi moc neslouží. Tak tedy k rozlišení dobra a zla vedou dvě cesty: „gilgul" (převtělení duše) a „ibur" (roubování duší). Gilgul je převtělením duše do těla novorozence, k němuž došlo ještě na zemi. Od narození až do smrti je duše nucena sdílet s tělem veškeré jeho útrapy a neštěstí. Ibur je vtělením dodatečné duše do živého, dokonce již dospělého člověka. Podobá se to vývoji lidského zárodku v těle těhotné ženy. V člověku jsou tedy uvězněny dvě duše: jednu přijímá v okamžiku narození a druhou v dospělosti. Existují dva typy iburu. První je duše, která se zrodila v dospělém člověku a přebývá v něm kvůli sobě samé poháněna potřebou vykonat přikázání – micvu, které nevykonala během svých minulých převtělení. Druhý typ je pak duše, která vstoupila do člověka, aby ho zachránila, podpořila ho a nasměrovala na bohabojnou cestu. První typ duše zaplní celou lidskou bytost jako hlavní duchovní substance a zůstává v člověku, dokud se jí nepodaří uspokojit svou potřebu a vykonat hledanou micvu. Teprve potom může lidské tělo opustit. Druhý typ duše je zproštěn povinnosti sdílet tělesná strádání a útrapy. Nemá časově vymezené přebývání v daném těle a zůstává v něm, dokud člověk nesejde z duchovní cesty. Čím je člověk bohabojnější, tím těsnější je jeho spojení s touto duší. Stačí ale, aby člověk sešel na cestu hříšnou, a duše ho opouští a odchází pryč. Gilgul a ibur jsou tudíž dva způsoby, s jejichž pomocí probíhá oddělení dobra a zla a filtrace samotného dobra. Ve chvíli, kdy se skořápka zla odloupne od jádra dobra, přijde Mesiáš."

„Je to velmi podobné tomu, co jsem objevil v arkanumské Knize mrtvých. Tacitus psal, že ‚velké duše nezanikají spolu s tělem'. Buddhisté věří, že každý z nás prožil nespočet životů, ale nikdy se nesnažili přijít na způsob, jímž by se zkušenosti a znalosti předchozího života mohly přelít do nového. Akranumové se o to pokusili a jejich Kniha mrtvých je toho důkazem."

„Stejně jako Tango smrti".

„Vy jste ale přece nenalezl konečný důkaz. Ještě jste nepotkal nikoho z těch, komu jste hrál své tango."

„Nepotkal, ale ještě pořád čekám. Neumřu, dokud se nedočkám." Úsměv pana Josepha byl smutný a oči, které se dívaly na Jaroše, se mhouřily, víčka se chvěla, jako by se snažila potlačit nevítanou slzu. Po chvíli pokračoval: „Byli jsme čtyři nerozluční kamarádi: Ukrajinec, Polák, Němec a já – Žid. Chci vám dát jeden rukopis, který se jen zázrakem dochoval. Napsal ho jeden z mých tří nejbližších přátel, Orest Barbaryka. Je v něm popsáno vše, co jsme spolu zažili, a hlavně, což vás bude zajímat, je tam popsáno, jak byly objeveny stránky z rukopisu Johanna Kalkbrennera."

Stařík vstal a odbelhal se k psacímu stolu, vysunul šuplík, vyndal desky a podal je Jarošovi. „Schovával jsem ho nějakou dobu ve sklepě ve skleněné lahvi, aby ho neožíraly myši. Jako maskování jsem použil pšenici. Jak vidíte, dochoval se dobře, i když je psaný rukou, ale písmo je poměrně kaligrafické. Oresta to ke psaní vždycky táhlo. Bohužel jeho ostatní zápisky zmizely."

„A jak to dopadlo s vašimi přáteli?"

„Když nás obklíčili příslušníci NKVD, odpálili jsme v úkrytu granát. Všichni zemřeli, mě to jenom zranilo a urvalo mi to ruku, ale přežil jsem. Možná proto, že jsem s nimi neseděl, ale stál jsem vedle a hrál na housle. Hrál jsem Tango smrti."

Slunce zapadlo a neřeklo, jestli se vrátí. Tu první noc sovětské okupace z 22. na 23. září Lvov nespal, ozývaly se výstřely, křik, lupiči využívali zmatku a brali klenotnictví a hodinářství útokem, ničeho se nebáli, neb měli zbraně, kterých se tehdy po celém městě válely hromady, dokonce i bolševici si dávali pozor, aby se do ničeho nezapletli. Následujícího dne Lvov vzbudily úplně jiné neobvyklé zvuky. Žádné z těch hlasů, kterými žilo město doposud, nebylo slyšet – ono se totiž nevzdávalo dokonce ani v průběhu těch deseti dní, kdy se bránilo, tehdy se snažilo ze všech sil přesvědčit svoje obyvatele, že se ve skutečnosti nezměnilo, že žije a pulsuje, raduje se ze života tak jako dřív – teď už to však bylo město poražené, pokořené, porobené a zajaté, na tvářích jeho obyvatel se objevil smutek a sklíčenost.

Když kvůli bombě vzplála proslulá Baczewského likérka, lidé se jali zachraňovat onen vzácný poklad, který vyráběla: pálenku, bylinné a ovocné likéry vynášeli v bednách, torbách, pytlích a rancích, jako mravenci, kteří zachraňují běloučké polštářky svých larviček, v tu dobu se objevila i četa rudoarmějců a ti, když ten div spatřili, nechali jednoho vojáka, aby střežil zbraně, a pustili se do zachraňování národního majetku. Je třeba říct, že si vedli vpravdě hrdinně, neboť fabrika nejenže hořela, ale k tomu ještě vybuchovala a šlehala plameny do nebes, nohy se smekaly v proudech pálenky, pálenka chytala modrým ohníčkem a tu a tam radostně olizovala boty. Ale na rozdíl od obyvatel Lvova, kteří s tím zachráněným pokladem střelhbitě mizeli a mazali domů, vojáci legendární armády neměli kam kořalku odnést a skládali ji vedle vojína střežícího zbraně, dokud neusoudili, že jí zachránili celkem dost na to, aby jim byl takovýto hrdinský čin připsán k dobru nejen zde, ale i „na ródině", teda ve vlasti. Sedli si vedle beden a dali se do pití. Pili přímo z flašek, a i když lahví zatočili – to aby se kořalka vlévající se do hrdla také točila bez klokotání a nevychrstávala všude kolem – přesto ona léčivá tekutina vyšplíchávala, tekla jim po bradách, po hrudi, po kalhotách, do kožených holínek, ale oni si toho nevšímali a nasávali tak, jako kdyby to byl poslední den jejich života, a za nějakou půl hodinu se všichni tak zrychtovali, že byli jako smyslů zbavení, jedny to neznámo proč zaneslo k prkenné ohradě na opačném konci ulice, popadli latě a jali se plot rozviklávat, až popadali do škarpy, druzí se svalili hned vedle zbraní a začali chrápat jako podsvinčata, třetí vrávorali ulicemi a šněrovali pangejty, roztahovali ruce a snažili se zastavovat lidi, kteří vláčeli pálenku, jenže všichni počali skoro naráz ukazovat pajšl, chrlili ze sebe různobarevnou smrdutou směs, v níž bylo možné vytušit nestrávené ječné kroupy, kukuřici, červené, oranžové a zelené slupky rajčat, zrníčka melounu, rozžvýkaná jablka, a dokonce i vaječné skořápky, a právě tehdy, když už byli úplně na šrot a leželi kde to kdo zalomil, přivlekl se s vozíkem Joskův strejda Zelman Milker, který, ač byl komunista a člen Komunistické strany západní Ukrajiny, měl všech pět pohromadě – když totiž sověti přestali dávat peníze zahraničním komunistům, mnozí z nich emigrovali do země svých snů, i členové Komunistické strany západní Ukrajiny odjeli do onoho pozemského ráje, který slibovali Lenin a Stalin, jenže v roce 1937 byli všichni zlikvidováni jako imperialističtí špióni – Zelman byl však soudný, pokládal za lepší budovat rajskou zahradu kolem svého domu, přesto ovšem, když přišli osvoboditelé, shromáždil ještě asi tři desítky snílků o komunistickém ráji a šel vítat hrdiny s květinami a praporky, které vystřihal z rudého závěsu – jenže chyba lávky, materiál to byl režný, praporky se nechtěly třepotat ve větru a byly zplihlé jako psí ohony. Zelman, který už udělal se svým vozíkem několik úspěšných koleček, nemohl při pohledu na osm vojáků opilých jak zákon káže opanovat své vroucí komunistické nadšení a s pomocí několika dobrovolníků naložil dva vojáky na svůj vozík a odvezl je domů, tam je spolu se ženou Ryvkou zanesli do parádního pokoje a položili na podlahu. Postupně k sobě Zelman převezl i zbytek slavných rudoarmějců a s nimi i jejich pušky a pro blaho lidu zachráněnou kořalku. Sen jeho života se tak splnil – v jeho domě odpočívali spánkem spravedlivých dlouho očekávaní osvoboditelé, strážci proletariátu. Ale sám Zelman usnout nemohl, chtěl udělat něco výjimečného, něco takového, co by si osvoboditelé zapamatovali na celý život, proto šel do zahrady, a i když Ryvka lomila rukama a lamentovala, neboť nesdílela jeho progresivní názory, natrhal celou kytici chryzantém, jiřin, růží a afrikánů, nastrkal je do váz a potichoučku je zanesl do parádního pokoje. I to mu však bylo málo, a protože si vzpomněl, že mají na zahradě ještě ocúny, suchokvěty, sedmikrásky a lilie, tak natrhal i ty, nastrkal je tentokrát už do železňáků a kbelíků, znovu je potichoučku zanesl k rudoarmějcům a potom ještě dlouho nemohl usnout a představoval si, jaké čarokrásné procitnutí bude čekat na jeho milované osvoboditele, kteří přinesli pracujícím na svých bodácích svobodu a rovnoprávnost. Vzbudil se celkem pozdě, slunce již oslepovalo oči a Ryvka nemilosrdně bušila šufánkem o stěny zavařovacího hrnce, když míchala hrachovou polívku, jíž hodlala nakrmit hosty. Zelman se optal, kolik je hodin, a velice se podivil, že hosté ještě spí, dospěl však k názoru, že na

tom není nic divného, protože osvoboditelé se museli při svém heroickém tažení pořádně unavit, a poprosil Ryvku, aby nekvedlala s takovou vervou, pročež Ryvka ho nazvala mišiginem1 a zaťukala si mokrým šufánkem na čelo, čímž očividně naznačovala, že Zelmanovi straší v kotrbě stran té návštěvy a těch květin, protože teď nebudou mít co zanést drahému příbuzenstvu na hřbitov, když odrbal všechny záhonky, ale čas plynul a z obývacího pokoje nedoléhal ani zvuk. Ryvka to nakonec nevydržela, odstrčila svého muže tak, že sebou plácnul na kanape, a otevřela dveře. Do nosu jí okamžitě zavanuly kouzelné vůně podzimních květin, celý ten odér, který se za noc smíchal do podivuhodného koktejlu, až se hlava zamotala – vědomí však neztratila. Když si všimla, že slavní osvoboditelé stále ještě spí a spí dál i přesto, že zakašlala, s vrávoráním vyšla z pokoje, jednou rukou se držela za hlavu a druhou se pokoušela nahmatat zeď, a kdyby ji manžel nezachytil, bývala by upadla, teprve tehdy se dovtípil, že je něco v nepořádku, že vojáci spí jakýmsi nepřirozeným spánkem, posadil Ryvku na lenošku, přiskočil k nejbližšímu vojákovi a dotkl se jeho ruky, ruka byla studená, obličej studený, Zelmanovi se hrůzou sevřelo srdce, prudce rozrazil obě dvě okna dokořán a začal ohmatávat jednoho vojáka za druhým, všichni byli ztuhlí, byli totiž mrtví, a i když měli překrásnou smrt, o mnoho příjemnější než na bitevním poli, vždyť se přece zalknuli nejlibějšími vůněmi podzimu, Zelman vyletěl z pokoje s šíleným výrazem v očích, uviděl stejně tak šílené oči Ryvčiny a zamumlal: „Je s náma ámen!“. Ryvka odevzdaně a souhlasně pokývla, v mžiku zvadla jako podzimní květina a rovněž si uvědomila, v jaké šlamastyce se ocitli, protože osm bojovníků Rudé armády na žádnou náhodu nesvedeš, to je bez diskuze teroristický čin jako vyšitý, práce pro japonskou rozvědku a pokus o kontrarevoluční převrat. Zelman se popadnul za hlavu a horečnatě přemýšlel, jak se vymotat z takové tragické situace a nevymyslel nic jiného, než že letěl na křídlech zoufalství k Joskově mámě, a Golda, když uslyšela tu novinu, se o ni nemohla nepodělit s přítelkyněmi. Tudíž se u nás doma shromáždila pořádná sešlost – já, Josko, Jas, Wolf a všechny naše mámy v čele se Zelmanem. Na stole před námi leželo osm rudoarmějských průkazů. Na začátku Rita, jakožto nejrozhodnější, všechno sesumírovala: četa poddůstojníka Kuzkina zahynula hrdinskou smrtí spolu s poddůstojníkem Kuzkinem, a jestli se po nich dosud ještě nikdo nesháněl, tak nadřízeným není známo, kam se poděli.

„Teda, Rito!“ spráskla ruce Golda. „Ty jsi ale hlavička! Přesně to jsem měla na jazyku! Není třeba se strachovat, nikdo se po nich pídit nebude.“

„No to sice ano,“ řekl Jas, „ale co uděláme s těmi mrtvolami? Není to jeden nebo dva, ale rovnou osm.“

„Je třeba je pohřbít,“ řekla moje máma. „A já vím dokonce jak.“

Ani nebylo nutné, aby na mě při těch slovech výmluvně mrkla, okamžitě mi docvaklo, kam míří, ale potřásl jsem hlavou a řekl jsem, že ani za milion nepůjdu k panu Knoflíkovi, protože od té doby, co mu přeskočilo, je s ním těžké pořízení. Jenže Zelman zalomil rukama a tak prosebně mi pohlédl do očí a paní Zelmanová mi slíbila velikého nadívaného kapra a cibulový koláč, jen abych se uvolil, takže jsem nakonec zaťal zuby a přikývl jsem.

„Orku,“ řekl Zelman, když mě vyprovázel za dveře, „pověz mu, že to zacáluju šnapsem. Stejně toho nevypiju tolik, kolik jsem toho přitáh domů.“

Jaký byl můj údiv, když jsem zastal pana Knoflíka v dobré náladě, ve vyžehleném oděvu, ulízaného a oholeného, jen mě spatřil, ihned mi šel vstříc s rozpřaženýma rukama a objal mě:

„Prokristapána! Sakramente! Koho to vidím! Tebe, přítelíčku, mi poslali sami šestikřídlí cherubínové. Seznamte se, to je moje žena Lenka,“ a táhl mě do hloubi místnosti, kde vedle růžemi vyzdobené rakve dělala pořádek statná plavovláska s kyprými ňadry a neméně kyprým břichem. „Vidíš? Vidíš?“ hladil manželku po bříšku. „Nakonec přece budu mít Jiříka nebo Vlastu.“

Jeho radost byla pochopitelná, vždyť nebožka Vlasta nemohla mít děti, a teď jako by se pan Knoflík znovu narodil. O kousek dál, pohroužen do sebe, šramotil canhóblem pan Bouček a cosi si prozpěvoval pod nos, zamával jsem mu, ale vyšlo to na stejno, jako kdybych mával vrbám při cestě.

„To je dobře, žes přišel, scházíš mi tu,“ repetil pan Knoflík, „chybí mi tvůj smysl pro estetično, tvůj poetický talent, s nímž ses pustil do každého nebožtíka. Hnedka se můžeš vrhnout do práce. Mám pro tebe něco exkluzivního: překrásnou, rajcovní, čerstvounkou mrtvolu operní pěvkyně s andělským hlasem, která vypadá tak, jako by měla co nevidět zazpívat árii z Aidy. A proč? A proč tak nádherně vypadá? Protože byla moudrá a prozíravá a neoběsila se, neutopila se, odnikud nevyskočila, neotrávila se něčím odporným, co by znetvořilo její jemné rysy, ale pěkně zalezla do teplé koupele v hotelu „George“ a pečlivě si podřízla žíly na rukou. Tomu já říkám nejvyšší známka ušlechtilosti a estetismu! Jak řekl básník, krása spasí svět.“

Když se mi podařilo zarazit nezadržitelný příval žvanění páně Knoflíka, zpravil jsem ho o těch osmi zemřelých, které jsme teď zčistajasna měli na krku...

„Prokristapána! Bože, to mám radost!“ zatleskal pan Knoflík a obrátil svůj vděčný pohled k nebi. „Ne nadarmo se mi zdálo o osmi línech, které jsem chytil holýma rukama ve vlastní posteli! A zrovínka mám, helejtese, osm rakví prvotřídní kvality.“

„Pane Knoflík, těch osm nebožtíků nejsou obyčejní nebožtíci,“ dodal jsem šeptem. „Jsou to naši osvoboditelé.“

Pan Knoflík se rychle rozhlédnul, popadnul mě za ruku, odtáhnul mě do své pracovny, posadil si mě vedle sebe a našpicoval uši.

„Ti naši slavní osvoboditelé zahynuli jako hrdinové,“ pokračoval jsem, „když zachraňovali legendární Baczewského likérku – zemřeli hrdinskou smrtí.“

„Jakže! Teda to je...“ ožil pan Knoflík, „moc interesantní. Vystrojíme jim velkolepý triumfální pohřeb. Najmu sbor dívčího gymnázia, obléknu je do bílých řeckých tunik se závoji a věnečky, jako kdyby to šly zoufalé snoubenky, a budou lomit rukama, oplakávat hrdiny, jako to dělaly trojské ženy, když oplakávaly Trojany.“

„Pane Knoflík! Zadržte! Hrdinové sice umřeli jako Trojané. Jenomže, trojským koněm jim byla kořalka. To ona z nich udělala mrtvoly. Osm vojáků za živou vodu svou krev prolilo, svou bujnou hlavičku na oltář vlasti složilo.“

„Kořalka! Sakramentská záležitost. Parádní funus nepřichází v úvahu.“

„Musí se pohřbít na židovském hřbitově, jako Židé. Pan Zelman Milker všechno hradí. Kořalkou.“

„Znamenitě. Však ono za tadyhlenty naše zlaté si za chvíli nekoupíš ani prd. Takže Židé.“

„Cožpak si někdo může být na sto procent jistý, že není alespoň trochu Žid?“

Pan Knoflík pokýval hlavou hluboce zamyšlen a řekl:

„Kdepak! Dokonce ani já nemůžu. Ale osm rakví, co pojedou ve stejnou dobu na hřbitov, to by mohlo přitáhnout pozornost. Dneska ke mně zavítal jeden komundíra s hvězdou na čepici a prej, že už nejsem ředitel, protože dost už bylo vykořisťování proletariátu. Takže ředitelem teď bude představitel proletariátu soudruh Bouček. Nic jsem neměl proti. Soudruh Bouček je i tak hluchý jako poleno, a tak jsem inu jen hlavou přikyvoval a provolával jsem: „Pryč s buržousty a kněžoury!“ Všechno jde jako po másle, já budu mít svatý pokoj a soudruh Bouček bude chodit na schůze, mítinky a defilé. Takže… jak to provedeme s těmi rakvemi?“

„Je to opravdu až příliš riskantní podnik. A co kdybysme je pochovali jako Židy v bílých prostěradlech bez rakví? Pak byste všech osm mrtvol poskládal ve svém pohřebním voze na hromadu a šmytec.“

„Tak teda jo! Přesně tak to provedeme. Akorát by se ještě slušelo, aby za pohřebním vozem šla drahá rodina ve smutečních šatech. A aby taky někdo naříkal. A když už teda nic netrhnu na rakvích, tak aspoň na věncích, ne?“ Pan Knoflík před sebe na stůl položil list papíru a počítadlo a začal dělat kalkulaci. „Dva věnce pro každého – to je šestnáct věnců s černými stuhami. Plus osm kytic, osm svíček… Svíčky parafínové nebo lojové?“

„Dáme parafínové.“

„Pa-ra-fí-no-vé… Takže… Osm prostěradel… Plátěná nebo hedvábná?“

„Plátěná.“

„Plá-tě-ná… Hmmm… Heleď, a oni mají vojenské uniformy?“

„No jak jinak.“

„Musíte je převlíct do civilu. No co když se nějaká mešuge zatouží podívat. No a konečně: kolik má být hrobů? I když, co se ptám! Osm hrobů – to je jak epidemie! Jen co nás osvobodili, tak lidi začali umírat. To nevypadá dobře. No co… ať na tom budu škodnej… uložíme je do dvou hrobů. Jenom musí někdo zajít na hřbitov a domluvit to.“

Pan Knoflík si zapsal adresu a slíbil, že přijede s pohřebním vozem k večeru, jak se začne smrákat, a já jsem pádil domů, abych potěšil nebohého Zelmana, že všechno tak pěkně klape. Když si Zelman s Goldou vyslechli tu novinu, začali nás prosit, abychom souhlasili, že budeme doprovázet pohřební vůz a zahrajeme rodinu usouženou nevýslovným zármutkem. Co nám zbývalo – uvolili jsme se. Pak se naše mámy vydaly k Zelmanovi převlékat osvoboditele do civilu, Zelman, naštěstí, předtím ještě přivezl několik pytlů oblečení z vybombardovaného krámu, takže s tím starosti nebyly. Josko pelášil na hřbitov, dal hrobařům každému tři flašky kořalky, ti souhlasili, že pohřbí osm mrtvol ve dvou hrobech. Navečer byli všichni připraveni a na místě, já jsem si oblékl černou košili a černé kalhoty, Josko mi na hlavu nasadil svoji jarmulku, jemu byla k ničemu, protože i tak vypadal jako Žid, Jas a Wolf si oblékli černé klobouky, zpod nichž vykukovala a kroutila se zrzavá koudel místo pejzů. Pan Knoflík rozšafně dával pokyny, jak balit mrtvoly do plátna a nakládat je na pohřební vůz. Naskládali čtyři po délce a na ně čtyři napříč, protože jinak by se nevešli. Tolik bot Zelman nenašel, takže nebožtíci byli naboso ve vojenských onucích. Vojenské oblečení Zelman spálil, bylo mu líto jen holínek a kožených opasků, z nichž prozíravě sundal kovové přezky s hvězdičkami. No a nakonec smuteční průvod vyrazil, pan Knoflík seděl na kozlíku a mlaskal na koně, my jsme šli, drželi jsme v podpaží matky, které skláněly hlavy v černých šátcích, bez přestání brebentily o všem možném a umlkaly jen tehdy, když míjely kolemjdoucí, svědomitě pracovala jen naše bábinka, ta spustila k nebesům nářek jazykem, kterému podle všeho kromě ní nikdo nerozuměl, ale každý by učinil závěr, že je to židovský pohřeb.

Když jsme dorazili na hřbitov, uviděli jsme dva čerstvě vykopané hroby, na dně leželi opilí hrobníci – v každé jámě dva. Vytáhnout je se nám hned tak nepovedlo, uvázali jsme jim proto k nohám popruhy, kterými obvykle spouštěli rakve do hrobů, druhý konec popruhů jsme připevnili k pohřebnímu vozu a tak jsme je vyndali a poskládali pod keře a poté jsme spustili do hrobů osvoboditele, zasypali je jílovitou hlínou, navršili jsme mohylky a obložili je věnci a kyticemi. Zelman zapálil osm svíček a zastrčil je do země.

„Krásnou smrt měli,“ řekl s celou svou komunistickou upřímností, „nejdřív si pěkně popili a potom usnuli věčným spánkem obklopeni rajskými vůněmi... Každému je možné přát něco takového, zvláště v naší pohnuté době.“

Originál: Vynnyčuk, Jurij. Tango smrti. Tanho smerti. Charkov. Folio, 2012. 98 – 107, 268 – 276.

1 hlupák (jidiš), poznámka autora.

Jejich slova byla podložena činy

„Levice může při záchraně Ukrajiny sehrát velmi důležitou roli“
„Ukrajinští levičáci se při svém hledání intelektuálních řešení nesmí bát ukrajinských liberálů a naopak. Předpokládám totiž, že jedno z možných řešení bude právě levicově liberální, tedy zhruba uprostřed mezi vámi, představiteli mladé ukrajinské levice, a námi.“
Rozhovor s ukrajinským historikem Jaroslavem Hrycakem.

Ptal se Oleh Hrynčuk

Už před Majdanem jste podporoval myšlenku utváření ukrajinské levice. Jste i dnes stejného názoru?
Začněme konstatováním samozřejmých skutečností. Za prvé, ukrajinská levice, ať už byla jakákoliv, v každém případě utrpěla krach. Jak KPU (Komunistická strana Ukrajiny), ať už si o ní myslíme cokoliv, tak SPU (Socialistická strana Ukrajiny), a nedávno se totéž stalo levici na Majdanu. Neříkám, že to je dobře nebo špatně, prostě to konstatuji jako fakt. Za druhé si myslím, že krach, který levice utrpěla, má negativní vliv nejen na ni samotnou, ale na celou Ukrajinu. Ukrajina zaznamenala velmi rychlou transformaci, zbavenou jakýchkoliv výhod: absolutní šok, žádná terapie. Ukrajina přešla od divokého komunismu k divokému kapitalismu. Formace se změnila, divokost zůstala. V našem politickém prostředí panuje po vítězství Euromajdanu duch liberálního kapitalismu. Ten je sám o sobě možná dobrý, jde-li o radikální reformy, které Ukrajina tak potřebuje. Pokud by se však stal jediným scénářem a jedinou volbou na dlouhé roky, mohl by začít být nebezpečný. Aby se Ukrajina rozvíjela stabilně, měli bychom pustit kyvadlo, které se v pravidelném rytmu kývá zprava doleva či zleva doprava.

Vycházíme-li tedy z těchto dvou tezí, znamená to, že potřeba ukrajinské levice trvá, je dokonce akutní. Tato levice má sice odpovídat ukrajinským podmínkám, musí ale také zohledňovat globální kontext. Otázkou však je, jak tyhle dva kontexty spojit. Isaiah Berlin napsal, že žádné dvě velké myšlenky se nedají ideálně skloubit. Vždycky mezi nimi jsou určité rozpory, které provokují krize. Krize ale nejsou nutně něco špatného. V případě, že rozpory slouží jako impuls rozvoje, mohou být tvůrčí. Musí tu ale být někdo, kdo je dokáže smířit.

V ukrajinském případě je, stejně jako v každém mladém státě, hlavní myšlenka národní, v mnoha interpretacích dokonce nacionalistická, což je samozřejmě v rozporu s levicovým étosem. Mám navíc dojem, snad chybný, že naše ukrajinská levice – teď nemyslím KPU a SPU – se úmyslně staví do role levice nenárodní. Můžeme s určitou nadsázkou říci, že je více integrována do evropského nebo světového kontextu než do ukrajinského. Předpokládám, že to je důvod jejích porážek a obzvláště porážky na Majdanu, kde sice byla, ale kde ji nebylo ani slyšet, ani vidět.

S ohledem na to, že Ukrajina má vlastní levicovou tradici, jak moc je podle vašeho názoru pro ukrajinskou levici důležité pamatovat na svůj lokální étos a národnostní specifika?
Jako historik mohu odpovědně prohlásit, že pokusy o syntézu národních a sociálních motivů probíhaly od samého počátku ukrajinského hnutí. Jedněmi z prvních marxistů v ruském impériu byli členové ukrajinských spolků (tzv. hromad). V oficiálním postsovětském narativu se členové těchto hromad popisují výlučně jako ukrajinští nacionálně orientovaní vlastenci. Zamlčuje se ale, nebo zapomíná, že takoví „hromadivci“ jako Mykola Ziber nebo Serhij Podolynskyj byli marxisté. O členech kyjevské „hromady“ se říkalo, že v jedné kapse nosí Ševčenkovu básnickou sbírku Kobzar a v druhé Marxův Kapitál. Tradice syntézy národního a sociálního byla nápadná během revoluce 1917 –1920. Většina jejích aktérů, včetně Hruševského, Vynnyčenka a Petljury, byla levicové orientace. Dlouho bych mohl mluvit o levicovosti svého hlavního hrdiny, Ivana Franka. Řeknu jenom, že kdyby se neseznámil s marxismem, nejspíš by nikdy nevznikly jeho novely a povídky z boryslavského cyklu. Při četbě článku Erika Hobsbawma o osudu Komunistického manifestu1 mě překvapilo, jak často ho překládali do ukrajinštiny: z celkem 35 překladů do jazyků národů ruského impéria je celých pět překladů do ukrajinštiny. Jeden z prvních byl mimochodem od Lesji Ukrajinky. Dále: první dílo, kde se formuluje myšlenka politické samostatnosti Ukrajiny, vzešlo z pera marxisty Juliana Bačynského (Ukraina irredenta, 1895). Jeho hlavní argumentace je marxistická: vznik ukrajinského státu urychlí proletářskou revoluci. Stojí za to promluvit i o meziválečných ukrajinských komunistech, zvlášť o jejich národnostně motivovaném konfliktu se Stalinem. Jeden z nich, Roman Rozdolskyj,2 se stal jedním z nejznámějších své-

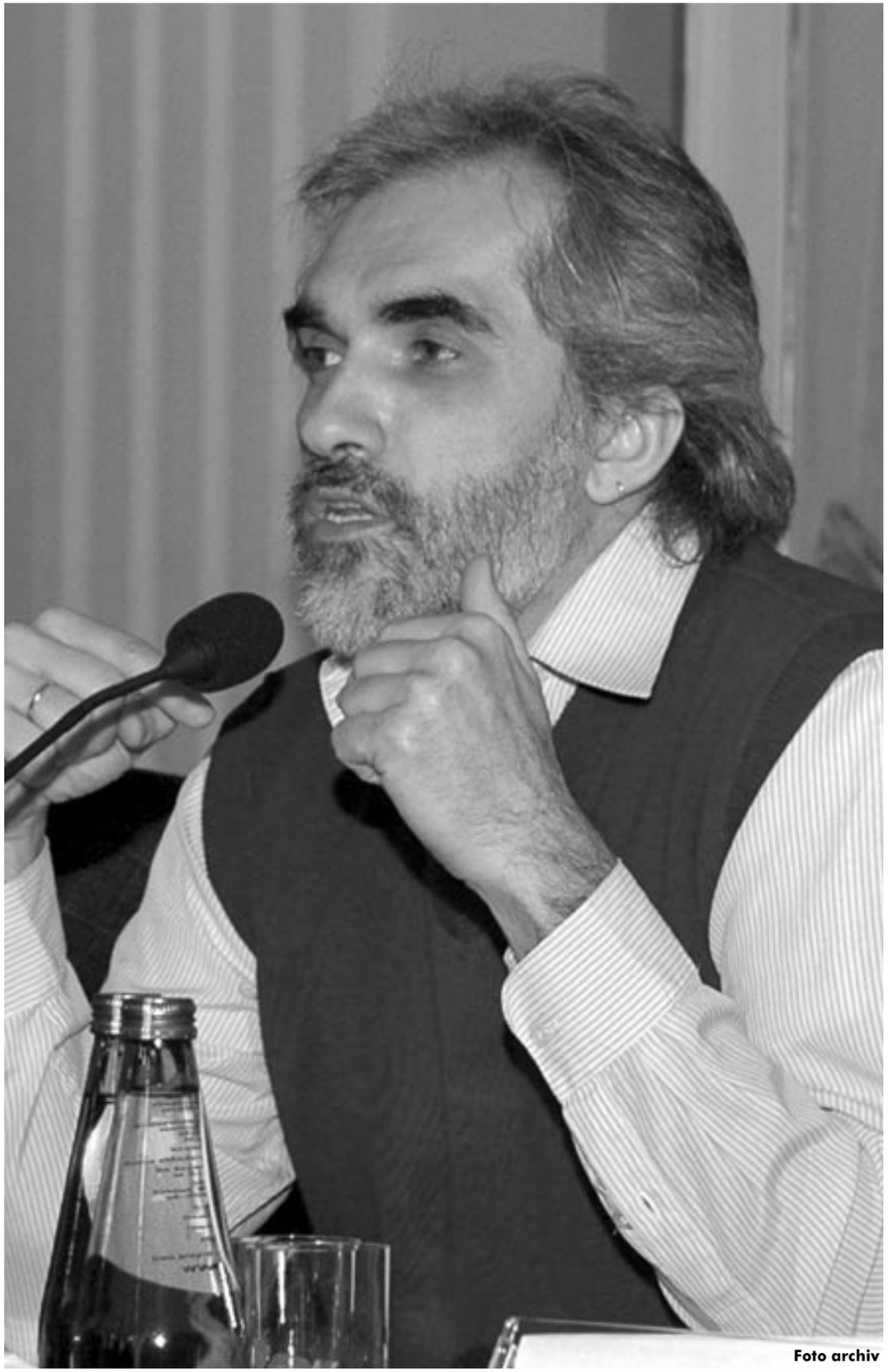

Foto archiv

tových marxistických historiků. Stal se ale obětí dvojího zapomnění: ve světě málokdo ví, že byl Ukrajinec, na Ukrajině ho neznají vůbec. Kromě intelektuální stopy prvořadého významu po sobě zanechal výtečnou biografii, lze z něj rovnou udělat ikonu ukrajinské levice: musel prchat před Stalinem, za Hitlera se dostal do Osvětimi, protože zachraňoval Židy, a v poválečné Americe upadl v nemilost za to, že byl komunista.

Množství ukrajinských stop ve světové historii marxismu o něčem vypovídá – konkrétně jde o to, že se pociťovala silná potřeba přivést Marxe na ukrajinskou půdu. Neznám však texty dnešních kyjevských nebo jiných levicových aktivistů, které by se na tuto tradici odvolávaly. Koneckonců si nemyslím, že to je výhradně ukrajinská situace. Mluvil jsem o tom s Marci Shore, která mi řekla, že má stejný dojem ohledně současné polské nové levice. Snad se to netýká jejích lídrů, jako je Sławomir Sierakowski,3 ale jak vyprávěla, mluvila s levicovými doktorandy, tuším že v Poznani, a oni se divili, když se dozvěděli o existenci Stanisława Brzozowského.4

Důležité je chápat, že tyto jevy ukrajinského marxismu nejsou jenom ukrajinské. Jsou evropské, jen převedené do ukrajinského prostředí. Ziber byl Němec, který žil v německém intelektuálním prostoru. Franko i Rozdolskyj běžně publikovali v německojazyčném tisku a tak dál. Znamená to, když trochu poupravíme známé heslo, že „mysleli globálně, ale jednali lokálně".

Marxismus a levice vůbec toho nemají k národnostní otázce mnoho co říci, to je jejich Achillova pata. Mluvíme-li o pokusech o teoretické uchopení nacionalismu ve 20. století, narážíme na určitý paradox: mezi nejznámějšími teoretiky nacionalismu jsou marxisté – Eric Hobsbawm, Benedict Anderson, Miroslav Hroch. Tento paradox má své vysvětlení: marxističtí vědci, kteří psali o nacionalismu, se tak pokoušeli zaplnit toto bílé místo v Marxově teorii. V ukrajinském kontextu se o to pokoušel právě Roman Rozdolskyj, v polském Kazimierz Kelles-Krauz,5 v celoevropském kontextu na jedné straně austromarxisté, na druhé bolševici. A Ukrajinci byli mezi jedněmi i druhými. Cítíme naléhavou potřebu prověřit, zda a nakolik se členové Centrální rady, včetně Mychajla Hruševského, nacházeli pod vlivem austromarxismu, když přišli s myšlenkou kulturně personální autonomie na Ukrajině.

Neříkám, že nová ukrajinská levice má opakovat stará schémata. Jen zdůrazňuji, že v ukrajinské historii existuje, zhruba řečeno, tradice dialogu marxistů s nacionalisty – přesnější snad bude říci, že ukrajinští marxisté byli často nacionalisty a naopak. Tato tradice je nepopiratelná a mne osobně trápí, že se s ní ukrajinská levice neztotožňuje. Je to pochopitelné, protože v první řadě – neurážejte se, vědí to všichni – levičáci, a zvláště mladí levičáci, jsou narcistní a každý narcis chce začít u sebe; za druhé pak jsou ještě moc mladí, proto můžeme doufat, že jejich čas ještě přijde a oni se pustí do nové interpretace své zkušenosti.

V tomto smyslu Euromajdan znamenal silnou výzvu a současně šanci. Nová interpretace začíná porážkou. S ohledem na to, že levice na Majdanu prohrála, má k nové interpretaci velice závažný a dobrý důvod.

Vrátíme-li se k nám známému polskému kontextu, rád bych upozornil na určitou negativní zkušenost polské levice začátku 90. let. Jeden z vůdců levého křídla Solidarity, Jacek Kuroń, po roce 2000 vzpomínal, že podpora Balcerowiczových neoliberálních reforem byla jeho největší chybou; od začátku prý bylo třeba soustředit síly na vybudování sociálního státu. Měli by tedy Ukrajinci dnes přijímat neoliberální reformy?

Zkusím vaše tvrzení přeformulovat: nemyslím si, že Sierakowski se mohl objevit v generaci Jacka Kuroně. Zhruba řečeno, lidé jako Sierakowski přicházejí po reformách. Lidé jako on jsou tu vždycky, ale na relevanci získávají až poté, co se takové reformy uskuteční. Sierakowski se vědomě staví do role Kuroňova žáka – Kuroň však nemohl být Sierakowským. Na tomto místě se odvolám na obecnější diskusi: jak uskutečňovat reformy, podle Hayeka, nebo podle Keynese? Můj kolega a dobrý ekonom formuloval velice elegantní řešení tohoto dilematu: je-li krize, potřebujeme Hayeka, když se situace stabilizuje, do hry vstupuje Keynes.

Keynesiánské reformy let 1930 –1933 v Americe, kdy Roosevelt tvořil svůj New Deal, však probíhaly v podmínkách krize.

Absolutně s vámi souhlasím. Je tu ale jeden zásadní rozdíl: Východní Evropu sotva můžeme srovnávat s meziválečnou Amerikou nebo poválečnou Západní Evropou, protože tam už existovaly potřebné instituce. Ve východní Evropě byly tyto instituce před rokem 1917 slabé a později je aktivně likvidovali sovětští komunisté. Proto je po pádu komunismu bylo třeba budovat prakticky od nuly: počínaje tak základní institucí, jako je národní stát. Podle tvrzení některých badatelů poskytuje existence takového státu 50% záruku úspěchu.

Srovnávat tedy lze, ale je třeba vidět i rozdíly. Nevím, jak by bylo možné provádět reformy podle Keynese, tedy budovat sociální stát, v devadesátých letech, po pádu komunismu. Za prvé panovala velká nedůvěra k sociálnímu státu, protože ten ztotožňovali s komunismem, a, proč to nepřiznat, poskytoval sociální služby na velmi nízké úrovni. Většina států kapitalistického západu byla v tom smyslu mnohem efektivnější než SSSR – byly tedy socialističtější než sovětské socialistické republiky. Je pochopitelné, že v takové situaci v Polsku zvítězil neoliberální kapitalismus. Nevím o žádném příkladu úspěšných reforem ve střední Evropě, které by zahájila levice u vlády. Ta většinou přicházela až později.

Lze však uvést příklad Solidarity na začátku 90. let, která se účastnila parlamentních voleb s velmi sociálním politickým programem, který se dal očekávat od sociálního hnutí, ale po volebním vítězství její vůdci schválený program odmítli – to bylo selhání demokracie. Voliči odevzdali své hlasy pro určitý program, politici ale prováděli program úplně jiný.

Příběh o dělnících je zvláštním případem obecného pravidla: v důsledku revoluce často nejvíc ztratí ten, kdo ji začal. Navíc vyvstává otázka: co je dnes vůbec dělnická třída? Za dvacet let se svět změnil, průmysl přichází do nejzaostalejších částí světa. Dnes máme všude sektor služeb, v němž už není místo pro průmyslové dělníky. Na Západě dělnická třída zmizela v 70.–80. letech, u nás se nachází v agónii. Co se například stalo s dělnickou třídou Donbasu, která byla tak silná na přelomu 80. a 90. let? Chápu tedy polský i ukrajinský případ jako součást většího procesu. Budeme-li se držet marxistické logiky, spočívá problém v tom, že dělnická třída zmizela, aniž by splnila svůj úkol „hrobníka kapitalismu". Kapitalismus přemohl všechny a všechno, včetně komunismu a proletariátu. Ale to vítězství znamená závažnou hrozbu, protože nás může vrátit k barbarství a vytváří pocit existenciální prázdnoty. Kdo má této hrozbě čelit a omezovat s ní související rizika?

To, co teď řeknu, není moje teze: v sektoru služeb je jiná třída, kterou je třeba chránit, a v jejímž zájmu je, aby se kapitalismus nestal „jedinou hrou ve městě". Je to prekariát: vzdělaní a převážně mladí lidé, kteří podle mnoha formálních znaků patří ke střední třídě, ale jejich šance na realizaci jako střední třídy jsou velmi malé. Je jich mnohem víc než dělníků, kteří prostě mizí.

Proč si myslím, že je potřeba utvářet novou levici? Protože je třeba přemýšlet o šancích mladých lidí při rychlém šíření sociální nerovnosti, působeném zvláště ve východní Evropě autoritářskými a oligarchickými režimy. Společnost přestává umožňovat vertikální pohyb nebo ho přinejmenším velmi ztěžuje. Dnes jsou sociální rozdíly převážně generační, což znamená, že mládež je víc a víc ohrožena. Jak se říká: „Řekni mi, kdy ses narodil, a já ti řeknu, jak chudý budeš."

V západním světě, zvláště v Evropské unii, rostou rozdíly mezi nejchudšími a nejbohatšími, zatímco střední třída chudne. Stojí Ukrajincům za to připojovat se k projektu, který jim už nejspíš nemůže nabídnout materiální růst?

Nepospíchal bych s odsuzováním Evropy. Za prvé to není Amerika, má svou tradici sociálního státu. Za druhé, má vestavěný mechanismus takzvaného setrvalého rozvoje. Během posledních dvou set let se pokaždé po krizi vrátil na „normální" trajektorii. Za třetí neoliberalismus svou roli se všemi pozitivními a negativními následky sehrál a teď přišel čas na alternativu.

Problém je však v tom, že tuto alternativu nedokáže nikdo artikulovat, protože svět je řádově komplikovanější a objevily se nové hrozby: ekologie, fundamentalismus ve své arabské či ruské variantě a tak dále. Tuto alternativu nedokáží zformulovat na Západě ani na Východě. To však současně znamená i šanci, šanci pro Ukrajinu. Ukrajina už neexistuje nezávisle na Evropě a Evropa už nemůže ignorovat existenci Ukrajiny. Máme teď společné problémy. Rusko-ukrajinská krize tuto skutečnost nezpůsobila, jen ji zvýraznila.

Na Ukrajině máme velkou sociální nerovnost a postavení mladé ukrajinské střední třídy je obzvlášť ohrožené. Často opakuji tezi, že modelem svého projevu se Majdan let 2013–2014 více podobal hnutí Occupy nebo ruskému Bolotnému náměstí než Majdanu v roce 2004. Ale na rozdíl od Occupy Majdan zvítězil, protože měl národní rozměr – ten rozměr, který revolucím umožňuje vítězit. Ukrajinská nová levice tento rozměr nemá. Je to však škoda, protože levice má velkou hodnotovou základnu, je jedním z těch posledních -ismů, které dávají životu smysl…

Zaplňuje existenciální prázdnotu…

Přesně tak: marxismus a nacionalismus, ač různými způsoby, zaplňují existenciální prázdnotu. Totéž dělá i křesťanství. Jde mi vlastně o to, že je potřeba, aby tyto tři skupiny působily ne jako nepřátelé nebo přinejmenším nechápaly jedna druhou jako nepřátele, ale jako potenciální spojence. Současně si musí uvědomovat své odlišnosti. Tím se zase vracíme k polskému kontextu: dialog levicového Adama Michnika s katolickým páterem Józefem Tischnerem se stal jedním z impulsů ke vzniku Solidarity.

„Církev, levice, dialog."

Přesně tak, ale netvrdím, že je třeba vždy postupovat stejně. Prostě říkám, že tak vypadá dialog mezi lidmi, kteří zaplňují existenciální prázdnotu. Protože musíme chápat, že problémy se nepodaří vyřešit čistě ekonomickými či dokonce politickými reformami. Reformy jsou jen nástrojem, prázdnota však zůstává. V tom je podstata krize modernity.

Zkusme se podívat na současný neoliberální konsensus z pohledu jeho kritiků. Například v minulém století byla celá řada intelektuálů, kteří kritizovali levicové sovětofily. Mám na mysli Czesława Miłosze a jeho Zotročeného ducha, Arthura Koestlera a Tmu o polednách nebo Raymonda Arona a Opium intelektuálů. Kdo však je podle vašeho názoru aktuálním kritikem neoliberálního diskursu?

Pro mne jím je Tony Judt, který vzešel z levicového prostředí a v podstatě se stal liberálem. Jeho poslední kniha však mluví o potřebě utváření „new new left". Jeho teze spočívá v tom, že tato „nová nová levice" má odpovídat potřebám mládeže. Svou knihu Zle se vede zemi (Ill Fares the Land, 2010, česky 2011) napsal pro mládež, protože to je podle jeho názoru ta síla, která může zachránit svět. Nedokážu si představit, jak by se Judt mohl stát tím, kým byl, kdyby nevycházel z marxistické tradice. Pro mne to je i tradice Leszka Kołakowského, Czesława Miłosze, George Orwella, Alberta Camuse. Všichni mluví o existenciální prázdnotě, kterou je třeba něčím zaplnit. Například podle názoru Judta a Kołakowského (který mimochodem byl Judtovým intelektuálním guru) je Evropská unie katastrofa, vůbec není tím, co si představovali. Velice zjednodušeně řečeno je to složitý byrokratický systém, který vyrostl kolem pragmatických zájmů, a ne kolem hodnot. Občas se nás pokouší klamat a mluví o evropských hodnotách. Pravda je ale taková, že tyto hodnoty nechce nebo nemůže bránit. V tomto smyslu byl ukrajinský Euromajdan evropštější než Evropa sama, protože lidé v tyto hodnoty nejen věřili, ale byli za ně ochotni obětovat to nejdražší, včetně života.

Ve svém vilenském období, v posledních předválečných letech se mladý Czesław Miłosz pohyboval v prostředí spisovatelů-fatalistů, kteří v různé podobě ohlašovali „konec světa", vlastně jakýsi konec své epochy. Vidíte v současném světě podobná prostředí?

O konci světa křesťané mluví už dva tisíce let a nekřesťanští světští intelektuálové trochu přes století. Můžeme zmínit texty vídeňského Karla Krause, kde předpovídá konec světa. Problém s oním koncem světa je ten, že nikdy nepřijde. Na druhou stranu má pocit nevyhnutelné apokalypsy svůj význam, protože zvyšuje adrenalin a úroveň diskuse při hledání řešení. Evropa našla takové řešení po druhé světové válce a toto řešení bylo do značné míry spojeno s étosem sociálního státu. A spolu s Judtem teď zopakuji: neoliberální revoluce tohle všechno zabila. Neoliberální revoluce našla svůj odraz i tady, ve východní Evropě. Jestliže v Polsku měla přece jen určité pozitivní výsledky, na Ukrajině se šoková terapie odehrála bez terapie.

Problém je v tom, že máme krizi, ale nemáme intelektuální řešení.

Jeden ze svých esejů, A Grand Illusion?,6 Tony Judt ukončil následujícími slovy: „Evropa – to je

něco víc než jenom geografický pojem, ale méně než odpověď." V tomto kontextu je odpovědí na otázku problém. Nezdá se vám, že Evropany postihlo Sisyfovo prokletí, a nyní se zrovna nacházíme na cestě s kopce?

Sisyfovo prokletí není zase až tak absurdní nebo nesmyslné. Odvolám se zde na Camuse: Sisyfos se pro kámen, co se valí s kopce, vrací s klidem, dokonce s úsměvem. Je to jeho výzva bohům, jeho potvrzení vlastní důstojnosti. Jinými slovy, mýtus o Sisyfovi je dobrým protijedem jak vůči přehnanému optimismu v podobě víry v bezmezný optimismus, tak i vůči pesimismu s jeho heslem „všemu je konec".

Ale krize v roce 2008 zůstala bez řešení.

Uběhlo příliš málo času. Krize v roce 2008 měla jeden pozitivní moment: naplno obnažila neoliberalismus, tedy předvedla krach neoliberálního snu, ukázala naivitu Fukuyamova tvrzení, že historie končí, že kapitalistický trh se reguluje sám, a spoustu dalších věcí. Ve skutečnosti historie neskončila a kapitalismus je třeba regulovat – a tady by levice měla co říci.

Nezdá se vám, že stejně jako středovýchodní Evropa „zaspala" neoliberální revoluci, zaspali Ukrajinci krizi roku 2008? Mám na mysli to, že u nás ji nikdo definitivně neartikuloval.

Není artikulovaná, protože nás zaměstnávala Oranžová revoluce a Janukovyč, stejně jako na přelomu 80. a 90. let svět zaměstnával pád komunismu a nikdo si nevšiml neoliberální revoluce Reagana a Thatcherové. Tuto změnu tehdy nechápali jako revoluci, ačkoliv to byla velká změna světového systému.

Neznám texty, které by už na začátku 90. let jasně kritizovaly neoliberalismus. Byl to jeden z krátkých zlatých věků světa, kdy se zdálo, že světové Zlo zmizelo a světové Dobro triumfovalo. Období od pádu berlínské zdi do 11. září 2001 bylo z geopolitického hlediska skutečně zlatou dobou. Toho využily pobaltské země, Polsko, Češi – a teď se v důsledku toho blíží klubu nejbohatších zemí světa. Jsou ale země jako Bělorusko, Rusko či Ukrajina, kde se nikdy nic takového nestalo, neboť v důsledku neexistence elementárních institucí občanské společnosti je zaměstnávaly problémy jiného druhu. Na Ukrajině každá vláda slibovala reformy, a jejich neuskutečnění každá ospravedlňovala specifickými okolnostmi – ta dnešní se například vymlouvá na válku. Ukrajinský stát se nezměnil. Jak dobře řekl Oleksandr Lytvynenko, ukrajinští úředníci rychle pochopili, že Euromajdan pro ně neznamená vyhnání z ráje vysokých funkcí – můžou tam zůstat i nadále. Na Ukrajině se ale objevila a zesílila občanská společnost. To nejsou jen slova, to je realita, kterou denně vidíš na každém kroku.

Nemáte dojem, že Ukrajinci sice od samého počátku Euromajdanu začali objevovat mezinárodní kontext, ale, což je důležité, stále dokáží svět vidět jen v binárním rozměru? Dělicí čára se táhne mezi proukrajinskými a proruskými silami. Nezdá se vám, že Ukrajinci si nasadili takové „sartrovské" brýle?

Ano, jsou to podobné brýle, ale jiného druhu. Ukrajinské brýle jsou národní nebo nacionalistické. Moje hlavní teze ve sporu s Mykolou Rjabčukem je, že si musíme tyto brýle sundat, protože jinak dále předpokládáme, že národní otázka je nejdůležitější a zaslouží si být středobodem všeho. Dá se říci, že zatímco náš veřejný prostor zaplňují diskuse o jazyku a o Banderovi, potřebujeme ve skutečnosti diskutovat o něčem úplně jiném. Jistěže Ukrajině není toto zdůrazňování národního ku prospěchu – ale ukrajinská nová levice prohrává také, protože ho ignoruje naprosto. Přitom levice může při záchraně Ukrajiny sehrát velmi důležitou roli. Levice musí být už z definice globální, a proto by měla ukrajinskou diskusi zapojit do globálního kontextu.

Podmínky k tomu dozrály: Ukrajina začala být globální, nejsme už tak uzavření jako v 80. nebo i v 90. letech, naše problémy jsou problémy globálními. Pro mne je právě globální kontext Euromajdanu dalším důležitým rozdílem oproti Oranžové revoluci. Usuzuji tak z toho, jaké diskuse u nás začaly: lidé čtou autory, které předtím nikdy nečetli. Začíná instinktivní hledání textů, které se pokouší artikulovat současné krize jiným způsobem. Jako historik idejí můžu říci, že za prvé není lepší doba pro rethinking než pocit krize, způsobený přicházejícím pochopením, že stará schémata nefungují. Za druhé jsou pro artikulaci nových idejí důležité marginální skupiny, protože právě marginalizace umožňuje vidět to, co „mainstream" nevidí.

Pochopitelně, i ukrajinští liberálové jsou do značné míry marginalizováni. Sám se s tímto prostředím ztotožňuji a soudím, že také máme slušnou šanci. Zčásti to ukázala naše nedávná prezentace vize Ukrajina 2020. Hlavní je, že ukrajinští levičáci se při svém hledání intelektuálních řešení nesmí bát ukrajinských liberálů a naopak. Předpokládám totiž, že jedním z možných řešení bude právě levicový liberalismus, bude se tedy nacházet zhruba uprostřed mezi vámi, představiteli mladé ukrajinské levice, a námi.

Koneckonců, abychom neztratili zdravý rozum, nemůžeme být otevřeni jen jedné ideologii a uzavřeni jiné. Kołakowski vtipkoval, a já to vyznávám jako své krédo, že nejlepší je být „konzervativně-liberálním socialistou".

Z ukrajinského originálu „Rol livych u porjatunku Ukrajiny može staty duže važlyvoju" (http://ukraine.politicalcritique.org/2015/04/rol-livyh-u-poryatunku-ukrayiny-mozhe-staty-duzhe-vazhlyvoyu/)
přeložil Miroslav Tomek

1 Eric J. Hobsbawm, Introduction. In: Karl Marx, Friedrich Engels, Communist Manifesto: A Modern Edition, London, 1998, s. 1-30
2 Roman Rozdolskyj – ukrajinský historik (posluchač historického semináře Franciszka Bujaka), marxistický ekonom, politik (po jistou dobu člen Komunistické strany západní Ukrajiny). Jako marxistu ho považují za jednoho z nejvlivnějších představitelů trockismu.
3 Slawomir Sierakowski – šéfredaktor a zakladatel polského časopisu Krytyka Polityczna.
4 Stanisław Brzozowski – polský filosof, spisovatel, publicista a literární kritik. Průkopník marxismu v polském politickém myšlení. Je znám jako autor Legendy Młodej Polski a „prvního polského intelektuálního románu Płomienie.
5 Kazimierz Kelles-Krauz – polský sociolog, filosof, publicista a pedagog socialistických názorů. Diskutoval s Rosou Luxemburgovou o otázce nezávislosti a vzniku polského státu.
6 Tony Judt, A Grand Illusion?: An Essay on Europe, Douglas & McIntyre, 1996

Ukrajinská literatura po Majdanu: anketa s ukrajinskými spisovateli a básníky

Literární proces se do určité míry vždy nachází v úzké korelaci s kulturními a historickými změnami, které prožívá společnost. Události posledních dvou let – Majdan a válka na východě Ukrajiny – nachází svůj odraz v současné ukrajinské literatuře. Znamená to, že můžeme už teď v oblasti literatury mluvit o změnách? Rozhodli jsme se na to zeptat spisovatelů a básníků, představitelů různých literárních proudů.

1. Jak vnímáte ukrajinskou literaturu po Majdanu? Co se změnilo?
2. Jaká je v současnosti role autora?
3. Jaký vliv na vaši tvorbu má situace v zemi?
4. Válka byla vždy důležitým tématem sovětské literatury. Nezdá se vám, že dnešní reakce ukrajinské literatury na válku s Ruskem nabývá sovětských rysů – kdo není s námi, je proti nám?

Serhij Žadan, spisovatel, básník, překladatel, aktivista

1.
Zdá se mi, že je ještě příliš brzy na to, abychom mluvili o literatuře „po Majdanu". Literatura stále prochází změnami, transformuje se. Samotné téma Majdanu není dnes ještě vyčerpané a uzavřené. Proto jsou to zatím nepopsané stránky, které se zaplňují velmi odlišnými druhy psání. Občas se za tím vším dá odhadnout přítomnost úplně jiného psaní, které zatím není až tak jasné a výrazné. Všechno je teprve před námi.

3.
Situace v zemi ovlivňuje její život. Je asi těžké nevšímat si toho, co se děje v životě tvých spoluobčanů. Je to těžké, ba nežádoucí.

4.
Nemyslím si, že toto je čistě sovětská formulace. Spíše univerzální propagandistický tah. Všechny války jsou podobné, naše není výjimkou. Ale kromě propagandy a demagogie existují ještě empatie a lidskost, což jsou také univerzální kategorie. Můžeme se jich držet.

Oleksandr Klymenko, spisovatel a literární kritik

1.
Smrt Nebeské setniny a ukrajinských vojáků na východě země v krátkodobém výhledu automaticky nezaručují rozkvět ukrajinského státu. Ale obyvatelstvo se přeměnilo v národ, získalo tedy perspektivu budoucnosti a možnost tuto budoucnost spoluvytvářet. I když vnější a vnitřní hrozby budou existovat i nadále. Oligarchický systém je nádor se všemi možnými metastázami. Krysy, které ztloustly na „zlatých cihlách", nemají s lidmi nic společného – i přesto, že se křižují v kostelech a reagují na heslo Sláva Ukrajině. Chorobná situace v naší společnosti ovlivňuje stav literatury, podporuje „klanový" systém, konjunktura se ocitá nahoře. I když třeba takový Valerij Ševčuk psal již v době, kdy hlavní doktrínou sovětského umění byl socialistický realismus a ve školách se vyučoval Oles Hončar. Ševčuk píše i dnes – v době, kdy obdivujeme vychválené bestsellery a přemýšlíme, jak má vypadat ukrajinská literatura. Zdá se mi, že literatura po Majdanu je zodpovědnější tam, kde skutečné umělecké hodnoty nezaclání sebereklama. Melodramata, syžetová díla pro masového čtenáře, kterých se nyní objevilo hodně, by neměla určovat tvář literatury, protože jsou odsouzena k zapomnění. Ani mi nestojí za zmínku. Důležité je uvědomit si hierarchii skutečné literatury. Charles Bukowski a Patrick Süskind – to je skvělé, ale jen pouze pokud tu jsou Hermann Hesse a J. M. Coetzee. Jurij Andruchovyč a Oksana Zabužko – dobře, ale pou-

ze pokud existují díla Valerije Ševčuka a Halyny Pahuťak. Hory jsou přece určeny svými vrcholy. Výstup z úpatí na nejvyšší vrchol, když se neopomíjí žádná mezizastávka – to je poctivá hierarchie. Za takových podmínek se každému literárnímu dílu dostane objektivního zhodnocení a náležitého místa v hierarchii.

Mě příliš nezajímá mainstreamová literatura, kterou lze přejít suchou nohou. Nezajímají mě otevřené nebo skryté hry se čtenářem. Nezajímá mě profesionalismus, pokud vytváří konjunkturu a vede do slepé uličky, nikam. V literárním díle se mají řešit podstatné umělecko-estetické a filozofické problémy. Pokud chybí, není o čem mluvit. Podstatné umělecké úkoly lze vyřešit snadno a mistrně – tak, jak to dělal autor „Škváru“: hra se skleněnými perlami může být různá. Nevím, zda se v ukrajinské literatuře něco změnilo a nakolik jsou tyto změny podstatné. Ale doufám, že pozitivním změnám se v budoucnu nevyhneme, jelikož proces očisty v ukrajinské společnosti začal.

2.

Úloha současného autora je být člověkem nejen v procesu tvorby, ale i v každodenním životě. Zdálo by se, že to je poměrně jednoduché vyjádření smyslu existence tvořivého jedince, ale takovéto směřování dovoluje uvědomit si hranice zemské klece, z níž je pro všechny jenom jediné východisko – do nebe. Takže dle mého chápání se úloha spisovatele naprosto shoduje s úlohou člověka. Každý z nás, jak víme, má dojít spásy samostatně, protože pouze tehdy můžeme posloužit někomu dalšímu, můžeme dopomoci ke spáse ostatním. A profesionální činnost je pouze nástroj.

3.

Po románu „Прихована фортеця“ (Ukrytá pevnost), který jsem dopsal v předvečer listopadových událostí roku 2013, jsem půl roku nepsal beletristiku. Zato jsem publikoval hodně esejistiky. Vím, že tyto události měly podobný dopad na tvorbu některých dalších autorů. Psát v době války je nejen možné, ale nutné. Svatý Maxmilián Kolbe v Zanussiho filmu „Život za život“ se modlí, když nacistický kat vchází do jeho samovazby v koncentračním táboře, aby mu podal smrtelnou injekci. Psaní literatury za války je analogií dost podobnou činu Kolbeho, který položil život za svého bližního.

4.

Ne, to si nemyslím. Během revoluce se objevil slangový neologismus „vata“, charakterizující vědomí lidí, kteří si v kritických situacích nenamáhají mozek, a to ani tehdy, kdy by si ho měli namáhat alespoň kvůli sebezáchově. „Vatníci“ pevně věří tomu, co vidí a slyší v televizi. „Vatníci“ jsou organickou transformací homo sovieticus, proto se stejnou horlivostí čtou básně Mandelštama a podporují stavbu pomníků kníratému švábovi Stalinovi. Jejich mentalita je dána jejich slepotou. Zplna hrdla zpívají písničky jako „Svobodu Angele Davisové!“, když to mají povolené, ale jsou zticha v době soudu nad Naďou Savčenkovou. Pro ně se na náměstích vystavují velkoplošné televizní obrazovky a vysílají se zprávy Russia Today.

Geografie nemá určující význam pro tu linii, která lidi rozděluje. Tato linie prochází na hlubší úrovni. Proto se mezi „vatou“ může ocitnout jak ruský režisér, tak ukrajinská zpěvačka. Nejsou s námi, jsou s našimi nepřáteli, proto je neidentifikujeme jako přátele. A v podmínkách války s ruským agresorem je takové chování přinejmenším racionální.

Iryna Šuvalova, básnířka, překladatelka

1.

Změnilo se ve skutečnosti jen málo co. Zdá se mi, že pořád ještě hledáme adekvátní způsob, jak vyjádřit to, čím prošla naše země jako celek a každý z nás osobně.

Vzniká přitom zajímavá situace: ti, kteří takový způsob vyjádření opravdu hledají, stále převážně mlčí nebo mluví poměrně skoupě. Je to mimořádně těžké – psát o velmi specifických a zároveň velmi univerzálních věcech; to je úroveň, na níž funguje například antická tragédie. Mezitím velmi mnoho píšou a říkají ti, kteří se chytili Majdanu a války na východě Ukrajiny jako dalšího módního tématu. Nechci na nikoho ukazovat obviňujícím prstem: protože i tato narychlo upečená, ve spěchu napsaná literatura, která sleduje ještě čerstvé stopy, je také potřeba. Bohužel její kvalita na Ukrajině zůstává převážně nevalná.

Ale je tu jiná věc, kterou hodnotím kladně: oživení čtenářského zájmu o literaturu, jejímž tématem je východ Ukrajiny, jež se odehrává na Východě; částečně také o ukrajinskou ruskojazyčnou literaturu. Začalo se o ní mluvit, všimli si jí, a to je samo o sobě dobře. Jedná se o součást procesu znormálnění, utváření jednotného, víceméně organického kulturního prostoru (i přesto, že v současnosti švy a díry mezi švy v místech srůstu jsou až příliš dobře viditelné). Čtenář se zatím řídí především pocitem viny – přehlédli jsme, nedočetli jsme, nezintegrovali jsme, plně jsme nepochopili. Z toho také pramení to rychlé povýšení statusu některých textů a autorů pracujících s touto tematikou až na autory kultovní. Je to nakonec přirozený proces. A nejdůležitější knihy o těchto událostech, myslím, nebudou napsány dnes ani zítra. Taková díla vyžadují velkou vnitřní práci spisovatele nad daným materiálem.

2.

Současný ukrajinský autor, stejně jako jakýkoliv jiný autor, žije a pracuje v podmínkách neustálé interakce s očekáváním čtenářů. Zásadní rozdíl současné situace na Ukrajině je v tom, že čtenář momentálně určuje – nebo o to usiluje – poměrně pevné hranice prostoru, v němž se nachází spisovatel. Všichni teď hledáme odpovědi, a tudíž je celkem logické, že v době společenské krize se čtenář obrací na spisovatele ve víře, že právě ten mu má předložit alespoň nějakou jistotu a nějaké odpovědi.

Jak už jsem říkala, je to celkem logické. Nicméně specifikum naší čtenářské veřejnosti situaci komplikuje. Buďme upřímní: ukrajinský čtenář má bohužel často velmi přibližnou představu o tom, co se děje ve světové literatuře, o různorodosti stylů a obsahů knih, které nyní vychází ve světě, ale chce po spisovateli, aby ten splňoval jeho čtenářská očekávání, utvořená omezenou čtenářskou zkušeností. Budiž, ať takové požadavky má. Jenže další část problému spočívá v tom, že i řada ukrajinských spisovatelů toho četla málo, a proto často přistoupí na požadavky a vkus čtenáře, aniž by si uvědomovali omezenost těchto požadavků. Vzniká bludný kruh, jehož výsledkem je nízká kvalita většiny dnes psané ukrajinské prózy. Mluvím především o próze, protože v poezii je situace, podle mého mínění, opravdu lepší.

Můžeme dlouze diskutovat o tom, co bylo první, zda vejce nebo slepice, a kdo by koho měl ovlivňovat, zda čtenář spisovatele, nebo spisovatel čtenáře. Jedno je jisté: pokud se neobjeví více autorů, kteří budou psát skutečně kvalitní prózu, i kdyby byla méně čtená, pokud se nevyskytne více čtenářů, kteří budou ochotní objevovat něco nového (a to i pokud zkušenosti s takovou četbou budou pro ně traumatické), pak nelze věřit ve zlepšení kvality ukrajinské literatury.

3.

Píšu tak, jak jsem psala: řídím se ve stejné míře tím, co se děje uvnitř mě, tak i tím, co se děje kolem. V některých mých textech je téma války zjevnější, v některých je méně patrné, ale uvědomuji si, že válka žije v každém slově, které píšu. Ve skutečnosti je všechno, co teď vzniká v ukrajinské literatuře, tvořeno prizmatem války a ve válce, i když samotná válka v textu chybí. Je to jako prázdné místo, které zbyde, když někoho vyříznete ze staré fotografie.

4.

Nemyslím si, že toho, co je napsáno, je dost na to, abychom mohli dělat nějaké závěry. Chci věřit, že nejlepší řádky, texty, knihy o této válce jsou ještě před námi.

Ihor Zarudko, básník, spisovatel

1.

V krásné literatuře se velice často vyskytuje motiv boje a vítězství. Zkušenost praví, že pokud člověk bojuje, může zvítězit. To vítězství bude sladké, avšak se slanými slzami. Objevilo se velké množství literatury, kterou lze nazvat literaturou odporu. Próza se stala patriotičtější, národnější, analytičtější, pokud se to takhle dá říct. To se týče i poezie. Pod vlivem událostí Revoluce důstojnosti nezůstala lhostejná a reakce básníků se tak zákonitě podobá reakci prozaiků. Na jednu stranu máme knihy vzpomínek, analýzy událostí a činů, byla vydána korespondence týkající se Majdanu, objevily se publikace na způsob výkladových slovníků, ale zároveň se setkáme i s knihami, které se tohoto tématu nedotýkají. Většinou to nebylo proto, že by toho či onoho spisovatele nezajímaly smutné události nebo k tomu neměl co říct, ale

proto, že chtěl darovat lidem nějaký čas pro sebe, aby si mohli zaplavat ve vlnách klidu a harmonie a schovat se před vzpomínkami na Majdan, byť jen na chvilku.

2.

Myslím, že je důležitá. Když lidé přestávají poslouchat poslance, začínají naslouchat spisovatelům. Je to věčná fráze, aktuální ve všech dobách. Spisovatel, který má autoritu, teď ovlivňuje myšlenky svého čtenáře, koriguje je. Podle mého má autor v dnešní době stejnou funkci jako i v jakékoliv jiné době, a to vyvolávat u svého čtenáře emoce, připomínat mu, že má těch emocí spoustu a že k pestrému životu je potřebuje všechny.

Autor by ovšem neměl zapomínat, že knihy, které píše, přetrvávají věky, proto musí pamatovat také na naléhavá a aktuální témata.

3.

Upřímně soucítím s každou naší ztrátou, upřímně se raduji z každého našeho vítězství. Celkově však aktuální situace v zemi neovlivňuje mou tvorbu příliš silně. Někdy to chce čas, občas si člověk nemůže srovnat myšlenky, protože viděl jisté záběry, dozvěděl se nějakou nepříjemnou skutečnost a musí s tím žít dál. Přesto se Ukrajina v podstatě podobnému životu přizpůsobuje. Občas člověku rupnou nervy a začne křičet na všechny včetně sebe, že tam jsou naši chlapci, bratři, že tam je bolest a krev. Pak tě to pustí, sedneš si a píšeš, koneckonců děláš to, co se ti líbí, to, co umíš, to, co se od tebe očekává.

4.

Ukrajinci jsou tak uzpůsobeni, většina z nás: v každém vzteku necháváme procento pro odpuštění. Dnes samozřejmě opovrhujeme Ruskem jako státem a Rusy jako národem, ale když například došlo k nedávné tragédii se sestřelením letadla, kde bylo hodně Rusů, soucítili jsme s nimi. A vůbec ne proto, že jsme slabí, ale proto, že jsme přerostli „totáč“, sovětský způsob uvažování. Jsme schopni myslet nezávisle na tom, co se říká v televizi. To se týká i spisovatelů. Teď začínají vycházet knihy o válce na Donbasu, o ATO (antiteroristická operace) na Donbasu, je tu hodně kvalitních knih, které vstoupí do dějin. Po přečtení těchto knih bych si netroufl říct, že jejich poslání by se dalo shrnout do poučky, že „kdo není s námi, je proti nám“. Kdybych měl zobecnit nějaké poslání současné literární produkce, bylo by to spíše něco jako: „válka nese rozvrat a smrt, zatímco mír – polibky a život“.

Ljubov Jakymčuk, básnířka

1.

Ukrajinská literatura se nezměnila po Majdanu, ale mění se během války. Majdan dal podnět, dal energii, ale změny začaly teprve na konci Majdanu, když se tato energie stala ničivou, a pokračují v době války.

Za prvé, při popisu takovýchto událostí se už nedají používat běžné umělecké prostředky. Těch se spisovatel musí vyvarovat, protože stylistika reality je tak absurdní a surrealistická a dává vzniknout takové spoustě nových příběhů, že to už dělá konkurenci literatuře.

Velké změny nastávají také v jazyce, který je základním literárním prostředkem a má proto na literaturu bezprostřední vliv. Tyto změny lze popsat slovy „inflace“ a „korupce“. Dochází k inflaci takových slov, jako „hrdina“. Tímto slovem je nazýváno tolik lidí, ať už opodstatněně nebo ne, že se toto

slovo stalo téměř synonymem vojáka a ztratilo svůj původní význam. Pokud jde o „korupci“, je to komplikovanější. Uvedu takový příklad. Lidem, kteří utíkají z okupovaných území, se říká „přesídlenci“. Toto slovo je právně zakotveno jako status osob, kteří opustili místo svého bydliště kvůli válce na Donbasu anebo okupaci Krymu. Ale lidé, kteří opustili místo bydliště za války, jsou přece uprchlíci. A pokud jim říkáme „přesídlenci“, znamená to, že se přesídlili z vlastní vůle nebo že byli přesídleni státem. Avšak stát se žádným přesídlením nezabýval, všechno se dělo živelně, i dnes je v Luhanské a Doněcké oblasti hodně lidí, kteří by se rádi přestěhovali někam jinam. To je manipulace s jazykem. Proto když píšu třeba v uměleckém textu o zkušenostech lidí, kteří uprchli před

válkou a touží po návratů domů, vyhýbám se slovu „přesídlenec“, neboť je zavádějící, ale nemůžu užívat slovo „uprchlík“, protože je považováno za problematické: ukrajinští novináři se dlouho přeučovali, než začali nazývat uprchlíky „přesídlenci“ a nadávali si za to navzájem. Snažím se objasnit tento význam prostřednictvím popisu situace, pomocí kontextu. Nyní se vůbec objevila spousta slov, kterým je třeba se vyhýbat.

3.

Na mě osobně má špatný vliv, protože mám za sebou traumatickou zkušenost. Ale mou tvorbu to ovlivňuje pozitivně, protože každé trauma nutí člověka hledat způsoby, jak ho překonat, takže vzniká něco úplně nového a neočekávaného.

4.

Záleží na tom, co považujeme za ukrajinskou literaturu. Pokud ukrajinskou literaturu zastupují ty textíky, které se píšou pod vlivem zpravodajství v televizi, tak ano, můžou být ideologické anebo zcela totožné s propagandou. V nejlepším případě se jedná prostě o grafomanské výplody. Také je třeba odlišovat básně účastníků válečných událostí od textů profesionálních autorů. Pro účastníky oněch událostí jsou to deníky ve verších, terapeutické texty, a ty jsou také potřebné, protože o traumatech se dnes mluvit musí. Ano, postoj prezentovaný v těch textech je velmi často jednostranný: tady jsme my a tam je nepřítel, který nás napadl, máme pravdu, proto jsme hrdinové, nepřítel je podlý a zaslouží si smrt. Ale takovéto texty nejsou literaturou. Obecně je přítomnost politického postoje v poezii velmi nejistá věc, protože takový přístup za války sám o sobě nivelizuje cenu lidského života, zůstává pouze hodnota blízkosti určitých skupin a znehodnocení ostatních. A pokud mluvíme o profesionální literatuře, tak v současné ukrajinské literatuře toto nenajdeme. Můžete snad jmenovat profesionální autory, kteří přistupují k textům takovým způsobem? Leda básníci, kteří pokračují v psaní socrealistickým stylem, ale ti už patří do minulosti a jednoduše nelze vnímat jejich texty vážně. Naopak v ruské literatuře takový přístup zastoupen je, slyšela jsem podobné texty dokonce i na evropských festivalech. Nejlepší poezie, ať už je o válce nebo není, je udělaná takovým způsobem, že dává čtenáři na výběr, dává možnost konstruovat texty spolu s autorem. Taková literatura bude mít cenu na obou stranách fronty. Zatímco propaganda je vždy přehmat a vždy působí pouze na jedné straně války.

Volodymyr Bilyk,
básník, scenárista, překladatel

1.

Na úvod si nemůžu odpustit citát z Bratrů Haďukinových (ukrajinská kultovní rocková skupina, dnes již neexistující – pozn. překl.): „Všechno v cajku!“ Korektní odpověď by zněla: „zatím nic“. Protože uplynulo málo času.

Na druhou stranu – co vidíme? Výbor z díla – sebrané spisy – na základě skutečných událostí. To ani není vtipné. Jaksi nenápadně se „svět“ stal menším a méně barevným.

Orientovat se v publikacích nových autorů je složité, protože o nich chybí základní informace. Najdeme obecné informace a zcela konvenční rozhovory, ale texty k dispozici nejsou a anotace neuchvacují. A do knihkupectví se tyto knihy často nedostanou.

Na druhou stranu se objevilo mnohem více různých kulturních akcí, pořádají se dokonce celé turné, vzdělávací programy. Začíná to připomínat průmysl. O tom všem se mluví v médiích (možná nenáležitě, ale už samotný fakt představuje krok správným směrem). Vyvolává to však dojem přešlapování na místě. Je nápadné, že čtenář, a dokonce i autor, nemají zájem o literaturu jako takovou, ale o něco „více“. Má to jakousi postapokalyptickou příchuť. To už je spíš parazitování. Je těžké ten pocit vysvětlit. Ale občas vzniká.

2.

Ve slavné videohře Metal Gear Solid se jeden boss jmenuje Psycho Mantis. Je telepat a může předvídat jednání hráče. Chcete-li ho zdolat, musíte přepnout ovládač z portu A do portu B. Pak nad vámi ztratí kontrolu a zahyne.

Autor nemá roli. A nemůže mít. Autor je zbytečný. Pokaždé cizí. Autor není nikomu ničím zavázán. Nemá být součástí společnosti. Musí se abstrahovat a dělat svou práci. Jinak je zkáza nevyhnutelná.

Být součástí „velkého vyprávění“ – to je škodlivý omyl. V něm je příběh předvídatelný, postavy jsou špatně vystavěné a všechno je tak přetížené efekty, že se chce spát. Fuj!

3.

Odpověděl někdo na tuto otázku upřímně? Protože já můžu napsat pouze „Nijak“. A je mi z toho trochu trapně. Protože „jak je to možné?“. Samotného mě to zajímá.

Vytvořil jsem něco na téma střelby – „Vokalízy tlukotu srdce, kroků a kulometu“ (viz doprovodný obrazový materiál – brzy bude samostatné vydání). To je přepis zvukové básně pro interpretace ve vlastní fantazii. Je to ale pokračování mého mnohaletého výzkumu. Stalo by se to bez ohledu na vnější události.

Tady máte formálnější odpověď. Vliv společenských procesů je nepochybně negativním faktorem. Ale nemusíme si ho všímat. To není něco, co by nás mělo zastavovat při dosahování vytyčených cílů. A ať „situace v zemi“ jde do háje a kochá se ptačím zpěvem. „Excelsior!“

Možná je to příliš drsná a nezajímavá formulace, ale snažím se být upřímný.

4.

Nyní nelze tvrdit, že nějaká díla, která využívají události spojené s ATO jako materiál, jsou opravdovou reakcí. Prozatím je ATO informační záminkou, která motivuje vznik doprovodné produkce. Mluvit o ní jakýmkoli způsobem by pro ni bylo příliš velkým komplimentem. Je to spekulování na určité téma, nikoliv vědomé pochopení. Nejde ani o otřepané tropy.

Nemělo by překvapovat, že ona „produkce“ nabízí černobílý obrázek. Jinak to být nemůže. Takový je čtenářský požadavek – vše jednoduše (motiv písně „Tak prostě“ by byl vhodný jako refrén): dobří jsou tu, špatní jsou tam; dobří dělají dobře, špatní dělají špatně; naši zvítězí přesto přese všecko, příště bude to samé, ale více!

Taková díla odvádí pozornost od poměrně smutného stavu věcí. Zatím je zapotřebí právě tohle. Uplyne čas. Válka skončí. A proběhne skutečná recepce těchto událostí. Teď na to ještě není čas.

Měsíc ukrajinského čtení

Mezinárodní literární festival naplnil veřejný prostor střední Evropy ukrajinskými tématy

Šestnáctý ročník mezinárodního literárního festivalu Měsíc autorského čtení, který se letos poprvé uskutečnil hned v pěti městech (Brno, Ostrava, Košice, Vratislav a Lvov), byl věnovaný Ukrajině, respektive ukrajinské literatuře. Každý červencový den (s mírným přesahem do srpna) ve zmiňovaných městech četl jeden ukrajinský a jeden „domácí“ – český, polský nebo slovenský – autor. Celkem tak na festivalu vystoupilo 62 spisovatelů a spisovatelek, přičemž hostující autoři byli zvoleni tak, aby představili ukrajinskou literaturu v co možná největší šíři. MAČ zahájila Oksana Zabužko, jedna z nejznámějších současných ukrajinských autorek, hned další den vystoupil Oleksandr Myched, mladý autor teprve dvou knižních publikací. Během festivalu se četla jak próza (Oleksandr Klymenko, Sofija Andruchovyč, Natalka Sňadanko aj.), tak poezie (Halyna Petrosaňak, Serhij Žadan, Marianna Kijanovska a další), ale také publicistika a literatura faktu: Oleksandr Bojčenko, Artem Čapaj či Les Belej, z polských autorů např. Ziemowit Szczerek nebo Paweł Smołeński. Z českých účinkujících se mimo hájemství čiré fikce pustila Kateřina Tučková, která během festivalu věnovala celou přednášku textilnímu průmyslu v Brně, následně pak představila svou novou publikaci se stejnou tematikou. Kromě ukrajinojazyčných autorů se na festivalu představil také např. Volodymyr Rafijenko, ruskojazyčný spisovatel původem z Donbasu.

Vedle tvorby, kterou lze označit za nadčasovou (básně Halyny Kruk, próza Tymofije Havryliva), tu zazněla díla reagující na každodenní situace (Andrij Bondar) i aktuální dění na východě Ukrajiny (Serhij Žadan, Jevhenija Kononenko).

Je příznačné, že alespoň pokud jde o Česko, většímu zájmu se těšili čeští autoři, jejichž tvorba v poslední době vzbudila značný ohlas. Zaplnit prostory, v nichž se četlo, tak zvládli již zmíněná Kateřina Tučková, Jiří Hajíček nebo Martin Reiner, spisovatel a nakladatel Michala Viewegha. Z ukrajinských autorů dokázali nalákat větší počet čtenářů ti, kterým dříve vyšly české překlady. Není tedy divu, že velkou návštěvnost zaznamenaly večery za účasti Oksany Zabužko, Jurije Andruchovyče, Jurije Vynnyčuka nebo Serhije Žadana, autorů, jejichž jména jsou asi nejvíc zmiňována, když se v Evropě mluví o současné ukrajinské literatuře.

Pokud se návštěvníci festivalu (nejmenší návštěvnost prý již tradičně byla v Ostravě) účastnili akcí pravidelně, měli jedinečnou možnost prodělat jakýsi rychlokurz současné ukrajinské literatury a úvod do ukrajinských reálií. Vždyť během diskusí, které následovaly po čteních, často přišla řeč na celou řadu věcí: novou vlnu v kinematografii, ukrajinské výtvarné umění, architekturu, hudbu, historii ukrajinských regionů, na jazykovou situaci v této východoevropské zemi, ale řeč se také nezřídka stočila k politice a k válce na Donbasu. „V téhle situaci se ovšem nehodí žádné eufemismy. Je to válka Ruska s Ukrajinou, nikoliv nějaká pohlavní nemoc, o které se na veřejnosti mluví delikátně. A tahle válka každému Ukrajinci radikálně změnila život,“ poznamenala například v Ostravě Oksana Zabužko. „Každý z nás, ukrajinských účastníků MAČe, může mít poněkud jiný pohled na to, co se děje na východě Ukrajiny. Jediné, na čem se všichni shodneme, je to, že ukrajinské vojenské oddíly v Rusku neoperují, zatímco ruské na Ukrajině – ano,“ řekl tamtéž o něco později Oleksandr Bojčenko.

Letošní ročník MAČe byl výjimečný zejména nadstandardním ohlasem v médiích. Zde se projevilo jak nasazení organizátorů, týmu z brněnského vydavatelství Větrné mlýny, tak i ten fakt, že Ukrajina a ukrajinská témata k sobě jednoduše stále poutají pozornost. Speciální číslo, sestavené z překladů pořízených k Měsíci autorského čtení, tak například vydal celorepublikový týdeník Respekt. MAČi se věnuje i letošní osmé číslo měsíčníku pro světovou literaturu Plav. Festival bedlivě sledoval a informoval o něm Český rozhlas, několik vstupů, zejména z brněnské Husy na provázku, se objevilo i v České televizi. Pravidelné reportáže z festivalu přinášel i regionální tisk – uveďme alespoň internetový portál Ostravan. Informoval o něm také literární časopis Host, a to jak prostřednictvím webu H7O, tak ve své papírové inkarnaci.

Každému ukrajinskému autorovi čtoucímu na MAČi, vyšla ve Větrných mlýnech knížečka, sestavená z překladů do češtiny. Počet knižních překladů z ukrajinštiny, které v poslední době v Česku vyšly, se tak rázem rozrostl o jednatřicet položek. Knížky mají sjednocený design, brožovanou vazbu a „notýskový“ formát (A6) a tvoří komplexní číslovanou knižní řadu. S vybranými autory byl ve spolupráci s Českou televizí natočen několikadílný pořad Ukrajinská čítanka, který by měl jít do vysílání v příštím roce, a to ve veřejnoprávních médiích partnerských zemí. Kromě toho byly s řadou autorů natočeny upoutávky, zvoucí na MAČ. Ty jsou, stejně jako záznamy z brněnských čtení, k dohledaní na internetu.

Na závěr je třeba zmínit odbornou spolupráci ukrajinistů z Prahy, Brna, Olomouce, Košic, Prešova či Vratislavi, kteří překládali podklady ke čtením nebo tlumočili a moderovali jednotlivé večery. Na lvovských večerech se naopak podíleli ukrajinští studenti či absolventi bohemistiky.

Literární festival Měsíc autorského čtení se již pravidelně stává místem setkávání čtenářů s autory a zprostředkovává literárně-kulturní výměnu v regionu střední Evropy. Letos se do tohoto regionu povedlo integrovat také Ukrajinu. Podle pořadatelů festivalu, vydavatelů Petra Minaříka a Pavla Řehoříka, se s Ukrajinou do budoucna počítá jako stálou součástí této letní literární události.

Alexej Sevruk

Serhij Žadan:

Běžet bez přestávky

Přeložil Miroslav Tomek

V nové povídce charkovského autora Serhije Žadana nacházíme literární typ dobře známý už z předchozí spisovatelovy tvorby. Hrdina-loser putuje rozpadajícími se postindustriálními kulisami a loučí se s příbuznými a přáteli, aby na konci povídky – v souladu s aktuální situací – vstoupil do blíže neurčené ozbrojené formace.

„Hubený," říkal si, „Hubený, to se ti teda povedlo! Jak jim to asi chceš říct?" Rozhodl se, že nebude mluvit vůbec. Poseděl se starým, podíval se na zprávy. Mají starou televizi, kde barvy sice úplně nezmizely, ale vybledly. Moderátoři se podobají odleželým rybám: jsou tmavě šedí a smrdí. Vymotal se z pokoje a vyšel do kuchyně. V kuchyni bylo všechno jako obvykle: něco ztratíš, něco najdeš. Hrnky s patry hnědými od čaje, skleničky s nedopitým džusem, do nichž někdo jako by nacedil lepkavou a pomalou krev. Povadlé zelené lístky, ztupené nože. Fotografie pověšené naledničce – jejich rodina, tehdy ještě byli čtyři, starý hledí napjatě, máma se usmívá, Hubený se dívá jinam, sestra je celá nějaká uplakaná, jako by už něco věděla. Stojí pod stromy, v parku, vyšli si všichni společně. Vedle jsou nalepené Hubeného diplomy za účast v soutěžích. Obvykle je taky jenom za tu účast dostával. Jako by jeho účast organizátorům přinášela obzvláštní radost. Otevřel lednici – hrnec se zbytky něčeho slizkého a vlhkého. Nikdo nic nevaří, takže taky nikdo nic nejí. Občas si říkal, že ledničku ještě nevyhodili jenom proto, že starý si někam musel dávat léky. Vrátil se do pokoje, vyšel na balkón, zakouřil si se sestrou. Slunce stálo za ztichlým odpoledním parkem, nebe bylo hrozivě průzračné, žádný vítr, ani lístek se nepohnul, město jako by se propadlo do nějaké jámy a všechno to skončí tím, že tu všichni pomřou žízní a suchem. Sestra si odhrnula z očí zlaté vlasy, prsty se jí jemně chvěly. Uplynuly už tři roky, ale ona se pořád nemůže uklidnit, vybíhá na balkón, polyká něžným hrdlem dým a s nenávistí hledí kamsi za park, na pahorky, jako tehdy před třemi lety, když se dozvěděla, že jejího Kapitána přimáčkl panel, přímo tady, ve vedlejší ulici, na dvoře podniku. Hubený šel pro jeho tělo, všechno si to dobře prohlídl: černá košile jako nosí popi, boty roztrhané jako tanečník, promáčklá hruď a v koutku úst krev, podobná borovicové smůle. Stručně řečeno, chlap má po smrti vypadat slušně. Sestra kouřila i předtím, ale když pochovala Kapitána, přešla na stejné cigarety, jako kouřil Hubený – silné a laciné, ze kterých jí černaly nehty. Budeš obědvat? Sestra se zeptala odrazujícím tónem, takže ani neodpověděl. Nechal jí půl krabičky svých, řekl, že ještě zavolá. To už radši být venku než s nimi, pomyslel si. Prohrabal skříň, z čistého oblečení našel jenom košili od svátečního obleku a tmavé džíny. Na chodbě si obul tenisky. Vytáhl batoh, který od posledního jarního výletu ještě pořád trochu voněl kouřem. Před měsícem, vzpomněl si, jo – před měsícem. Bylo to jako v minulém životě. Ještě jednou přičichl k temným vnitřnostem batohu a hodil ho zpátky, pod věšák s oblečením. Rozhodl se, že si nevezme nic. A nebude nikomu nic vysvětlovat. Pas tu taky nechá. Prohmatal si kapsy, našel složenky, asi za elektřinu. Nejdřív je chtěl položit k občance, aby je zaplatili sami, ale pak si pomyslel: kde by na to vzali, skočím tam, stejně to mám při cestě. Klíče položil k zrcadlu a zavřel za sebou dveře. Dlouho čekal na výtah, který pořád nejel, seběhl po schodech, zprudka otevřel dveře, ocitl se na ulici, kde ho oslepilo červnové světlo, měkké jako teplá plastelína. Chtěl si zapálit, znovu začal prohledávat kapsy, vzpomněl si, že cigarety nechal sestře. Jako vždycky, pomyslel si, pro mladší sestru jen to nejlepší.

Měl s ní chladné férové vztahy. V dětství ji rodiče bez obav svěřovali Hubeného péči – staral se, aby neutíkala z domu a doma nechala na pokoji psa. Když vyrostla, ochraňoval ji a chodil jí naproti, když se zdržela ve škole nebo v bazénu. Nikdo si s ním nechtěl nic začínat – už v devítce měl zkřivený nos, na několika místech rozseknuté obočí a dlaně pořezané od lahví. Podobal se cirkusovému artistovi, jehož vyhlídky na kariéru bezprostředně závisejí na množství utrpěných poranění a schopnosti organismu se s nimi vyrovnat. Sestra se po Kapitánově smrti skoro s nikým nebavila, ani s Hubeným, a on ji taky nechával být. V jejich rodině ostatně nechával být každý každého. Hubený běžel ráno do práce, sestra pracovala obden, starej koukal na zprávy. Máma a pes už nebyli.

Ukázalo se, že pošta je zavřená, i když měla ještě hodinu fungovat. Hubený ji obešel a nakoukl do oken – pusto a ticho. Za zády mu projel někdo na kole. Hubený se prudce ohlédl – žena s prázdnou bandaskou, která bouchala o řídítka jako kolejnice na nedostavěném kostele, z něj rychle spustila oči. V poslední době ve městě všichni vypadali vyděšeně, chodili se sklopenýma očima, a pokud se na někoho dívali, tak podezřívavě. Všichni jako by na něco čekali, jako by věděli, že ticho a klid, které neočekávaně zavládly v posledních dnech, nebudou trvat dlouho. Nebe bylo průzračné a vysoké jen na první pohled, kdesi na samém obzoru se něco neustále pohybovalo, něco se dělo, nějaké vzdušné proudy se zvedaly a táhly směrem k údolí, blížily se a kupily. Něco se muselo stát a nebylo jasné, co si s tím počít. Nikdo proto raději nic nedělal, všichni se jen nedůvěřivě dívali na kolemjdoucí a obraceli zraky nahoru, tam, kde se akumulovala atmosférická elektřina. Hubený měl tuhle dobu rád – město v létě nevypadalo tak smutně, zeleň ohleduplně přikrývala staré zdi domů a krvavě rezavou armaturu někdejších dílen. Bylo hodně prachu a hodně morušovníků. Když zvedáš jablka ze země, v zubech ti vesele skřípe písek a kolem voní říční voda. Tenhle rok bylo všechno jinak. I zeleň vyvolávala podezření: kdo se v ní ukrývá, co tam najdeš.

Hubený vytáhl telefon, podíval se, kolik je. Řekli mu, aby se objevil v noci, čím později, tím líp, aby nebudil zbytečnou pozornost. Prošel se po ulicích, vrátil se ke svému domu. Byl vysoký a vybělený sluncem jako plachta. Sestra dál stála na balkóně a kouřila, obrácená ke slunci. Když se vrátím, ani si toho nevšimne, pomyslel si. Když se nevrátím, tak taky ne.

Rozhodl se zaběhnout ke kmotrovi. Obešel dům a odbočil na dobře prošlapanou stezku. Černá, tvrdá země byla důkladně poseta zátkami od piva a drahým lahvovým sklem. Skrz díru v plotě se dostal na školní dvůr a přešel přes fotbalové hřiště. Dávno tu nikdo nehrál, ale tráva stejně nemohla přes dočista ušlapanou zemi prorazit. Od dubna byla škola prázdná. Prošel školním sadem, kde musel sklánět hlavu pod těžkými větvemi jabloní. Vběhl dovnitř. Pořád čekal, že někoho potká, aby ho mohl pozdravit. Pozdravím se s kmotrem, pomyslel si, zatímco šel po schodech.

Kmotr otevřel hned, jako by na něj už čekal za dveřmi. Opatrně vykoukl na schody, jestli tam někdo není. Dlouho otáčel klíči v překližkou pobitých dveřích. Zamkl je na dva západy. Odvedl Hubeného do kuchyně, aniž se ho vůbec zeptal, proč přišel. Hubený si všiml, že to s ním jde z kopce. Ještě víc zešedivěl, oči měl červené, jako by dlouho plakal nebo nespal, a nervózně jimi těkal po místnosti, vypadalo to, že už dávno s nikým nemluvil, a nebylo jasné, zda vůbec někdy vychází z bytu. Stůl v kuchyni byl plný loňských zavařovaček – zaprášených sklenic s meruňkami a švestkami, plovoucími v hustém barevném sirupu jako vyvržené zvířecí vnitřnosti. Udělám čaj, řekl kmotr nejistě, zapálil oheň na sporáku, postavil na něj od sazí dočista zčernalou konvici a vytáhl plechovku od bonbónů, ve které míval nasypaný čaj. Krabice byla, jak se ukázalo, prázdná, nejspíš opravdu z domu dávno nevyšel. Seděl před Hubeným, otáčel v rukou prázdnou plechovkou, konvice se dál ohřívala a ve vzduchu začaly být cítit horké saze. Začal mluvit, přičemž často ztrácel nit a přeskakoval, vypravoval klepy, zlobil se, na nic se neptal a o sobě také nic nevyprávěl. Jen zmateně, jakoby cizími slovy, cosi vysvětloval. Hubený si ho prohlížel přes žluté a malinové sklo sklenic, díval se, jak se kmotrův obličej mění z malinově-protaženého na jantarově-scvrklý, a vzpomínal, jak kdysi dávno, když byl ještě úplně malý, kmotr chodíval k nim domů, upravený a málomluvný, ve vojenské uniformě. Pevně stiskl ruku otci i svému kmotřenci, tedy Hubenému, vrhl rychlý nepozorný pohled na ženy a šel do kuchyně, kde se starým seděli do půlnoci, mluvili o mezinárodní politice a pomalu se opíjeli. Hubenému dovolovali, aby seděl vedle nich, poslouchal, ale nepřekážel. Ženám dovolovali, aby jim vařily. Hubený si kmotra vážil, měl rád jeho tvrdé dlaně, rád se s ním zdravil, vyptával se ho na vojenský život, na nárameníky a vojenské mapy. Kmotr mu nikdy nic neprominul, Hubený si to přinejmenším nepamatuje, ale mít za kmotra vojáka bylo darem osudu samo o sobě, nemá si tedy nač stěžovat. Hubený ty dva, kmotra a starého, často srovnával, když seděli v kuchyni a zachmuřeně nadávali na vedení. Je třeba přiznat, že srovnání nevycházelo ve prospěch starého – už v dětství si Hubený nebyl jist, jestli je táta dokáže v případě potřeby všechny ochránit. Mezitím uplynula celá věčnost a život jim oběma dal co proto. Jako pes oblíbeným hračkám. Starý, který přišel o manželku, čas a práci, trčel stále v křesle, jako starý strom, kterému rok co rok usychají další větvičky. I z kmotra se stal utahaný důchodce v prastarých teplácích a americkém tílku. Nejhorší bylo, že začal být upovídaný, mluvil rychle a nepřesvědčivě, jako by se omlouval za něco, co se stejně nedalo odpustit. Jejich jednotku dávno odveleli, město teď pod letním sluncem leželo zelené a bezbranné. Až umře, pomyslel si Hubený, budu ho muset pochovat. Obléknout mu vycházkovou uniformu a domluvit se s hrobníky. Uniforma mu nejspíš bude moc velká. A hrobníci samozřejmě podnapilí.

Kmotr se nakonec na nic nezeptal. Sám Hubený ale začínat nechtěl. Začal mít naspěch, vrtěl se na židli, sliboval, že ještě zavolá. Kmotr mlčel, dlouho hleděl z okna, pak řekl: měl by ses stavit za Zojou, vypadá to, že je jí dost blbě. Stavím se, slíbil Hubený, určitě se stavím, proč ne. Opravdu, pomyslel si, když už se vracel přes školní dvůr, proč bych se za ní nestavil. Slunce se po své dráze vydalo směrem k noci, na jabloně a trávu sedal prach, udělalo se chladněji a neklidněji. Na Východě se nakonec přeci jen objevila oblaka, pomalá a temná. Jako omráčená ryba v říční vodě. Ačkoliv nad městem ještě stály večerní sluneční paprsky. Dobře, pomyslel si Hubený, stavím se. Kdo ví, kdy si usmyslí umřít. Vyšel na bulvár, zabočil za prvním domem, přeběhl přes prázdný dvůr kolem tmavě zelených popelnic s barevnými odpadky, které už dlouho neodváželi, kolem důkladně poničených pestrých houpaček a klouzaček na dětském hřišti, kolem oblečení rozvěšeného po šňůrách, tílek a košil, co byly žluté, jako by je snad svlékli z nebožtíka.

Zoja neotvírala, bylo slyšet, jak přistupuje ke dveřím a dlouho si ho prohlíží. Zeptala se, kdo je, Hubený jí odpověděl, Zoja mu nerozuměla. Ale pustila ho. Stáli na chodbě a dívali se na sebe. Hubený promluvil první, aby nevypadal tak zneklidněně, prý že ji přišel navštívit, jen na skok, hned půjde. Zoja ho poslouchala pozorně, ale stejně ho nepoznávala. Hubený ji upřímně řečeno také nepoznával – na hlavě zbytky řídkých šedých vlasů, ztrápený žlutý obličej s hlubokými temnými vráskami jako stará kožená rukavice, vlahý pohled, těžký dech, starý župan a dlouhé vyschlé prsty. K tomu měla každou pantofli jinou! Hubený se díval na její zkroucené prsty a vzpomínal, že v dětství se vždycky bál její manikúry: Zoja, jejich třídní, si malovala nehty výraznými barvami, a když brala do rukou křídu, aby jim, žákům prvního stupně, napsala nějaké

slovo, všichni spíš než na slovo hleděli na její výrazné nehty, které ji dělaly ještě chladnější a tvrdší. Ostatně taková opravdu byla – chladná a tvrdá. Hrůza pomyslet, kolik dětské krve vypila. Ale Hubeného měla bůhvíproč ráda, i když se učil špatně a choval ještě hůř. Snad chápala, že je lepší mít jeho, Hubeného, za spojence, protože v případě potřeby může udělat pořádek a vnést do procesu výuky řád. Ta silná a nezlomná žena se stále hádala s ředitelem, o něčem ho přesvědčovala a bránila své žáky, se kterými sama neměla žádné slitování. Žádné ústupky a žádná legrace – železná čtyřicetiletá mašina, stroj s červenými nehty, co jimi, otočená zády k vyděšeným dětem, nemilosrdně drtí nešťastnou křídu. Trochu moc stará, než aby se cítila šťastná, moc málo unavená, než aby se s tím smířila. Později, už na druhém stupni, čas od času Hubeného zastavovala na školních chodbách a ledovým hlasem mu vysvětlovala, jak přesně by měl žít a na co přesně by měl myslet. Poslouchat kohokoliv jiného by ho ani nenapadlo, ale před Zojou se zastavoval, upíral oči na podlahu, vrhal pohledy na její dlouhé nohy, na kterých už prostupovaly těžké tmavomodré žíly, poslouchal a energicky přikyvoval. V posledních letech ji nevídal, slyšel jenom, že skončila s prací, sedí doma, je nemocná. Hubeného nezajímalo, co konkrétně jí je – co na tom záleží, všechny nemoci dřív nebo později končí smrtí. Ale nevěděl, že je to až tak špatné – Zoja dokonce ani nezestárla, Zoja prostě dožívala. A nebylo přitom jasné proč. Zoja poslouchala, pak se otočila a odšourala se do pokoje. Hubený se vydal za ní. Pokoj připomínal akvárium, ve kterém dlouho neměnili vodu. Byly v něm cítit léky a oblečení, vzduch byl nažloutlý posledními slunečními paprsky, které prorážely skrz staré závěsy. Zoja padla na gauč, ztěžka dýchala, poprosila o vodu. Hubený odešel do kuchyně, našel kovový hrníček a otočil kohoutkem. I voda z kohoutku byla žlutá. Chvíli postál, vypnul vodu, tiše, aby pokud možno nedělal zbytečný hluk, vyšel na schody, sešel dolů, na ulici dlouho lapal po dechu a nastavoval obličej večernímu vánku, který stále sílil. Počasí se měnilo, najednou se udělala tma a vítr trhal trávu západním směrem. Bude pršet, pomyslel si Hubený, vyběhl na bulvár, přeletěl přes ulici, stihl se podivit, že vůbec nic nejezdí, proběhl kolem mlékárny, zastavil se u stánku a chtěl si koupit cigarety. Stánek měl zavřeno, okénko bylo zevnitř zalepené kartónem. Na zastávce by mělo být otevřeno, řekl si Hubený, vzal to přes dvory, zkratkou, běžel a přitom cítil narůstající paniku, stále silnější tlak v hrdle a bolest v srdci. Temnota klesala pořád níž, ačkoliv večer teprve začínal, nebe na Západě svítilo červeně a modře, ale tady, nad jejich jámou, se zastavila temnota, která slibovala zalít všechno černými proudy, naplnit všechno kalem a mokrým pískem. Divné – celý svůj ne až tak dlouhý život běhal, smrtelně vážně běhal – chodil do klubu, starý ho huboval: co je to vůbec za sport? Běhej aspoň s tyčí nebo se štafetovým kolíkem nebo skákej přes překážky. Co z toho máš, běhat dokolečka? Ale Hubený si běhal, jak bylo třeba, běhal a neviděl nic jiného, šetřil síly a doufal ve vítězství. Běhal za školní družstva, na střední i na vysoké. Pak toho samozřejmě nechal, přece nebude běhat celý život, musí se někdy taky zastavit. A pak se ukázalo, že když se zastaví, není tak snadné znovu se rozeběhnout: Hubený stál přímo uprostřed cesty, co vedla od dvorů k bulváru, ztěžka se předklonil, rukama se opřel o kolena a popadal dech. To by stačilo, myslel si, až se vrátím, nechám kouření, budu znovu chodit na stadión. Třicet roků a lekám jako ryba na suchu. Vrátím se a všechno začnu znovu.

„Sašo," zavolal na něj někdo najednou. Hubený se ohlédl – stála za ním Aňka a překvapeně na něj hleděla, nečekala, že ho tady uvidí. Džíny, větrovka a vlasy stažené do ohonu. V rukách těžké tašky ze samoobsluhy. „Co ty tu děláš?" zeptala se. Hubený se nadechl a pomalu se uklidnil. „Pojď, pomůžu ti," řekl a vzal jí tašky. Aňka mu mlčky dala tašky, otočila se a vyrazila domů. Hubený za ní. Bydlela v sousedním domě, hned vedle, ačkoliv s těmi taškami to nebylo jen tak, Aňka před ním navíc skoro běžela, s pohledem bázlivě upřeným nahoru. Vběhli do vchodových dveří a vystoupali po schodech. Aňka se snažila najít klíče, mlčela, ani se na něj nepodívala. Když vešli, pokynula mu hlavou: běž do kuchyně, počkej. Hubený vešel, postavil tašky na podlahu. Cukr, sůl, kroupy. Kdyby něco, bude to stačit na dlouho, pomyslel si. Může sedět doma, může počkat, až všechno skončí. Pokud to skončí.

Naposledy tu byl před rokem, loni na jaře. Nebydleli už spolu, ale den předtím si volali, skončilo to tím, že ho Aňka prosila, aby už nikdy nechodil. Hubený nic nechápal, ale přišel. Zůstal týden. Pak ale stejně odešel. Lepší by bylo zůstat, zlobil se pak na sebe, proč utíkat před tím, čemu stejně neutečeš. Zajímavé, myslel si teď, zatímco se díval z okna, kde na Západě hustý černý vzduch pohlcoval zbytky světla, jak teď žije? A s kým? Nejspíš sama, když nemá nikoho, kdo by jí pomohl s taškama ze samoobsluhy. Za rok se nezměnila. Ani v její kuchyni se nic nezměnilo – stejný kasárenský pořádek, ledově chladný pořádek operačního sálu na kuchyňském stole. Hubený si vzpomněl na svou kuchyň, křehkou prázdnou lednici, která vzbuzovala přání, aby ji někdo objal a politoval, a pomyslel si, že by možná bylo lepší vrátit se domů. Nebo tu zůstat. Aspoň týden.

Vešla a bez jediného pohledu začala vytahovat věci z tašek. Stihla se převléct, hodila na sebe domácí župan. Když bydleli spolu, vždycky chodila po bytě v něm. Někdy si pod něj nic neoblékala. Někdy tak vybíhala ven, vynášela koš. Sousedi ztráceli řeč, Hubený byl nervózní. Ale teď měla pod županem tmavý rolák, který jí úplně mačkal krk a nedovoloval jí dýchat a plakat. Mlčky brala balíčky krup, těstoviny, krájený chléb a mlčky to všechno házela na stůl. Aniž by se na Hubeného podívala. Ten jí začal pomáhat, vrhl se po nacpaném balíčku cukru, ale neobratně a ukvapeně, až mu cukr vypadl z ruky a zvučně se roztrhl na dlážděné podlaze nablýskané jako nádobí, které se používá nanejvýš o svátcích. Cukr hluše explodoval a všechno kolem zasypal bílým sladkým prachem. Hubený ztuhl, díval se jako uřknutý a nevěděl, co říct. I Aňka se ztichle dívala na bílé krystaly pod nohama, pak usedla s hlavou v dlaních a těžce a hořce se rozplakala. Hubený byl na rozpacích, naklonil se k ní, zkusil se dotknout jejího ramene, ale ona jeho dlaň prudkým nervním pohybem shodila a plakala ještě víc, jako by jí opravdu bylo líto toho cukru, který jí měl vydržet až do konce jejích dnů. Už jí chtěl něco říct, uklidnit ji, podpořit, něco jako: no co tak vyvádíš kvůli nějakému cukru, kdybych tak měl tvoje problémy, nemáš vůbec tušení, jak na tom jsem, vždyť ses mě ani na nic nezeptala, mě se vůbec nikdo na nic neptá, jako by po mě nikomu nic nebylo, tak ti to povím sám, povím ti sám, jak na tom jsem, a ty se v tu ránu uklidníš a zapomeneš na ten cukr, co vlastně nikdo k ničemu nepotřebuje.

Foto Piotr Andrusieczko

Ale ona promluvila první. Nenávidím, řekla, nenávidím vás všechny, nechci vás ani vidět, nejradši bych vás vůbec neznala. Nenávidím! Uklidni se, pokusil se ji Hubený nejistě zastavit, neplač, všechno bude dobré, uvidíš, počkej, já ti budu vyprávět o sobě. Ale ona nejenom, že ho nechtěla poslouchat, naopak, nechtěla ho vůbec poslouchat, ale chtěla, aby poslouchal on ji. Nenávidím, opakovala skrz slzy, nenávidím vás, s váma se nedá žít, vždyť vy nemáte rádi nikoho, nevidíte nikoho, je vám jedno, co bude i co bylo. Sedíte si ve svých norách, vycházíte jenom do obchodu, nikoho nevidíte, klidně byste se navzájem sežrali. Hubený tak úplně nechápal, o čem mluví, a znovu se jí zkusil dotknout, jako tehdy, před rokem, když ona úplně stejně něco křičela a on k ní prostě přistoupil a dotkl se jí a zůstal potom na týden. A znovu se dotkl jejího ramene. Ale ona okamžitě zvedla hlavu, vstala, utřela si slzy a mokrou dlaní mu ukázala na dveře – jdi pryč, řekla. Jdi pryč a už nikdy sem nechoď. Když odcházel, pod nohama mu sladce vrzal cukr.

Vyšel na ulici, přímo do tmy, do těžkého ovzduší. Odkudsi zpoza rohu vyskočil kluk. Táhl za sebou vystrašeného psa, sám byl vystrašený skoro stejně. Stůj, zastavil ho Hubený. Řekl si o cigaretu a pustil ho. Chlapec odcházel jen neochotně, bylo vidět, že vedle Hubeného se oba, kluk i pes, bojí míň. Co dál, rozhodoval se Hubený – na to, aby šel, je ještě brzo, stát tady a čekat na déšť je nerozum. O čem to mluvila? Koho nenávidí, koho nechce vidět? Musí jí zavolat, uklidnit ji, vrátit se k ní. Hubený vytáhl mobil, uviděl nepřijaté hovory a vzpomněl si, že zvuk vypnul už při obědě, aby neznervózňoval starého. Devět nepřijatých hovorů. Naléhavé. Volal Mustafa, co dřív chodil s jeho sestrou, a teď se on, Hubený, stal kmotrem jeho syna. Hubený stiskl vytáčení, poslouchal signál a díval se na vrcholky stromů, které se komíhaly jako řasy v tekoucí vodě. „Ahoj," Mustafa mluvil jasně, čekal, že se mu ozve, věděl, co má říkat. „Stavíš se? Musíme si promluvit." „Hned tam budu," odpověděl stručně Hubený.

K Mustafovi to bylo poklusem deset minut, bydlel za parkem, v soukromé zástavbě. Hubený přeběhl dvůr, přešel ulici, nad níž se zoufale pohupovaly troleje, minul prázdnou tržnici, v posledním otevřeném stánku se zeptal na cigarety, už tam nic neměli, musel běžet dál. Ulice byla dlouhá, vítr zvedal černou hlínu a vláčel ji po zbytcích asfaltu. Hubený běžel a počítal zlatá okna v mazutové noci. Mustafa čekal u vrat. Došel s ním na dvůr, postrčil ho ke dveřím. Malý cihlový domek, zdi ověšené koberci a ikonami – Mustafa aktivně věřil v Boha, do kostela chodil stejně jako do práce, pravidelně. Liza, jeho manželka, jenom mlčela. Vždycky mluvila, jenom když se jí ptali. Ale na co se jí ptát, když pořád mlčí.

Hubený vešel do pokoje. Stůl byl zavalený čerstvou teplou zeleninou, hned bylo vidět, že je to dům se zahradou. „Jdeme," řekl Mustafa. Šli se podívat na kmotřence. Vešli do vedlejšího pokoje. Zatímco si oči zvykaly na tmu, Hubený stál a mlčel. Slávek, jeho kmotřenec, už spal, na kovové posteli, přikrytý teplou dekou. Visel nad ním tmavý těžký koberec, co se podobal praporu nějaké pirátské republiky. Na stolku u postele stála jako prezidentův portrét v gubernátorově pracovně ikona svatého Mikuláše. Hubený poplácal Mustafu po zádech, jako by chtěl říct: viděl jsem, jdeme. Mustafa nic nenamítal, usadil Hubeného ke stolu, „Dáš si samohonku?" zeptal se. „Ještě mám dneska nějaké vyřizování," zaváhal Hubený, ale Mustafu ani nenapadlo ho poslouchat. Nalil samohonku do zlacených a vzorkovaných čajových šálků, napil se sám, počkal,

až dopije Hubený, vzal ze stolu jablko, zuřivě se do něj zakousl, rozžvýkal ho a dal se do řeči. Mluvil tiše, jako by chtěl, aby ho nikdo neslyšel. Možná nechtěl vzbudit malého.

„Já se ničeho nebojím," šeptal, zatímco výhružně mával nakousnutým jablkem. „Ničeho. Tady jsem se narodil. Tady umřu. Ničeho se tady nebojím. Ať mě nestraší. Víš, co člověka drží? Jak jako nevíš? Víra. A církev. Ty třeba nechodíš do kostela, proto se taky bojíš, ale já chodím a nebojím se. Bojím se jenom kvůli Slávkovi. Musí vyrůst, stát se člověkem. Jinak se ale nebojím, chápeš?" Hubený ho chtěl podpořit, chtěl říct něco za sebe, chtěl ho o něčem ujistit, ale najednou si to rozmyslel. Co mu já můžu říct, myslel si, když se díval, jak Mustafa nervózně nahlíží k malému, jak znovu nalévá, jak vylekaně hledí do noci, kde se tma tře o okna svými těžkými boky, jak potom znovu začíná neohroženě šeptat něco o strachu a kostele, o dětech a politice a o smrti, o smrti, o smrti, která nikoho nemine, každého čeká, všichni ji budou sdílet. A jakoby na potvrzení jeho slov za oknem vybuchl vzduch a snášel se k zemi v podobě tisíce drobných kousků temnoty a hluku, zřítil se na střechu, roztrhl se v černé kaši. Začalo to, řekl Mustafa a vrhl se na ulici. Hubený se taky zvedl, vzal flašku s šálky a šel za ním. Vyšel na verandu, zastavil se vedle Mustafy, na krok od potoků deště, které zalévaly všechno kolem, zaplňovaly svět jako velkou vanu, po jejíchž chladivých stěnách stoupaly čím dál tím výš. V té vodě se šplouchaly větry jako chycená ryba, kterou přinesli z řeky a vypustili do vany, aby její smrt nebyla tak rychlá a bolestná. Jako by pomalá smrt byla méně bolestivá, méně smrtelná. Mustafa se díval do noci a mlčel, vytáhl cigarety, nabídl Hubenému, zapálil si a vypouštěl kouř do chroptící vlahé noci. „A co ty?" zeptal se nakonec Hubeného. „Co budeš dělat?" „Nevím," Hubenému se nechtělo odpovídat, „uvidíme". „Uvidíme," souhlasil s ním Mustafa, otočil se a ztěžka vešel do domu. „Tak už dokuř," křikl na Hubeného z pokoje. Hubený ale nepospíchal. Pozoroval, jak voda plní všechnu tu neviditelnou soukromou zástavbu, všechny bulváry a proluky ve městě, všechny šachty a kombináty, všechny hřbitovy, na kterých zůstává ještě tolik volného místa.

Když se vrátil, Mustafa už spal. Vsedě, jako v čekárně. Dopovíme si to potom, pomyslel si Hubený, zhasl světlo, potmě našel svou židli a taky usnul. Déšť padal pravidelně a ztěžka, takový déšť se dobře pozoruje zdálky, jako velké cvičené zvíře v cirkuse – divíš se a bojíš, aniž bys doopravdy riskoval. Musím si zapnout zvuk na mobilu, pomyslel si Hubený. A hned usnul.

Probudil se taky hned. Jen co zavřel oči, už je zase otevřel, tak mu to aspoň připadalo. V mžiku ale pochopil, že už zaspal. Vytáhl telefon. Skoro pět. Zvedl se, naštvaný sám na sebe, našel na stole láhev s vodou, dlouze a chtivě pil. Mustafa spal s hlavou na stranu. Hubený se podíval na malého. Slávek spal, důvěřivě zalezlý pod vyhřátou dekou. Svatý Mikuláš měl všechno pod kontrolou. Hubený tiše prošel pokojem a opatrně za sebou zavřel. Na schodech narazil na Lizu. Ta vyděšeně vykřikla, ale když poznala Hubeného, uklidnila se. „Už jdeš?" zeptala se. „Nemám ti něco dát?" „Nestíhám," vysvětlil Hubený. „Hlavně ho neposlouchej," kývla Liza směrem k domu. Měla tím nejspíš na mysli Mustafu. „On takhle přesvědčuje sám sebe. Ve skutečnosti jedeme pryč, všichni společně." „Co, jedete?" zeptal se Hubený překvapeně. „Jo," potvrdila Liza. Studenými rty zřetelně vyslovovala každé slovo, „zítra. Už má i lístky. Říká, že to je kvůli Slávkovi, že sám by nejel. Ale lže, vždyť ho znáš." „To jo," potvrdil Hubený. Trochu nuceně objal Lizu, zvedl ze schodů navlhlé cigarety a vyběhl na ulici. Slávek byl tichý a poslušný. Pořád se věnoval něčemu svému: knihám, hračkám, starému telefonu. Vždycky se vším souhlasil, vždycky měl ze všeho radost. Měl radost, když Hubený přišel, měl radost, když odcházel. Hubenému se zdálo, že malý je velice pozorný a asi spoustu věcí chápe. Jenom to nemůže říct. Vůbec nemluví, od narození.

Složenky jsem měl nechat doma, vzpomínal horečně Hubený, když běžel hustou mokrou mlhou. Někde nahoře už vzduch bělal, bylo znát, že je ráno, že noc skončila, skončil i déšť, ale mlha byla tak hustá, tak těžká a bylo tak lehké se v ní ztratit, že Hubený ani nečekal, že někam doběhne. Přesto ale běžel a běžel, i když se opožďoval a šlapal do kaluží, v nichž stála barevná a ledová voda. Musel ostatně běžet skoro na opačný konec města, sběrné místo bylo za autobusovým nádražím, proto se zkoncentroval a běžel ještě rychleji, přičemž se snažil neopouštět správný směr. Hlavní je doběhnout, myslel si, hlavní je, abych to stihl. Až se vrátím, zaplatím, až se vrátím, udělám si ve všem pořádek, všem pomůžu, na nikoho nezapomenu. Pomůžu starému, pomůžu kmotrovi, pochovám Zoju, vrátím se k Aňce, koupím kmotřenci nový telefon. Celý život běží, celý život se snaží něco dohnat v tomhle městě, prázdném jako plechovka od konzervy, ze kterého chce každý utéct. Vrátím se a všem pomůžu, vrátím se a dám všechno do pořádku. Běžel a cítil, jak mu tenisky těžknou vodou, jak sváteční košile nasakuje potem a vlhkostí, jak mu mlha zalepuje plíce. Vyběhl na křižovatku, riskl to na červenou, kterou v mlze stejně nebylo vidět, jen tak tak neskončil pod koly nějakého taxikáře, doběhl do ulice u nádraží, z posledních sil zrychlil krok a oběhl betonovou krychli nádraží. Ztěžka dýchal a sotva udržel srdce na svém místě. V mlze stálo pár autobusů. Kolem pobíhali muži, někdo stál a dával rozkazy, někdo dokuřoval, než si nastoupí. „Stihl jsem to," zaradoval se Hubený a šel po hlase. Přišel blíž, poznal někoho ze svých, poprosil o cigaretu, našel staršího. Ten se rozčílil, ale pak nahlédl do seznamu, objevil jméno Hubeného, zaškrtl ho a řekl mu, aby si vlezl dovnitř. „Dáte mi zbraň?" zeptal se Hubený. „Jakou zbraň?" zašklebil se starší, „koukej zalízt." Hubený neochotně vlezl dovnitř, ostatní taky začali zahánět. Hodně z nich bylo postarších, ospalých, nevyspaných, docela obyčejně oblečených. Hubený ve své bílé, i když mokré košili vypadal jako svědek na svatbě. Někteří měli tašky s jídlem. Někdo si po kapsách rozstrkával cigarety. Alkohol u sebe neměl nikdo. Ani zbraně. Nějaký student vytáhl z tašky novou vlajku, zkusil ji rozvinout, ale sám pochopil, jak moc je tu vedle, zmačkal ji a strčil zpátky. Všichni napjatě mlčeli, někdo se snažil dívat chladně a jistě, avšak v tak rozmláceném autobusu v takové mlze to moc nešlo. Nastoupil starší, a aniž by se na ně podíval, dal rozkaz řidiči. Autobus se rozjel. Za ním vyrazily ostatní. Hubený vytáhl telefon a zapnul zvuk. Chtěl někomu zavolat. Došlo mu, že nemá komu.

Z rukopisu povídky Bihty ne zupynjajučys,
laskavě poskytnutého Serhijem Žadanem